

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Od Moháča po Viedeň. Úloha a osud vybraných
protiosmanských opevnení na slovensko-
osmanskom pohraničí v rokoch 1526 – 1683**

Slavomír Haberajter

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická
Katedra blízkovýchodních studií
Studijní program Mezinárodní teritoriální studia
Studijní obor Blízkovýchodní studia

Diplomová práce

**Od Moháča po Viedeň. Úloha a osud vybraných
protiosmanských opevnení na slovensko-
osmanskom pohraničí v rokoch 1526 – 1683**

Slavomír Haberajter

Vedoucí práce:

Mgr. Alena Tomková, PhD.

Katedra blízkovýchodních studií

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2016

Prehlasujem, že som prácu spracoval samostatne a použil som iba
pramene uvedené v zozname literatúry.

Plzeň, apríl 2016

.....

Pod'akovanie

Na tomto mieste by som chcel čo najkrajšie poďakovať vedúcej mojej diplomovej práce Mgr. Alene Tomkovej, PhD., za nezanedbateľnú pomoc počas celého písania, za inšpiráciu a užitočné rady, ktorými ma viedla k splneniu cieľa. S jej odbornými znalosťami a skúsenosťami dostala moja práca takú formu, ktorú by som bez jej pomoci sám asi len ťažko dokázal uskutočniť.

Obrovské poďakovanie samozrejme patrí mojim rodičom, bez ktorých by som nemohol študovať na univerzite, a ktorí mi sú neustálou oporou.

Obsah

1. ÚVOD	1
1.1 CIEĽ PRÁCE	2
1.2 METODIKA PRÁCE.....	2
2. BITKA PRI MOHÁČI	5
3. POMOHÁČSKY BOJ O UHORSKÝ TRÓN NA POZADÍ OSMANSKEJ HROZBY	9
3.1 PRVÉ OBLIEHANIE VIEDNE	10
3.2 OSMANSKÉ NEBEZPEČENSTVO A ÚZEMIE SLOVENSKA	12
4. ROZDELENIE PROTIOSMANSKÝCH OPEVNENÍ NA SLOVENSKU	16
6. PROTIOSMANSKÉ OPEVNENIA NA STREDNOM, ZÁPADNOM A JUHOZÁPADNOM SLOVENSKU.....	28
6.1 STREDNÉ SLOVENSKO	28
6.1.1 DIVÍN.....	28
6.1.2 VÍGLAŠ – VÍGLAŠSKÝ ZÁMOK.....	28
6.1.3 MODRÝ KAMEŇ.....	29
6.1.4 BANSKÁ BYSTRICA	29
6.1.5 ZVOLEN – ZVOLENSKÝ ZÁMOK	29
6.1.6 LEVICE.....	30
6.2 JUHOZÁPADNÉ SLOVENSKO	31
6.2.1 ŠTÚROVO/PARKAN.....	31
6.2.2 ŠURANY.....	32
6.2.3 NOVÉ ZÁMKY	32
6.2.4 KOMÁRNO	33
6.3 ZÁPADNÉ SLOVENSKO	34
6.3.1 LEOPOLDOV	35
6.3.2 BRATISLAVA	35
7. OD ŽITAVSKÉHO MIERU PO DOBYTIE NOVÝCH ZÁMKOV	36
8. VYBRANÉ PROTIOSMANSKÉ PEVNOSTI NA SLOVENSKO-OSMANSKOM POHRANIČÍ	38
8.1 ŠINTAVA (SEREDSKÝ KAŠTIEĽ)	38
8.2 NITRA	43
8.3 SVÄTÝ ANTON	46
8.4 HRONSKÝ BEŇADIK	48
8.5 ŠTIAVNICKÉ BANE	50
8.6 BANSKÁ ŠTIAVNICA	51
8.7 KRUPINA	54

8.8	BZOVÍK	55
9.	DRUHÉ OBLIEHANIE VIEDNE A VYHNANIE OSMANOV Z UHORSKA	57
9.1	VEĽKÁ PROTITURECKÁ VOJNA	59
10.	ZÁVER	61
11.	ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY	63
12.	RESUMÉ	67
13.	PRÍLOHY	68

1. ÚVOD

„Nikdy nikto tak Uhorsku neškodil ako Turci za tých pol druha sta rokov, čo tu panovali.“¹

Vybrané protiosmanské opevnenia na slovensko-osmanskom pohraničí sa stali témou mojej diplomovej práce z viacerých dôvodov. Ako prvý dôvod by som uviedol svoje nadšenie a zápal pre túto časť histórie územia Slovenskej republiky, ktorá ma ako Slováka fascinuje. Vymedzený presný úsek, na ktorý som zameral svoj výskum, teda od Moháča po Viedeň, nie je údaj geografický, ale časový. Teda od bitky pri Moháči v roku 1526, ktorou si Osmani úplne otvorili cestu do Uhorska, až po druhé, neúspešné obliehanie Viedne v roku 1683, ktorým si ju definitívne zatvorili. Ako malá krajina sme nikdy nezohrali veľmi významnú úlohu v priebehu európskych či svetových dejín, ale v tomto období nesmie byť úloha Slovákov zabudnutá, pretože to boli aj slovenské jednotky v uhorskej armáde, ktoré bránili postupu osmanských vojsk ďalej do celej Európy.

Bez posádok hraničiarov by fortifikácie neplnili svoj účel, ale ich mohutné, silné hradby, vysoké veže a hlboké priekopy spolu so statočnými strážnikmi na nich vytvorili dômyselné obranné systémy, ktoré sú predmetom môjho výskumu.

Dejiny Osmanskej ríše tvoria veľkú časť dejín celého Blízkeho východu, a to nie len v skúmanom období mojej práce. Od konca 13. do začiatku 20. storočia hral tento štátny útvar významnú rolu v celosvetovom dianí. Vo svojej diplomovej práci tak spájam dva okruhy, na ktoré padá môj osobitý záujem najviac – dejiny Európy, a teda aj dejiny Slovenska, spolu s dejinami Blízkeho východu a Osmanskej ríše. Stret týchto dvoch rôznych kultúr sa stal nepopierateľnou súčasťou vývoja oboch geografických oblastí v nespočetnej rade smerov, či už kultúrnych alebo historických, ktoré nesmieme opomínať.

Moja diplomová práca *Od Moháča po Viedeň. Úloha a osud vybraných protiosmanských opevnení na slovensko-osmanskom pohraničí v rokoch 1526 – 1683* už vo svojom názve nesie hlavné ciele a zámery, ktorým sa v nej chcem venovať. Pohraničie, či hranice sú od počiatky histórie ľudstva, tak ako ho

¹ MATUNÁK, 1983, s. 31.

poznáme, tým, čo oddeľovalo i oddeľuje jednu ríšu od druhej, národy od ostatných a v moderných dejinách jednotlivé štáty. Bohužiaľ súčasná situácia vo svete, ktorá sa bytostne dotýka aj nás, vyvolala rozporuplné a často nesprávne definovania, k čomu vlastne hranice slúžia. Opevnenia a muži ich brániaci, ktorým dávam veľký priestor vo svojej diplomovej práci, skutočne bránili pohraničie pred hrozbami, pred útlakom a krutosťou, pred nájazdmi bojovníkov z cudzej ríše, usilujúcich sa násilím vziať si to, čo im nepatrilo a rozšíriť mečom svoju moc počas dlhého obdobia osmanskej hrozby v Európe. Šľachta, vojaci, pešiaci, bez ohľadu na to, z ktorého kúta monarchie pochádzali, všetky národy žijúce v Uhorskom kráľovstve položili svoj život, aby bránili svoju zem.

Do sledu historických udalostí vstupuje moja práca priamo moháčskou bitkou a udalosťami bezprostredne po nej nasledujúcimi. Dlhotrvalý medzinárodný a internáboženský konflikt, odohrávajúc sa na pozadí mocenských bojov a intríg vo vnútri už aj tak oslabenej monarchie, dal vyniknúť mnohým, ako by sme ich dnes nazvali, hrdinom protitureckých bojov. Od tej doby sa línia protiosmanských fortifikácií na Slovensku, teda sieť opevnených miest a hradov, tiahne južnou cestou od Bratislavy až po Košice. Okrem veľkých kráľovských miest mali nemalú dôležitosť pre celú monarchiu aj banské mestá.

1.1 CIEĽ PRÁCE

Cieľom mojej diplomovej práce je podať objektívne a pravdivé informácie o úlohe a osude vybraných protiosmanských opevnení na slovensko-osmanskom pohraničí v rokoch 1526 až 1683, s dôrazom na ich skutočnú funkciu v skúmanom období. Vedľa historiografického bádania založeného na analýze primárnych a sekundárnych prameňov, chcem ukázať súčasnú podobu opevnení na fotografiách, ktoré budú súčasťou diplomovej práce a ktoré som získal vlastným výskumom na miestach mnou vybraných. Okrem splnenia hlavného cieľa mojej práce budem klásť dôraz aj na historicky doložiteľné osoby a udalosti zohrávajúce nemalú úlohu počas protiosmanských bojov. K detailnému opisu vybraných opevnení, čo je mojím hlavným cieľom, pridám viac či menej stručný opis celej línie pohraničných opevnení na slovensko-osmanskom pohraničí.

1.2 METODIKA PRÁCE

Pri spracovaní mojej diplomovej práce využijem primárne dve metódy. Ako najdôležitejšia metóda bude terénny výskum pozostávajúci z vlastného skúmania protiosmanských opevnení na Slovensku. Zmapujem dochované fortifikácie, prípadne ich časti. Významnou časťou mojej diplomovej práce bude obrazová dokumentácia mnou získaných fotografií. Predmetom môjho skúmania budú hlavne vybrané protiosmanské opevnenia v pohorí a v okolí pohoria Štiavnické vrchy² - najmä oblastí Banská Štiavnica, Krupina a Bzovík, a ďalšie opevnenia v tejto oblasti. Na západnom Slovensku budú predmetom môjho záujmu dve dochované opevnenia v Nitre a v Šintave. Výber tejto oblasti nie je náhodný, jej spoločným faktorom je baníctvo, ktoré tu má veľmi dlhú tradíciu. Banícka oblasť v Štiavnických vrchoch bola pre svoju strategickú polohu a nerastné bohatstvo už od ranného stredoveku dôležitou lokalitou v Uhorsku. Fortifikácie na západnom Slovensku som si vybral hlavne pre určitý lokálpatriotizmus, keďže som sa v ňom narodil a história tohto regiónu ma veľmi zaujíma.

Pred spracovaním vlastného výskumu pojednám o historickom kontexte udalostí v období od roku 1526 (vrátane) v Uhorsku a v Osmanskej ríši. Využívať k tomu budem cudzojazyčné, slovenské i české sekundárne zdroje historikov zaoberajúcich sa Osmanskou ríšou. Budem postupovať chronologicky od bitky pri Moháči v spomínanom roku, cez dôležité udalosti a osobnosti diania v skúmanom období až po jeho záver v roku 1683.

Pri písaní o udalostiach priamo dotýkajúcich sa slovenského územia budem čerpať z veľkej časti z diel od slovenských kronikárov a historikov. Ich hlboká znalosť oblasti a dejinných súvislostí z nich robí najrozumnejšiu voľbu pre moju diplomovú prácu.

Pri čerpaní z mnohých zdrojov pre moju diplomovú prácu som zistil, že autori používajú pre označenie Osmanov veľmi často pomenovanie Turci. V staršej literatúre 20. storočia je toto pomenovanie viac zaužívané a významní

²Pohorie Štiavnické vrchy sú ohraničeným celkom Slovenského stredohoria. Nachádzajú sa na pomedzí južného, stredného a západného Slovenska, a patria do chránenej krajinej oblasti s rovnomeným názvom. Majú rozlohu 827 km² a nadmorskú výšku od 195 m n.m. na nive Hrona v Slovenskej bráne po 1009 m n.m. na vrchole Sitna. *Lexikon zemí*, 1994, s. 22-23.

slovenskí autori ako Vojtech Kopčan, Klára Krajčovičová či Michal Matunák využívajú takéto označenie „Turek“ podstatne častejšie ako iní slovenskí autori Matúš Kučera, Dušan Kováč či Ivan Mrva, píšuci v 21. storočí, u ktorých prevažuje pomenovanie „Osman“. U zahraničných publikácií v angličtine je naopak častejšie pomenovanie „Ottoman“ teda „Osman“. Okrem týchto dvoch najčastejších pomenovaní som sa stretol s viacerými variantmi mien pre Osmanských Turkov. Tie často vznikli pretvorením iných domácich či zahraničných názvov. Ako príklad pomenovaní, ktoré patria medzi ne sú určite Otomani, Turčini, Musulmani i Mohamedáni, ktoré okrem príslušnosti k štátnemu útvaru pracujú aj s vierovyznaním Osmanských Turkov, ktorým bol islam. Vo svojej diplomovej práci využívam obe najčastejšie pomenovania. Ak hovorím o Osmanoch či o Turkoch, stále mám na mysli Osmanských Turkov patriacich a bojujúcich za Osmanskú ríšu.

Pri prepise tureckých mien do mojej diplomovej práce som vždy vychádzal z prepisov z osmanskej turečtiny do slovenčiny Vojtecha Kopčana, ktorého prínos pre československú a neskôr slovenskú turkológiu považujem za veľmi významný a jeho preklady za jedny z najfundovanejších.

Priezviská uhorských rodov sa v minulosti písali v slovenskej literatúre v pôvodnom maďarskom tvare. V roku 2000 vydala Slovenská akadémia vied tretie vydanie Pravidiel slovenského pravopisu, v ktorom sa takéto písanie upravuje a maďarské mená sa takpovediac „poslovenšťujú“. V mojej diplomovej práci sa riadim touto smernicou SAV.³

³ <http://www.juls.savba.sk/ediela/psp2000/psp.pdf> [Cit. 23.4.2016].

2. BITKA PRI MOHÁČI

Úvodná kapitola sa bude zaoberať udalosťami priamo pred bitkou pri Moháči, spolu s dôležitými osobnosťami a aktérmi konfliktu, a taktiež samotným bojom. K dotvoreniu lepšieho obrazu priebehu udalosti od začiatku až do konca pridám dobové opisy zo zachovalých primárnych prameňov, ktoré doplním historickým kontextom.

V posledných dňoch mesiaca apríl roku Pána 1526 sa silná armáda osmanského sultána Süleymana I.⁴ vydala z Istanbulu na vojenský pochod do európskeho vnútrozemia. Vtedajší mladý uhorský kráľ Ľudovít II. Jagelovský⁵ po obdržaní tejto neradostnej zvesti vyhlásil v celej krajine insurekciu (brannú pohotovosť). Zvolával pod svoj prápor všetkých bojaschopných šľachticov spolu so svojimi ozbrojenými družinami k pripojeniu sa do kráľovského vojska, ktoré sa vydalo z Budína 20. júla toho istého roku, a šlo v ústrety obrovskému osmanskému vojsku k južnej hranici Uhorska smerom k rieke Sáve. Obe armády sa stretli 29. augusta 1526 pri juhomaďarskom meste Moháč. Proti sebe sa na bojisko postavilo asi dvadsaťpäť tisícové uhorské vojsko pod velením hlavného dolnouhorského kapitána Pavla Tomoriho,⁶ proti približne šesťdesiat až sedemdesiat tisícovému, pod vlajkou islamu zjednotenému sultánskemu vojsku, ktorému velil Ibrahim⁷ paša.⁸

⁴ Süleyman I. „Nádherný“ či „Zákonodarca“ (1494 - 1566). Bol najslávnejším a najdlhšie vládnucom (1520-1566) sultánom Osmanskej ríše. Za jeho vlády impérium dosiahlo svoj vrchol. Sultán Süleyman je považovaný za jedného z najdôležitejších islamských i svetových panovníkov svojej doby. Na trón nastúpil po smrti svojho otca Selima I. Viedol svoju osmanskú armádu na trinásť vojnových ťažení do Európy, Stredomoria a na Blízky východ. Zomrel pri obliehaní Szigetváru. ÁGOSTON, MASTERS, 2009, s. 541-547.

⁵ Ľudovít II. Jagelovský (1506 - 1526). Kráľ uhorský a český. Jeho krátku vládu (1508-1526) ukončila porážka pri Moháči, pri ktorej iba dvadsať ročný kráľ zahynul. Od počiatku svojej vlády mal na oboch trónoch problémy s dlhmi, a najmä v Českom kráľovstve s odbojnou šľachtou. Väčšinu svojho života však prežil v Uhorsku, kde nepodpora a vnútorná mocenská roztrieštenosť spôsobili hospodársky úpadok a povstania poddaných. ÁGOSTON, MASTERS, 2009, s. 62-63.

⁶ Pavol Tomori (?? - 1526). Hlavný veliteľ celého uhorského vojska, najvyšší cirkevný hodnosťár kráľovstva, zarytý obranca kresťanskej viery. Dolnouhorský kapitán viedol pravé krídlo kráľovského vojska pri porážke v bitke pri Moháči. ELIÁŠ, 2013, s. 15-17.

⁷ Ibrahim paša (1493 - 1536). Veľkovezír Osmanskej ríše a najvyšší veliteľ osmanských vojsk. Dosiahol značnej moci a vplyvu. Narodnosťou nebol Turek, ale Grék a pôvodne kresťan. V rannom veku ho uniesli piráti a predali do otroctva. Neskôr konvertoval k islamu a dostalo sa mu vynikajúceho vzdelania. Na konci života sa zrejme stal obeťou intrígy na sultánskom dvore a bol popravený. ÁGOSTON, MASTERS, 2009, s. 62.; Paša (turecky *pasa*) bol v Osmanskej ríši titul pre vysokých úradníkov a vojenských hodnosťárov. Názov pochádza z perzského *pádišáh* teda vládca. Územie spravované pašou sa nazývalo pašalík. Titul stál za menom príslušného a v hierarchii sa nachádzal pod titulom vezír, a nad titulom bej často aj ako beg (v rannom období Osmanskej ríše vazalský

Očakávaní žoldnieri z Českého kráľovstva, posily z Chorvátska a Zápoľského⁹ oddiely nedorazili, čo veľmi urýchlilo priebeh a konečný výsledok bitky. Pred bitkou kráľ na koni obchádzal vojsko a prezeral ho. Z počiatku nádejný útok uhorskej ľahkej jazdy sa rýchlo zrútil, a v tom momente už bolo o osude bitky rozhodnuté. Behom dvoch hodín uhorská armáda utrpela smrteľnú ranu. Na bojovom poli zostalo bez života ležať najmenej desať tisíc pešiakov, celá jazda, tridsaťpäť barónov a prelátov vrátane kapitána Tomoriho.¹⁰ Z diel uhorských kronikárov o bitke pri Moháči má veľký význam kronika Mikuláša Ištvanfiho,¹¹ ktorá však prvýkrát vyšla až v roku 1622 v Kolíne nad Rýnom, a potom ešte vo viacerých vydaniach.¹²

Už v roku 1527 vyšiel opis od priameho účastníka bitky biskupa Štefana Brodariča.¹³ Tento opis sa zaoberá skôr masakrom po bitke a zoznamom padlých či zajatých šľachticov, a hlavne smrťou kráľa Ľudovíta II. Jagelovského, ako priamym opisom udalostí, odohrávajúcich sa na bojovom poli. Avšak ako dobový prameň i iné dostupné zdroje uvádzajú, moháčska katastrofa trvala len zrejme dve hodiny, ale následky ovplyvnili Uhorsko a celú Európu na stáročia.

Z primárnych historických prameňov som sa pre lepšiu dobovú ilustráciu rozhodol prepísať časť zachovaného opisu udalostí počas moháčskej bitky. Ako prvú, by som rád uviedol českú dobovú báseň *Píseň o bitve Moháčské*,¹⁴ ktorá

vládca, človek nemajúci titul paša, neskôr guvernér územia sandžaku). Ako odznak hodnosti nosil titulovaný dva až tri konské chvosty – bunčuky. PALMER, 1994, s 288-290.

⁸ MRVA, SEGEŠ, 2012, s. 138-139.

⁹ Ján Zápoľský (1487-1540). Jeho rodiskom bol Spišský hrad. Bol bohatým veľmožom, ktorý túžil po kráľovskej korune. Ako odškodné za odmietnutie žiadosti na sobáš s Annou, dcérou kráľa Vladislava II., dostal titul sedmohradského vojvodu. Po smrti Ľudovíta II., ktorý po sebe nezanechal žiadneho potomka, si ho časť šľachty vybrala a korunovala za kráľa. Jeho vládu sprevádzali vojny, až kým si s Ferdinandom I. Habsburským nerozdelili Uhorsko na dve časti v mierovej dohode. KOVÁČ, 2011, s. 57-58.

¹⁰ KONTLER, 2002, s. 120-121.

¹¹ Mikuláš Ištvanfi (1538 - 1615). Uhorský humanistický historik a tajomník ostrihomskeho arcibiskupa a uhorského kancelára. *Turci v Uhorsku I.*, 2005, s 22.

¹² *Historia Regni Hungariae post obitum gloriosissimi Matthiae Corvini regis a quo apostolicum hoc Regnum Turcarum potissimum armis Barbare invasum Libris XXXIV [...] descripta a Nicolao Isthvanfio [...]. Viennae, Pragae et Tergesti [...]. Anno MDCCLVIII.* V *Turci v Uhorsku I.*, 2005, s. 22-24.

¹³ BRODARICS.S: *De conflictu Hungarorum cum Turcis ad Mohatz verissima descriptio. Cracoviae: 1527.* V *Turci v Uhorsku I.*, 2005, s. 25-26.

¹⁴ Báseň je súčasťou stálej expozície Slovenského banskeho múzea – Nový zámok v Banskej Štiavnici. V obrazových prílohách sú k dispozícii jej autorské fotografie. Text je prepísaný do diplomovej práce doslovne priamo zo zdroja. Viď príloha č. 1.

priamo uvádza do deja, ilustrujúc veľké nešťastie pre uhorský ľud po porážke kráľovských vojsk v už viackrát zmienenej slávnej bitke pri Moháči.

*Ježiši Kriste, všemohuci Pane,
patri jak žalostne tve
krestianstvo hyne.
Retuj nas Pane.
Jak na vše strany tyran
preukrutny Turek nevažne
morduje krestiany
retuj nas Pane.*

*Vespolek ludi stare, mliade,
dieti pod mocu svu vseckych
dychti podmaniti
retuj nás Pane
Zhubil jest mrsce miesta,
zamky slavne i vic brati chce,
protož v sile tahne
retuj nás Pane.*

Ako druhú ukážku pre lepšie predstavenie bitky očami dobových prameňov som vybral nasledujúci úryvok zo spomínaného opisu priameho účastníka bitky Štefana Brodariča z roku 1527:

O smrti kráľa Ľudovíta

„Sotva sa bitka začala, všetci Panóni (páni) sa náhle dali na útek. Samotný kráľ, ktorého kôň zhodil do močiara, hoci sa pokúšal dostať na hrádzu, zahynul pohltený močiarom.

V prvom šíku padol udatne bojujúci mních Tomori. Nepriatelia nasledujúceho dňa jeho hlavu, odťatú od trupu, nosili pripevnenú na dlhej tyči dookola cez tábor a miesto víťazstva. Potom ju postavili pred stan vodcu. Toho dňa, keď bitku dokončili, tisíc štyristo z tých, ktorých zajali, a medzi nimi bola veľká časť šľachticov, postavili do kruhu a v prítomnosti víťazného vojska im odsekli hlavy, svojmu cisárovi odlievali ich krv ako svojim bohom. Niektorých zo zajatcov ušetrili, aby sa cisár (Süleyman I.) a Ibrahim paša, keby bolo treba mohli ich vypytať. Medzi nimi bol Mikuláš, priezviskom Herceg, ktorého naša reč označuje ako veliteľa, veliteľ vážený a hodnotený ako kráľovský poklad. Tiež Ján Pilecký a Ján Maciejonský, Poliaci, všetci služobníci kráľovského komorníka. Od nich sme sa neskôr veľa dozvedeli. V tejto bitke na úteku okrem kráľa zahynuli títo z najvyššie postavených: Pavol Tomori, František Peréni...“¹⁵

¹⁵ BRODARICS.S: *De conflictu Hungarorum cum Turcis ad Mohatz verissima descriptio*. Cracoviae: 1527. V *Turci v Uhorsku I.*, 2005, s. 25-26.

Osmani začali večer nasledujúceho dňa prečesávať okolie, pobili všetkých miestnych obyvateľov, okrem detí do sedem rokov, ktorá vzali do zajatia. Süleyman I. po víťazstve postúpil pozdĺž Dunaja až k Budínu, kde zostal dva týždne. Tentokrát sa však Osmani z Uhorska ešte stiahli späť na juh.¹⁶

Pozostatky mladého kráľa, vo zvyškoch jeho nádhernej zbroje, našli ľudia v úžľabine dunajského ramena až o dva mesiace neskôr. Ján Zápoľský, ktorý sa bitky nezúčastnil, ponúkol po nej svoje služby osmanskému sultánovi a stal sa tak jeho chránencom. Je pravdepodobné, že sa so sultánom dohodol ešte pred Moháčom, a preto len nečinne sedel a so svojou armádou nezasiahol. Neúčasť jeho jednotiek v bitke, bola jednou z hlavných príčin porážky. Vyzývateľom Zápoľského o uvoľnený uhorský trón sa stal po smrti Ľudovíta II. Ferdinand I. Habsburský.¹⁷Ešte v októbri rovnakého roku bol na sneme v Bratislave zvolený uhorským kráľom.¹⁸

Teraz mohli osmanskí Turci pristúpiť k druhému kroku vedúcemu ku konečnému ovládnutiu Uhorska, ktorý si predtým úspešne vyskúšali už na Balkáne. Prvým silným úderom oslabili hospodársky a vojenský potenciál krajiny a v kľúčových pevnostiach ponechali svoje posádky.¹⁹

Ako som už uviedol v úvode, vo svojej práci sa zameriavam hlavne na udalosti priamo súvisiace s územím Slovenska, vtedajšieho Horného Uhorska či Hornej Zeme, avšak nemôžem sa vyhnúť udalostiam mimo skúmanej lokality, pretože v tom čase jednoznačne dejiny Slovenska išli ruku v ruku s dejinami Uhorska a samozrejme aj s dejinami krajín pod osmanskou hrozbou.

¹⁶ MRVA, SEGEŠ, 2012, s. 139.

¹⁷ Ferdinand I. Habsburský (1503 - 1564). Zakladateľ rakúskej línie Habsburgovcov, kráľ uhorský, český, a rímsky, od roku 1556 cisár rímskonemecký (od roku 1519 sa Svätá rímska ríša premenovala na Svätú rímsku ríšu nemeckého národa), arcivojvoda rakúsky, brat cisára Karola V. a manžel Anny, dcéry Vladislava Jagelovského. Väčšinu obdobia jeho vlády vyplnili boje s Turkami a so Zápoľskovcami. Bol horlivým katolíkom, ale protestantov neprenasledoval. Zavádzal absolutistickú a centralizovanú vládu. Jeho osoba spájala viac krajín a položila základ mnohonárodnostnej monarchie. MACKENNEY, 1993, s. 277-278.

¹⁸ MACKENNEY, 1993, s. 277.

¹⁹ KONTLER, 1999, s. 124.

3. POMOHÁČSKY BOJ O UHORSKÝ TRÓN NA POZADÍ OSMANSKEJ HROZBY

V nasledujúcej kapitole rozoberiem zápas urodzených mužov o lukratívnu uhorskú korunu, ktorú pre seba žiadal Ferdinand I. Habsburský, ale aj Ján Zápoľský. Ich súboj o moc ohrozil bezpečnosť celej krajiny, pretože do nezjednotenej a hádkami oslabenej ríše sa valila osmanská armáda s jediným cieľom. Tým cieľom bolo dobyť jeden zo symbolov kresťanstva v Európe – mesto Viedeň.

Na sklonku júla 1527 prekročili habsburskí žoldnieri neďaleko Bratislavy uhorské hranice spolu s Ferdinandom, osobne sa zúčastňujúcim ťaženia. Po obsadení Bratislavy sa jeho zbor rozdelil na dve časti. Desať tisíc žoldnierov tiahlo cez Trnavu a Nitru k veľmi dôležitej stredoslovenskej banskej oblasti bez výraznejšieho odporu, a druhá časť vojska pod velením Mikuláša Salma²⁰ a Viliama Roggendorfa²¹ vstúpila 20. augusta 1527 do Budína, kam Ferdinand zvolal snem. Všetci šľachtici a hodnostári, stále podporujúci Zápoľského nárok na korunu, dostali „veľkokorsú podmienku“ – do sviatku sv. Kataríny (25. novembra) museli zložiť prísahu vernosti Ferdinandovi. Ak sa tak nestane, budú považovaní za zradcov. A tak 3. novembra v Stoličnom Belehrade nitriansky biskup Štefan Podmanický korunoval Ferdinanda Habsburského za kráľa Uhorska.²²

Slovensko v tejto „hre o tróny“ zohralo nemenej dôležitú úlohu ako zvyšok monarchie, ba priam importantnejšiu. Ťažisko moci Jána Zápoľského sa nachádzalo na Slovensku – na Orave, na Spiši a Liptove. Po obsadení Budína Ferdinandom sa stiahol do Poľska, ale už o rok ho na východe Slovenska pri Humennom očakávalo osem tisíc jazdcov, ktorí sa pripojili k jeho už existujúcemu vojenskému zboru. Na jar sa situácia začala nakláňať v prospech Jána

²⁰ Mikuláš I. zo Salmu (1459 - 1530). Tento vojvoda sa vyznamenal v službách Habsburgovcov v bojoch proti Zápoľskému i osmanským vojskám. Aj napriek svojmu vysokému veku úspešne viedol ako veliteľ obranu Viedne, kde od padajúceho muriva utrpel ťažké zranenie, ktorému neskôr podľahol. ELIÁŠ, 2013, s. 36.

²¹ Viliam Roggendorf (1481 - 1541). Už od mladého veku vynikal v službách Habsburgovcov. Významný rakúsky veliteľ a dvormajster patriaci k jedným z prvých významných protiosmanským bojovníkov na uhorskom území. Velil ťažkej jazde pri prvom obiehaní Viedne a v roku 1541 sa zúčastnil obliehania Budína, kde bol ťažko zranený. Zomrel krátko na to v Šamoríne. ELIÁŠ, 2013, s. 37.

²² MRVA, SEGEŠ, 2012, s. 145.

Zápoľského, keď sultán so svojou armádou znovu zahájil pochod do Uhorska. Osmani obsadili aj napriek odhodlaniu kapitána Tomáša Nádašdyho²³ Budín. Nemeckí žoldnieri neboli ochotní zomierať za Ferdinanda a pevnosť opustili. Sultán prenechal hlavné mesto svojmu kresťanskému spojencovi (Zápoľskému) a postupoval ďalej pozdĺž Dunaja k Viedni.²⁴

3.1 PRVÉ OBLIEHANIE VIEDNE

Dňa 19. septembra 1529 niektoré osmanské jednotky dorazili na okraj Viedne. Ešte pred tým sa časť vojska vydala obliehať Bratislavu. Süleyman si bol istý, že dobytie rakúskej metropoly nebude predstavovať pre jeho armádu veľký problém, spoliehajúc sa hlavne na chýrne delostrelectvo. Zodpovednosť za obranu padla na ramená dvom už spomínaným mužom – grófovi Mikulášovi zo Salmu a barónovi Viliamovi Roggendorfovi. Budovy na predmestiach rakúskeho hlavného mesta spálili, aby znemožnili Osmanom nájsť v nich úkryt, a to isté sa stalo aj habsburskou dunajskou flotilou, pre ktorú nebol nájdený dostatočný počet námorníkov. Predpokladaný hlavný nápor mal smerovať na fortifikácie medzi Korutánskou a Škótskou bránou, a preto na týchto miestach bola sústredená väčšina kanónov. Viedenská posádka tesne pred začiatkom obliehania čítala približne osemnásť tisíc šesťsto mužov.

Až 24. septembra sa osmanská flotila spolu so hlavnými silami armády plavila okolo Bratislavy, na ktorú však už znovu nezaútočili. Ako prvý sa pod Viedňou utáboril hlavný veliteľ Ibrahim paša a celková sila vojska sa odhaduje na osemdesiatšesť až deväťdesiatpäť tisíc vojakov. Sultán poslal Mikulášovi Salmovi návrh kapitulácie, ktorý bol ihneď zamietnutý. Veľkým šťastím obliehaných bol fakt, že moslimské vojská mali so sebou len dva ťažké kanóny, ostatné uviazli na rozmočených cestách pri pochode Uhorskom.

²³ Tomáš Nádašdy (1498 - 1556). Štátnik, zakladateľ bohatstva svojho rodu. Po moháčskej bitke sa stal prívržencom Ferdinanda Habsburského a v jeho službách kapitánom Budína. Pri obliehaní Budína 1529 proti presile bránil mesto. Po prelomení opevnenia nariadil svojim mužom ústup do Budínskeho hradu. Sultán sľúbil život tým, čo sa vzdajú. Tomáš mu nedôveroval, no nemecká posádka mala opačný názor. Zatvorili kapitána do temnice a vydali hrad Turkom. Janičiari odviekli odzbrojených Nemcov za mesto a povraždili. Veľkovezír nariadil Nádašdyho utopiť v Dunaji, ale ten sa zachránil a utiekol do Zápoľského tábora, ktorý však opustil a prešiel znovu do služieb Ferdinanda. Jeho kariéra dosiahla vrcholu po vymenovaní za palatína. Takmer celý jeho život bol zasvätený do boja proti Osmanom, zúčastnil úspešnej obrany Sigetu v roku 1556. Zaujímavosťou je, že jeho syn František sa oženil so smutne slávnou Alžbetou Bátoriovou. ELIÁŠ, 2013, s. 39.

²⁴ MRVA, SEGEŠ, 2012, s. 144-146.

Nepretržité delostrelecké obliehanie malo byť len krytie pre odpútanie pozornosti od podkopávania hradieb. Túto informáciu získali Viedenčania pri vypočúvaní zajatého Turka. Len čo habsburskí vojaci objavili hĺbený tunel, vykopali v protismere vlastnú šachtu, počkali kým sa nepriateľ priblíži do úplnej blízkosti, prevalili zvyšnú hlinu a pozabíjali kopáčov. Na záver tunel vyhodili do povetria.

Doposiaľ najsilnejší útok podnikli Turci už 12. októbra, keď sa im podarilo odpáliť dve nálože pod opevnením. Obrancovia nasadili do boja svojich najlepších mužov a podarilo sa im útok odraziť a usmrtiť asi tisícku janičiarov.²⁵ Po neúspešnom ataku vypukli v osmanskom tábore nepokoje a dezercie. Napokon padol verdikt o finálnom útoku, vedenom o dva dni, 14. októbra.

Po ďalšej plánovanej explózii v hradbách sa *sipahíjovia* (vybrané jazdecké jednotky), janičiari a príslušníci nepravidelných osmanských jednotiek vrátili do vzniknutej medzery v opevnení. Kresťanskí obrancovia odrazili dva útoky, a aj napriek veľkým stratám sa sultán rozhodol pre tretí. Podľa správ z tejto bitky, práve vtedy nastal rozhodujúci moment, keď už sedemdesiatročný Mikuláš zo Salmu bojoval v prvej línii a dodal svojim vyčerpaným spolubojovníkom guráž, a odvahu. Popoludní už aj osmanská strana pochopila márnosť svojho boja a stiahla sa.

Posledný krát sa Süleyman pokúsil získať Viedeň zradou, avšak ani tento zákerný úskok mu nevyšiel. Táto porážka mala dôsledky aj pre samotného Jána Zápoľského, keď ho pápež Klement VII. (pápežom 1523 - 1534) spolu so všetkými jeho prívržencami za spojenectvo s Osmanmi exkomunikoval z katolíckej cirkvi.²⁶

Hneď po odchode Osmanov preč z Uhorska začal Ferdinand I. Habsburský prostredníctvom svojich veliteľov veľkú ofenzívu proti Zápoľskému, predovšetkým

²⁵ Janičiari vznikli za vlády sultána Murada I. (1362 - 1389), ktorý si uvedomil, že potrebuje vernú a profesionálnu armádu, nezávislú na iných Osmanských lordoch a pánoch. Táto novovzniknutá armáda dostala meno Janičiari, teda noví vojaci z tureckého *yeni çeri*. Bola etablovaná v roku 1370 ako z počiatku telesná stráž samotného sultána. Čoskoro sa však stala jednou z prvých stálych armád v stredovekej Európe. Nemuslimské deti boli násilím odvádzané z dobytých území, učené jazyku a kultúre Osmanov, konvertované na islam, aby sa z nich stali tí najlepší a najobávanejší bojovníci svojich čias. ÁGOSTON, MASTERS, 2009, s. 296.

²⁶ ELIÁŠ, 2013, s. 33-36.

na území Slovenska.²⁷ Do konca roku 1529 sa im podarilo dobyť Trenčín, Spiš, Košice i Tokaj. Ale stúpenci Jána Zápoľského naďalej ovládali niektoré významné hrady na severnom a strednom Slovensku, ako boli hrady Muráň, Lietava a iné v tejto oblasti.²⁸

3.2 OSMANSKÉ NEBEZPEČENSTVO A ÚZEMIE SLOVENSKA

„Už Turek ide, už vojna bude. Má milá plače, že sama bude.“²⁹

Obyvateľstvo Slovenska sa po prvý krát dostalo do priameho kontaktu s osmanskými nájazdníkmi počas ich pochodu popri Dunaji na Viedeň. Dediny Čunovo a Rusovce na pravom brehu vyplienili a hrôza doľahla aj na mestá na brehu opačnom. Máme správu aj od trnavského mešťana Martina Holého, ktorý dopisom podáva správu rade mesta Trnavy o obliehaní Viedne.³⁰ Mestská rada v Bratislave dala na predmestí zrúcať tri kostoly, nemocnicu a domy. Za svoje hradby vpustila ľudí zo širokého okolia utekajúcich pred nebezpečenstvom.³¹ Nielen preto, že mesto Viedeň nedobyli, ale najmä pre nedostatok koristi sa jazdecké oddiely osmanskej armády valili údoliami slovenských riek. Po Pohroní až po Hronský Beňadik, od Nitry až po Zlaté Moravce, iné preplávali v Šintave Váh a dali sa smerom na Trnavu, Hlohovec, Piešťany a Vrbové. Krajina plakala hrôzou, rabovanie, chytanie, vraždenie, spúšť. To je všetko čo za sebou Turci nechali a so sebou vzali desaťtisíce ľudí do zajatia.³²

Ako primárny zdroj nám slúži ďalší zápis udalostí od kronikára Mikuláš Ištvanfiho:

„ Belehradský beg Mehmed postupoval po ľavej strane Dunaja smerom k Ostrihomu a začal na území medzi riekami Váhom a Nitrou páliť, plieniť a ničiť všetko, čo mu prišlo do cesty. Veľké množstvo ľudí pozabíjal, z časti odviedol do otroctva. Prekročil Nitru, pustošiac a páliac tým miestam... Nie menšiu hrôzu

²⁷ VOREL, 2010, s. 226-227.

²⁸ KRAJČOVIČOVÁ, KOPČAN, 1983, s. 19-20.

²⁹ KUČERA, 2004, s. 94.

³⁰ Časť z listu Martina Holého: „Mudry a opatyrny pany a susedy mojoy myly. Przal bich Vassy Myloste vseczko dobry. Novyny jyne psty nevy, nez ze kral Jeo ti tahne veliku moczy a v Wydny jest XXXVI tisícz. V sobothu Tureg ve dvou mystech jest zed zvirhyl a strm jest uczynyl y prohral...“ Tento list sa nachádza v Štátnom archíve v Bratislave, pobočka Trnava, fasc. Missiles 1527 - 1529. V *Turci v Uhorsku I.*, 2005, s. 27.

³¹ KOPČAN, 1986, s. 33.

³² KUČERA, 2004, s. 27.

spôsobil na okolí banských miest. Z Vrábľov,... Komjátíc odvliekol všetkých obyvateľov a obce podpálil. Napokon sa dal iným smerom a tiahol až k Šintave, Hlohovcu a k piešťanským kúpeľom....Turci po viac ako pätnásť dňovom beztretnom potulovaní a vyčíňaní a ničení všetkého, čo im prišlo do cesty, odohnali so sebou veľké stáda dobytka, odvliekli desaťtisíc zajatcov...“³³

Lúpeživý vpád nastal opäť koncom roka 1530, keď turecké oddiely z Bosny a Hercegoviny prekročili zamrznutý Dunaj a pritiahli až k mocnému hradu Bojnice. Všade, kam v kročili, zaviedli najkrutejšiu daň – „daň v deťoch“. Väčšinou každé desiate dieťa muselo byť poslané sultánovi. V Istanbule deti roztriedili. Mladí a silní chlapci sa stali súčasťou najobávanejšej zložky armády. Janičiari boli skutočne vojenská elita. Každý v tom čase vedel, že to nie sú ozajstní Turci. Ľudové úslovie z tohto obdobia to vraví úplne jasne: „*Poturčenec horší ako Turek*“.³⁴

Osmanská tématika sa na Slovensku veľmi často objavuje v umeleckej tvorbe. Skvelým príkladom je báseň Sama Chalupku – Turčín Poničan.³⁵ Je to veršovaná povesť, založená na základoch spievanky z oblasti v okolí obce Poniky. Ktojej slová sú takéto:

*Jajže, Bože, strach veľiký:
padli Turci na Poniky;
padli, padli o polnoci:
Jajže, Bože, niet pomoci.*

*Ľudia boží, utekajte,
zajať Turkom sa nedajte:
a čo mladô - zutekalo,
a čo starô - nevládalo.*

*Skočil Turčín bystrým skokom
do jelšiny nad potokom;
našiel on tam starú ženu,
medzi krovím učupenú.*

*Vláči Turčín starkú, vláči,
po hroblíne, po bodliáči:
starkej krev sa z nôžok leje,
a Turčín sa iba smeje.*

*Hučia, hučia Turkov čaty,
poháňajú ľud zajatý:
tri ráz mesiac už omladol,
a oni vždy tiahnu nadol.*

*A nad morom mesto leží,
týči k nebu tisíc veží:
Jaj, Bože, len smutno je to:
na tých vežiach kríža nieta.*

*A keď blížili sa k mestu,
Turkyňa im zašla cestu:
a Turkyňa ako ruža,
pekne víta svojho muža:*

*„Vitaj, mužú, vitajže mi,
z tej uhorskej krásnej zemi!
Či sa dobre vám vodilo?
Či vám šťastie poslúžilo?“*

³³ ISTVANFI M.: *Historia Regni Hungariae, Viennae, Pragae et Tergesti Anno MDCCLVIII. V Turci v Uhorsku I.*, 2005, s. 28-29.

³⁴ KUČERA, 2004, s. 29.

³⁵ http://zlatyfond.sme.sk/dielo/125/Chalupka_Turcin-Ponican/1 [Cit. 11.10.2015].

*„Dobre, dobre sme chodili:
Maďarov sme si podbili,
a Slováci sa nedali,
preto sme ich zrabovalil.*

*„Raz Poniky rabovali,
syna môjho sebou vzali;
syna môjho v treťom roku,
mal on hviezdu, znak na boku.“*

*A čože je tu nového?
Povedz, žienko, dač dobrého“
„Dobrá, dobrá tu novinka:
požehnal ti pánboh synka.“*

*A Turčín a jeho žena
hodili sa na kolená:
„Odpusť, matí, svojmu synu
prevelikú jeho vinu.*

*„A ja vediem otrokyňu,
nášmu synku varovkyňu.
Keď ho bude kolísavať,
pekne bude mu spievavať“*

*Nebudeš už otrokovať,
s nami budeš tu panovať,
chodiť, ako my, vo zlate
a spočívať na zamate.“*

*„Hajaj, búvaj krásno dieťa!,
Donesiem ti z hája kvieťa:
donesiem ti z ruže púčok,
veď ty si môj milý vnúčok.“*

*„Udeľ vám Boh, deti moje,
sväté požehnanie svoje,
ale túžba moja letí
len ta, kde kríž z veže svieti.*

*Dopočul to Turčín mladý,
Hneď so starkou stal do vady:
„Ako ty smieš to spievati?
Či si mu ti stará matí?“*

*Ta do vlasti mojej lona,
na tie krásne brehy Hrona:
tam kvitol kvet mojej mladi,
inde sa mne žiť nesladí.“*

Sultán Süleyman I. sa v roku 1532 opäť pokúsil o pochod na Viedeň, ale postup osmanskej armády stroskotal na hrdinskej obrane mesta Köszeg pod vedením Mikuláša Jurišiča.³⁶ O naliehavosti situácie svedčí aj skutočnosť, že bratislavská mestská rada požiadala o pomoc aj české, moravské i sliezske mestá a stavy. Ako dôkaz nám slúži dokument generálnej kongregácie moravských stavov, ktorý informuje Bratislavčanov, že v prípade nového tureckého nebezpečenstva im poskytne pomoc.³⁷

³⁶ Mikuláš (Nikola) Jurišič (1490 - 1545). Kapitán pevnosti Köszeg, kde s necelými osemsto vojakmi vzdoroval viac ako dvadsaťpäť dní stoštyridsať tisícovej osmanskej armáde. Čítil zodpovednosť za obyvateľstvo schovávajúce sa v meste pred Turkami. Cieľom bolo hlavne zadržať postup protivníka a poslať správu Viedni, aby sa stihla pripraviť. Po pár dňoch obliehania prišiel o polovicu mužov a všetko sa zdalo stratené. Podľa povesti však pri ďalšom útoku z ničoho nič Turci ustúpili, že vraj videli rytiera s horiacim mečom a báli sa, že sa Jurišič spriahol so satanom. Po zdĺhavom vyjednávaní Jurišič zvolil k tomu, aby na hrade formálne vyvesil osmanskú zástavu a vojsko odpochodovalo. Pravosť povesti sa nikdy nedozvieme, ale na počesť hrdinského boja sa v meste o 11:00 v tento pamätný deň rozozvučia zvony. ELIÁŠ, 2013, s. 40.

³⁷ Dokument sa nachádza v Archíve hlavného mesta SR Bratislavy, Inventár listín a listov 2, sign. 5248. V *Turci v Uhorsku I.*, 2005, s. 31-32.

Nepokoje v Anatólii spolu s konfliktom v Perzii prinútili Osmanov uzavrieť o rok neskôr s Ferdinandom I. prímerie.³⁸Dlhá a vyčerpávajúca občianska vojna medzi Jánom Zápoľským, a Ferdinandom Habsburským sa skončila na mierovej konferencii vo Veľkom Varadíne v dnešnom Rumunsku. Obaja si ponechali získané územia a po smrti Zápoľského, ktorý nemal žiadnych dedičov, malo územie pripadnúť Ferdinandovi. Avšak tesne pred smrťou sa mu narodil syn Ján Žigmund. Turci čakali len na takúto príležitosť. Süleyman pritiahol s armádou do Uhorska aby bránil dedičské práva Zápoľského syna, dobyl Budín roku Pána 1541 a celú oblasť dnešného Maďarska nazval Budínsky pašalík,³⁹ ktorý pripojil k svojim dŕžavám. Sedmohradsko ponechal v rukách Zápoľských, a tak Ferdinandovi zostal zvyšok monarchie, z najväčšej časti Slovensko. Bratislava sa stala hlavným mestom kráľovstva a Slovensko na dlhý čas zastupovalo celé Uhorsko. Osmanská ríša sa ako nový a nevítaný sused stala nepríjemnou súčasťou života monarchie v novonadobudnutom význame.⁴⁰

³⁸ MRVA, SEGEŠ, 2012, s. 146.

³⁹ Vid' poznámka č. 7.

⁴⁰ KUČERA, 2004, s. 30.

4. ROZDELENIE PROTIOSMANSKÝCH OPEVNENÍ NA SLOVENSKU

Cez historický kontext celej, tejto pre Uhorsko ťažkej doby, v nasledujúcej kapitole začínam hovoriť o najdôležitejšej časti mojej diplomovej práce, teda o protiosmanských opevneniach na slovensko-osmanskom pohraničí. V tejto časti využívam postupy a metodológiu, ktorú som vymedzil vo svojom úvode.

Okrem Viedne lákali Osmanov najmä stredoslovenské banské mestá bohatstvom zlatých a strieborných baní, slávna kremnická mincovňa a zásoby medi, dôležitej pre vojenskú výrobu. Cisársky dvor sa predsa len začal pomaly, a nie veľmi dôsledne zaujímať o ochranu krajiny. Pozval talianskych inžinierov, aby zlepšili opevnenie miest a hradov, a postavili nové opevnenia na južnom a strednom Slovensku. Spočiatku sa však obrana musela uspokojiť už s existujúcim systémom ochrany.⁴¹

Významný slovenský turkológ Vojtech Kopčan⁴² rozdelil pevnosti na území dnešného Slovenska podľa veľkosti na dva druhy – pevnosti a mestá s posádkou nad päťsto mužov a posádkou menšou. Druhým kritériom bolo to, či patrili neustále cisárskym vojskám, alebo či boli v striedavom držaní. Žiadna z pevností alebo miest nebola v období rokov 1526 - 1683 v neustálom osmanskom područí. Následne uvádzam zoznam pevností podľa rozdelenia Vojtecha Kopčana:

- 1) Cisárske pevnosti a mestá s posádkami nad päťsto mužov: Bratislava, Leopoldov, Komárno, Levice, Krupina, Košice.
- 2) Pevnosti a mestá s posádkami nad päťsto mužov striedavo v cisárskej aj tureckej držbe: Nové Zámky, Filákov.
- 3) Menšie cisárske pevnosti: Šintava, Kolárovo (Guta), Jelenec, Topoľčianky, Vráble, Komjatice, Šurany, Svodín, Hronský Beňadik, Pukanec, Štiavnické Bane, Sitno, Banská Štiavnica, Antol, Dobrá Niva, Bzovík, Čabrad, Zvolen, Víglaš, Banská Bystrica, Muráň, Veľký Blh, Štítnik, Plešivec, Krásna Hôrka, Turňa.

⁴¹ KRAJČOVIČOVÁ, KOPČAN, 1983, s. 116.

⁴² PhDr. Vojtech Kopčan, CSc. (1940 - 2000). Slovenský turkológ, historik a prekladateľ. Študoval archívniectvo na FF Univerzity Komenského v Bratislave a paralelne turkológiu na FF Univerzity Karlovej v Prahe. Pracoval ako vedecký pracovník SAV. Zúčastňoval sa medzinárodných konferencií Tureckej historickej spoločnosti v Ankare. Zameriaval sa na osmanské dejiny a publikoval veľké množstvo fundovaných prekladov a analýz nespracovaných materiálnych prameňov. KAMENCOVÁ, 2006, s. 3-4.

- 4) Menšie pevnosti striedavo v cisárskej aj tureckej držbe: Štúrovo (Parkan), Šahy, Nitra, Modrý Kameň, Divín, Sobôtka, Hodejovo, Hajnáčka.⁴³

4.1 PROTIOSMANSKÉ OPEVNENIA NA VÝCHODNOM A JUHOVÝCHODNOM SLOVENSKU

V tejto pasáži som sa rozhodol stručne opísať históriu niektorých protiosmanských opevnení počas osmanskej hrozby, aby som viac objasnil ich úlohu. Sú to opevnenia, ktorým vo svojej diplomovej práci nevenujem toľko priestoru. Vzhľadom na ich počet bolo nutné zamerať sa konkrétnejšie iba na niektoré vybrané. Spomínané opevnenia budú samozrejme zmienené ešte mnoho krát v diplomovej práci počas líčenia priebehu historických udalostí na celom pohraničí. Pre zjednotenie výberu a pre zlepšenie orientácie v opisovaných opevneniach, som sa rozhodol postupovať od východu Slovenska smerom na západ.

Mnoho opevnení, ktoré tak často menili vládnuce ruky medzi Osmanmi a Habsburgovcami ležia práve na území južného a juhovýchodného Slovenska. Viac menej, to čo z nich zostalo po vyhnaní osmanských posádok.⁴⁴

4.1.1 KOŠICE

Druhé najväčšie mesto Slovenska patrilo už v stredoveku medzi významné obchodné mestá. Výhodná strategická a geografická poloha, sídlo Kráľovskej komory i Soľnej komory z mesta urobili hospodárske a kultúrne centrum východného Slovenska. Na konci 13. storočia bolo mesto opevnené hradbami a osmanská okupácia juhu monarchie spôsobila presun bohatej šľachty do Košíc. Významní cirkevní hodnostári a kupci z ohrozených území celého Uhorska tam sústreďovali vojenské sily na obranu pohraničia. Do konca 15. storočia bolo opevnenie vylepšené a obohané deviatimi baštami,⁴⁵ pomenovanými podľa brániacich cechov – Garbiarska, Zámočnicka, Debnárska, Mäsiarska, Kolesárska, Hrnčiarska, Povraznícka, Obuvnícka a Kováčska. Bohužiaľ po požiari v roku 1556 zhorelo skoro celé mesto, spolu s bránami, baštami

⁴³ KOPČAN, 1986, s. 181.

⁴⁴ NICOLLE, 2010, s. 58.

⁴⁵ Bašta je časť hradieb, alebo násypu, ktorá vystupuje z hradieb (násypu) spravidla po celej výške na spôsob obrannej veže, na získanie prehľadu o päte hradieb a priekope, ako aj na bránenie hradieb strelbou aj z boku.

a všetkými drevenými časťami opevnenia. Za finančnej pomoci ostatných východoslovenských miest a stolíc sa však hradby podarilo opraviť, doplnilo sa osem viacuholníkových bastiónov,⁴⁶ a okruh obohnali vodnou priekopou. V sedemdesiatych rokoch 17. storočia vybudovali na príkaz cisára Leopolda I.⁴⁷ citadelu. Tá zohrala významnú úlohu už krátko po dokončení v období povstania proti cisárovi. Stavba citadely v Košiciach predstavuje poslednú významnú pevnosť na Slovensku pod vplyvom renesančného pevnostného staviteľstva a ideí budovania tzv. ideálnych miest.⁴⁸

Ako aj v mnohých ďalších mestách, dodnes zachované posledné zvyšky mestského opevnenia sú už len malým zlomkom, ktorý súčasníkom pripomína niekdajší rozsiahly a dômyselný obranný systém Košíc

4.1.2 TURŇA – TURNIANSKY HRAD

Často prestavovaný hrad menil ešte častejšie svojich majiteľov. Imrich Bubeka, zemepán vlastniaci hrad, padol roku 1448 v boji proti Osmanom na Kosovom poli a po jeho smrti odkúpila hrad rodina Zápoľských. Kvôli osmanskému nebezpečenstvu bolo v rokoch 1540 - 1550 vybudované nové renesančné opevnenie. Turniansky hrad bol spolu s Krásnou Hôrkou typickým príkladom obranného hradu na slovensko-osmanskom pohraničí. Osmani však roku 1562 hrad napadli a dobyli. Presne to isté sa im podarilo aj roku 1652 a súčasne vypálili aj mestečko pod ním. Za Tököliho⁴⁹ povstania bol hrad zbúraný, aby sa nedostal do rúk povstalcov a odvtedy je v ruinách.⁵⁰

⁴⁶ Bastión je novoveký druh či variant bašty s ostrým britom uprostred a päťuholníkovým pôdorysom. Oproti klasickej bašty zvyšuje bastión rozsah streľby.

⁴⁷ Leopold I. (1640 - 1705). Kráľ uhorský a český, arcivojvoda rakúsky a cisár rímskonemecký. Druhorodený syn pôvodne nemal nastúpiť na trón, preto sa mu dostávalo najlepšieho vzdelania. Bol silne nábožensky založený. Náležiace tituly mu boli udelené až po smrti jeho brata Ferdinanda IV. Celá jeho vláda bola poznačená dlhotrvajúcim bojom proti francúzskemu kráľovstvu a osmanskými nájazdmi na územie Habsburgovcov. Vyvrcholenie týchto sporov prišlo v roku 1683 pri víťaznej obrane Viedne pred obrovskou osmanskou armádou. HLAVAČKA, 2010, s. 284-332.

⁴⁸ KRAJČOVIČOVÁ, KOPČAN, 1983, s. 141-144.

⁴⁹ Imrich Tököli (1657 - 1705). Sedmohradské knieža, vodca protihabsburského stavovského povstania. Prezývaný svojimi súčasníkmi slovenský kráľ alebo kurucký kráľ. Roku 1682 sa vstal vzdor panovníkom, a kráľom Horného Uhorska s podporou Osmanskej ríše. S touto podporou sa mu spolu s osmanskými jednotkami podarilo ovládnuť veľkú časť územia Slovenska až na západ. Po porážke pri Viedni 1683, pri ktorej mal na starosť zastaviť postup poľských jednotiek kráľa Jána Sobieskeho, bol nútený utiecť. KUČERA, 2004, s. 150,154,157-235.

⁵⁰ KRAJČOVIČOVÁ, KOPČAN, 1983, s. 171.

4.1.3 KRÁSNA HÔRKA

Hrad Krásna Hôrka vznikol v 13. storočí na ochranu bohatých banských oblastí v Slovenskom Rudohorí. Po obsadení Budína osmanským vojskom postavili okolo hradu nové opevnenie s tromi okrúhlymi nárožnými baštami a terasou. V čase osmanských vojen sa majitelia Krásnej Hôrky v úsilí udržať si svoje majetky prikláňali na obe bojujúce strany – Habsburgovcov i povstalcov. Tak sa aj hrad zachránil pred osmanským vojskom a posádka hradu pri tom zohrala nemalú úlohu. Rodina Bubekovcov⁵¹ menovite František a Juraj sa zúčastnili na sprisahaní proti kráľovi Ferdinandovi roku 1556 a s pomocou osmanských posíl z fil'akovského sandžaku⁵² sa im kráľovské vojsko podarilo poraziť. Po smrti Juraja spravovali hrad kapitáni. Peter Andráši,⁵³ jeden z nich, uskutočnil rozsiahlu prestavbu hradu a vytvoril z neho pevnosť, ktorá vyhovovala rôznym podmienkam boja.⁵⁴ Protiosmanských bojov sa zúčastnili aj nasledujúci dediči hradu.⁵⁵

4.1.4 PLEŠIVEC

Vodný hrad bol postavený okolo roku 1320 Bubekovcami a v polovici 16. storočia bol zaradený do sústavy protiosmanských obranných hradov. Bubekovci patrili medzi najpovestnejších lúpežných rytierov a často prechádzali z jedného tábora do druhého. Po páde Fil'akova sa pridali na Zápoľského stranu zastupovanú jeho vdovou Izabelou. Pri cisárskej trestnej výprave roku 1556 sa podarilo získať Plešivec späť a hrad zbúrali. Po štrnástich rokoch (1570) Osmani znovu spustošili obec a pripojili ho k fil'akovskému sandžaku, ale hrad už neobnovili.⁵⁶

⁵¹ Bubekovci boli uhorská šľachtická rodina, majitelia viacerých hradov na juhu dnešného Slovenska. ELIÁŠ, 2010, s. 55-57.

⁵² Sandžak bola miestna správna jednotka. Územné členenie osmanského územia. Niekedy v literatúre prekladané aj ako okres. PALMER, 1994, s. 290.

⁵³ Peter Andráši (1533 - 1591). Kapitán hradu Krásna Hôrka sa po boku Jána Žigmunda Zápoľského, syna Jána Zápoľského, zúčastnil všetkých jeho vojenských výprav. Bol neslávne známy tým, že presviedčal uhorskú šľachtu, aby sa pridala na stranu Zápoľského a spojili sa s Turkami. Svoje meno sa u Habsburgovcov neúspešne pokúsil napraviť v roku 1587 pri výprave arcivojvodu Maximiliána do Poľska, ktorá sa ale skončila neúspechom. Hlavným dôvodom tohto neúspechu mali byť neschopní velitelia a medzi nimi aj Peter Andráši. ELIÁŠ, 2010, s. 57-58.

⁵⁴ KRAJČOVIČOVÁ, KOPČAN, 1983, s. 144-146.

⁵⁵ 10. marca 2012 sa udialo obrovské nešťastie. Ničivý požiar zasiahol hrad Krásna Hôrka, ktorý sa rozšíril od horiacej trávy. Na národnej kultúrnej pamiatke zhorela celá strecha a gotický palác, podarilo sa však zachrániť asi 90 % muzeálnych zbierok. Ako určite každého milovníka histórie, táto katastrofa zasiahla aj mňa. A preto z úcty k tejto národnej pamiatke pridám do obrazových materiálov jej podobu z pred požiaru. (Viď príloha č. 2). http://korzar.sme.sk/tema/poziar_krasnej_horky/ [Cit. 27.12.2015].

⁵⁶ KRAJČOVIČOVÁ, KOPČAN, 1983, s. 161-162.

4.1.5 ŠTÍTNIK

Patrí k najstarším banským mestečkám v Gemeri a v 14. storočí dostal mestské výsady tak ako mesto Krupina. Majitelia si na ochranu mesta postavili na dolnom konci vodný hrad chránený močariskami a mesto opevnili hradbami. Taktiež sa hrad zaradil do sústavy protiosmanskej obrany a musel odolávať častým útokom Osmanov snažiacich sa dostať k rudnému bohatstvu. Po stavovských povstaniach bol hrad veľmi poškodený, a len niektoré časti opravené.⁵⁷

4.1.6 MURÁŇ

Hrad postavili v 13. storočí a v polovici 15. storočia bol lepšie opevnený. Okolo hradu bolo rozsiahle nádvorie obohnané jednoduchými hradbami a baštami. Po vzniku fil'akovského sandžaku roku 1554 sa posunuli hranice územia obsadeného Osmanskou ríšou až po tento hrad. Obranu zabezpečovalo asi sto cisárskych vojakov a niekoľko delostrelcov. Neskôr hrad dobyli povstalci Imricha Tököliho a v 18. storočí vyhorel a začal pustiť.⁵⁸

4.1.7 VEĽKÝ BLH

Pôvodná obec existovala už v dobách Veľkej Moravy. V 14. storočí sa začalo so stavbou hradu, viac krát bol prestavaný a zaradil sa do sústavy obranných hradov. Záznamy o hrade môžeme nájsť aj v osmanskom daňovom súpise lén zo 16. storočia. Za protihabsburských povstaní ho pri obliehaní veľmi poškodili a nakoniec zbúrali.⁵⁹

4.1.7 SOBÔTKA

Ako prvé opevnenie v tomto súpise bola Sobôtka vybudovaná ako palanka⁶⁰ Osmanmi. Slúžila na zhromažďovanie vojska a pripravovanie výprav. V strede opevnenia stála kamenná veža obkolesená dreveným opevnením spolu s vodnou priekopou a pravidelnú posádku tvorilo tridsať až štyridsať janičiarov. Generál Krištof

⁵⁷ KRAJČOVIČOVÁ, KOPČAN, 1983, s. 166.

⁵⁸ POLLA, 1980, s. 57.

⁵⁹ KRAJČOVIČOVÁ, KOPČAN, 1983, s. 172.

⁶⁰ Palanka bol typ obrannej stavby. Názov pochádzal z osmanskej turečtiny zo slova (Palanka). بلنقه. Takáto pevnosť mala mnoho stavebných variácií. Podľa použitého materiálu, podľa sofistikovanosti obranných prvkov, podľa veľkosti... Palanky boli osmanskou armádou používané často na celom území ríše. Mohli vzniknúť aj ako prebudovávanie predchádzajúcich opevnení. NICOLLE, 2010, s. 21.

Tieffenbach⁶¹ pevnôstku dobyl dňa 10. novembra 1593. Pri ostreľovaní bola tak zničená, že ju nakoniec zrovnali so zemou. V ďalšom roku osmanské vojsko tieto zrúcaniny obsadilo, ale uhorská armáda ich vyhnala.⁶²

4.1.8 HODEJOVO

Zachovalo sa o ňom len málo správ. Osmani zaútočili na hrad roku 1560, ale neúspešne. Kráľa Ferdinanda radcovia upozorňovali, že tento hrad je treba lepšie opevniť. Vážnou situáciou sa zaoberal aj bratislavský snem. V tom čase nariadil bezplatné roboty pri opevňovaní hradov susediacich s fil'akovským sandžakom. Medzi nimi aj hrad Hodejovo, Veľký Blh či Modrý Kameň.⁶³

4.1.9 HAJNÁČKA

Na kopci kúsok od Fil'akova stál hrad pravdepodobne už v 14. storočí, ktorý roku 1545 dobyli Osmani, ale už v roku nasledujúcom ho museli opustiť. Podľa slov Šimona Forgáča⁶⁴ bol hrad silný a obranyschopný, a udržal sa v blízkosti fil'akovského sandžaku až do apríla 1566. Osmanom sa podarilo hrad získať podplatením strážcov. Dnu sa dostali rebríkmi a všetkých pobili. Veliteľ hradu v tom čase odišiel s väčšinou posádky do Jágru. Cisárske vojská oslobodili Hajnáčku až roku 1593. V 18. storočí hrad vyhorel a zmenil sa na ruiny.⁶⁵

4.1.10 FILAKOVO

Fil'akovský hrad chránil križovatku dvoch dôležitých banských ciest a od polovice 16. storočia vybudovali okolo mesta kamenné opevnenie nadväzujúce na opevnenie citadely. Zakomponovanie prírodných výhod v podobe hradnej skaly použitej ako stenu, v ktorej sídlili strieľne, bolo veľmi múdre. Roku 1551 okrem úprav

⁶¹ Krištof Tieffenbach (?? - 1596). Študent univerzity vo Wittenbergu bol členom habsburského vyslanectva v Istanbule u sultána Selima II. Neskôr sa stal veliteľom vo Viedni a potom hornouhorským kapitánom v Košiciach. Bojoval v pätnásťročnej vojne. Padol počas druhého dňa v bitke pri Mezőkeresztese. ELIÁŠ, 2013, s. 107-108.

⁶² KRAJČOVIČOVÁ, KOPČAN, 1983, s. 164.

⁶³ Tamtiež, s. 132.

⁶⁴ Šimon Forgáč (1522/1526 - 1598). Patril k najchýrnejším protitureckým bojovníkom. V bitke pri Temešvári 1552 prišiel o nos. Nadobudol značné majetky. Pôsobil ako kapitán vo viacerých slovenských mestách, jeho schopnosti ho vyniesli až na pozíciu hornouhorského kapitána, preddunajského i zadunajského kapitána vojsk, titul baróna a kráľovského radcu. Jeho ambície smerovali k novozámockému kapitanátu, ale to nikdy nedosiahol. ELIÁŠ, 2013, s. 89-92.

⁶⁵ KRAJČOVIČOVÁ, KOPČAN, 1983, s. 131-132.

horného hradu bol postavený aj hrad dolný. Opevnenie bolo skoro po celom obvode zosilnené priekopou naplnenou vodou. Aj napriek silnému opevneniu osmanský skúsený vojenský veliteľ beg Hamza v júli 1554 Ist'ou fiľakovský hrad dobyl a ovládol tak celú oblasť Poiplia.⁶⁶ Nepriateľ sa ho podľa správ osmanských kronikárov zmocnil pomocou tureckého zajatca, ktorý na hrade pracoval ako sluha. Upozornil Hamzu bega o malom nestráženom okne v hrade. Posádka na takýto čin nebola pripravená, a už sa im po rebríkoch sa valiace osmanské jednotky nepodarilo vytlačiť. Vytvorenie fiľakovského sandžaku znamenalo pre banské mestá stratu dôležitých zásobovacích miest a ciest. Posádka hradu za osmanskej nadvlády bola tvorená väčšinou janičiarimi a delostrelcami.⁶⁷

Cisárskemu vojsku pod velením grófa Mikuláša Pálfiho⁶⁸ sa podarilo oslobodiť hrad 27. novembra 1593. Po vystriedaní niekoľkých majiteľov dobyl hrad s osmanskou pomocou Imrich Tököli roku 1682. Osmanský kronikár Silahdar Mehmed aga⁶⁹ opísal fiľakovský hrad takto: *„Nepriatelia po strate Novohradu z veľkého strachu opevnili múrom aj veľké priestranstvo na fiľakovskom podhradí. Okolo vykopali širokú a hlbokú priekopu a naplnili ju vodou. Bola to veľmi dobre zabezpečená pevnosť. Lúpežní d'auri, (inoverci) ktorých tu bolo okolo troch tisíc, premenili niekdajšie sväté džámije (mešity) na vinárne. Z hradu podnikali útoky do osmanského pohraničia, pustošili ho a privádzali sem zajatcov.“*⁷⁰

Vyčerpaní obrancovia sa pri Tököliho obliehaní nakoniec bez posíl a s obrovskými stratami vzdali. Osmani po dobytí Fiľakova zrovnali so zemou vnútorné aj vonkajšie opevnenie, podpálili ho a odtiahli ďalej. Od tohto roku je z hradu prevažne zrúcanina.⁷¹

⁶⁶ NICOLLE, 2010 s. 44.

⁶⁷ KOPČAN, 1986, s. 51-55.

⁶⁸ Mikuláš Pálfi (1552 - 1600) bol významný vojenský veliteľ a podnikateľ. Pre cisárske vojsko dodával potraviny, čím nadobudol obrovský majetok. Zároveň za svoje služby dostával i majetky iné. Manželstvom získal panstvo Červený Kameň, roku 1599 panstvo Bratislava. Mikuláš sa podľa vzoru svojho otca zúčastnil protitureckých bojov hlavne na území Slovenska. Bol najvýznamnejším veliteľom v pätnásť ročnej vojne. Bojoval pri obliehaní Stoličného Belehradu, dobyl viaceré pohraničné hrady a pevnosti. Medzi inými Fiľakovo, Divín, Modrý Kameň, Sečany, Dregel', v roku 1594 Novohrad, 1595 Štúrovo, Vyšehrad... MRVA, SEGEŠ, 2012, s. 162., ELIÁŠ, 2010, s. 105-107.

⁶⁹ Aga je osmanský titul udeľovaný vrchnému palácovému úradníkovi, veliteľovi armády, veliteľovi gardových vojsk i dvorskému služobníctvu. Na pohraničí mali titul aga i veliteľia janičiarov. PALMER, 1994, s. 288.

⁷⁰ KRAJČOVIČOVÁ, KOPČAN, 1983, s. 130.

⁷¹ Tamtiež, s. 128-131.

5. ÚZEMIE SLOVENSKA A HISTORICKÝ VÝVOJ PO PÁDE BUDÍNA DO ŽITAVSKÉHO MIERU

Nasledujúca kapitola bude pojednávať o najdôležitejších historických udalostiach a súvislostiach od pádu hlavného mesta monarchie Budína v roku 1541, cez mier v Edirne, pätnásťročnú vojnu až po Žitavský mier v roku 1606. Tieto udalosti sú pre moju diplomovú prácu kľúčové, pretože bez zmienenia významných faktov daného obdobia by nebolo možné ilustrovať dôležitosť obrannej protiosmanskej línie na pohraničí. Udalosti týkajúce sa opevnení a obrannej línie sú alebo budú viac rozvinuté v samostatných kapitolách a sekciách venujúcich sa práve protiosmanským opevneniam.

5.1 SITUÁCIA NA ÚZEMÍ SLOVENSKA PO PÁDE BUDÍNA V ROKU 1541

Po páde Budína sa osmanská moc v Uhorsku rozšírila a upevnila. V lete 1542 poslal kráľ Ferdinand nemecké vojsko, ku ktorému sa pripojili uhorské oddiely, aby navrátili Budín späť do jeho rúk. Súčinnosť armády však nefungovala a pokus bol neúspešný, pričom odpoveďou Osmanov bolo dobytie Ostrihomu. Obsadenie Budína a Ostrihomu ukázalo vládcom nevyhnutnosť budovať efektívnu obranu. Uhorský snem v Banskej Bystrici prijal mimoriadne opatrenia, ale ani tie pre nedostatok prostriedkov nefungovali. Avšak Turci sa stále častejšie objavovali hlboko na slovenskom území. S prestavbami pevností sa teda pre ochranu kráľovstva muselo začať čo najskôr. V tomto období môžeme zaradiť medzi najvýznamnejšie hradné prestavby na území dnešného Slovenska prestavby hradov Červený Kameň, Komárno, Bzovík a mnohé iné. Mestá často organizovali svoju vlastnú obranu zloženú z odvážnych mešťanov. Mesto Banská Štiavnica mala aj výzvednú službu, ktorá získavala správy o pohybe nepriateľa.⁷²

K ďalšiemu veľkému stretu medzi uhorskými a osmanskými vojskami došlo 9. augusta 1552, keď stolično-belehradský sandžabeg⁷³ Arslan napadol tábor uhorských jednotiek pri Plášťoviciach. Vojsko doplnené o posádky banských miest

⁷² KOPČAN, 1986, s. 43-112.

⁷³ Sandžabeg, sandžak-beg či sandžak bej bol titul udeľovaný správcovi sandžaku, ktorý nadväzuje na titul beg/bej/bey. PALMER, 1994, s. 288-290.

bolo porazené a mestá bez ochrany prepukli v paniku. V tejto bitke zomrelo či padlo do zajatia mnoho slovenského obyvateľstva a bola to prvá naozaj veľká zrážka tureckých a uhorských vojsk na území dnešného Slovenska.⁷⁴

Za stratené hrady na pohraničí bolo potreba vybudovať nové. Mestá sa potýkali taktiež s nedostatočným počtom mužov v posádkach. Hlavný tlak osmanskej moci zasahoval najmä na stredoslovenskú banskú oblasť. Ďalšia rana pre už aj tak zničené obyvateľstvo prišla s dobytím Filákov v roku 1554. Krajine zmietanej vojnou nepomohli ani protihabsburské odboje vedené Františkom Bubekom, ktorý sa neváhal spojiť s Turkom a bol stíhaný za vlastizrada. Našťastie pre kráľovstvo v tomto období oblasť banských miest okrem drobných šarvátok nepostihli turecké vpády.⁷⁵

Významným medzníkom v reorganizácii protitureckej obrany bolo vytvorenie šiestich hlavných kapitanátov. Na našom území sa rozprestierali: preddunajský hlavný kapitanát od Komárna po Spiš s prvým sídlom v Nitre, neskôr v Šuranoch, Leviciach a Nových Zámkoch, hornouhorský hlavný kapitanát so sídlom v Košiciach. Najdôležitejším úsekom preddunajského kapitanátu zostala tzv. banská hranica, čo viedlo k vytvoreniu oddelenej časti preddunajského kapitanátu zvaného banskomeštský so sídlom vo Zvolene. V roku 1564 preberajú funkciu banských kapitánov preddunajský kapitáni. Nemenej dôležitý bol aj spôsob oznamovania nepriateľských vpádov – jeden výstrel napomínal k obozretnosti, dva, že nepriateľ sa blíži a tri, že prekročil banskú hranicu.⁷⁶

Po smrti Ferdinanda I. nastúpil na cisársky trón Maximilián II.⁷⁷ a hneď musel pripraviť obranu krajiny proti Süleymanovmu vojsku. Sultán chcel pôvodne obsadiť sporné územie za riekou Tisou, ale svoje rozhodnutie zmenil v Belehrade a rozhodol sa pre výpravu proti Jágru. Neskôr znovu zmenil svoje rozhodnutie a tiahol

⁷⁴ ELIÁŠ, 2013, s.54.

⁷⁵ MRVA, SEGEŠ, 2012, s. 143-171.

⁷⁶ DANGL, 2006, s. 26-40.

⁷⁷ Maximilián II. (1527 - 1576). Bol rakúsky arcivojvoda, český, rímsky a uhorský kráľ, rímskonemecký cisár a poľský kráľ. Najstarší syn Ferdinanda I. tlmil náboženské konflikty, musel však čeliť tureckému nebezpečenstvu. Dostalo sa mu širokého vzdelania, dokonca sa dohodol aj po česky a za jeho vlády sa prvýkrát na slovenské územie dostali zemiaky. Pokúšal sa neúspešne získať poľský trón, posilňoval moc ústredných úradov. Za uhorského kráľa bol ako prvý uhorský kráľ v histórii korunovaný v Bratislave. Dôležitú úlohu zohral v protitureckých bojoch a pri oslobodzovaní dobytých miest a následného príméria v roku 1568. *Dějiny země koruny české*, 2003, s. 220-224; VOREL, 2010, s. 236-246.

s armádou na Szigetvár (Siget/Sihot'). Posádka hradu pod velením Mikuláša Zrínskeho⁷⁸ udržala nevelký hrad vyše mesiaca až do posledného útoku 8. septembra 1566, pri ktorom padli všetci obrancovia. Sultán zomrel dva dni pred kapituláciou prirodzenou smrťou a nahradil ho Selim II.⁷⁹ Turecký postup zastavil príchod silných kráľovských oddielov pod velením Maximiliána II., ktoré dobyli na Turkoch Rimavskú Sobotu, Plešivec, Krásnu Hôrku a ďalšie pevnosti. Tiež ubránili pred nájazdmi Košice a okolie.⁸⁰

Hneď po ukončení bojov sa obnovili aj diplomatické vzťahy na oboch stranách, čo vyvrcholilo uzavretím mieru v Edirne 17. februára 1568 na osem rokov. Vyslanci Zápoľského syna, Jána Žigmunda prišli do Istanbulu s darmi, ktoré mali zmeniť sultánovo rozhodnutie o uzavretí mieru neskoro a museli sa taktiež podrobiť mierovej zmluve. Po uzavretí tejto zmluvy padli aj Habsburské nádeje na získanie Sedmohradska. Edirnský mier trval s mnohými malými či väčšími porušeniami až do roku 1575, keď sa osmanské vojsko pokúsilo dobyť hrad Modrý Kameň, čo sa mu aj podarilo. Po tomto úspechu sa presunuli k hradu Divín, ktorý podobne ako Modrý Kameň nevydržal odolávať sile tureckých diel. Tým sa to však neskončilo. Neskôr padol aj hrad Drienov. Habsburský dvor považoval tento čin za zjavné porušenie mierovej zmluvy. Úspech povzbudil Osmanov k novým akciám skoro na celom pohraničí.⁸¹

Po smrti Maximiliána II. nastúpil na uhorský trón Rudolf II.⁸² Jedným z jeho najdôležitejších rozhodnutí bolo rozhodnutie o tom, že hraničné posádky budú vydržiavať spoločne všetky krajiny monarchie. Položil tým základy jednotnej

⁷⁸ Mikuláš Šubič Zrínsky (1508 - 1566). Bol kráľovským pokladníkom, účastník prvého obliehania Viedne. Jeho hrdinská obrana sigetskej pevnosti spolu so sultánovou smrťou zastavila osmanský postup. ELIÁŠ, 2013, s. 62-67.

⁷⁹ Selim II. (1524 - 1574). Tomuto osmanskému sultánovi zariadila vzostup jeho matka, ktorá odstránila jeho staršieho brata. Selimova vláda nikdy nedosiahla takého ohlasu ako vláda jeho otca, zrejme aj preto, že za neho fakticky vládli veľkovezíri. Bol to práve on, kto uzatvoril v Edirne mier s Habsburgovcami. Za jeho vlády sa odohrala dôležitá námorná bitka u Lepanta v roku 1571, kde Svätá liga úplne rozdrvila osmanskú flotilu. ÁGOSTON, MASTERS, 2009, s. 513.

⁸⁰ KRAJČOVIČOVÁ, KOPČAN, 1983, s.27-71.

⁸¹ KOPČAN, 1986, s. 62-66.

⁸² Rudolf II. Habsburský (1552 - 1612). bol rakúsky arcivojvoda, uhorský, český a nemecký kráľ a rímskonemecký cisár. U Rudolfa, vychovávaného v katolíckom Španielsku, sa skoro prejavila jeho duševná choroba - stihomam a najbližšie príbuzenstvo bolo nútené zbaviť ho neskôr trónu. Za svoje sídlo si v roku 1583 zvolil Prahu. Počas jeho vlády vypuklo v Uhorsku Bočkajovo povstanie proti jeho vláde. S Bočkajovou pomocou sa Turci dostali pri svojom rabovaní ďaleko za hranice Uhorska. Nestihol sa oženiť a zostal starým mládencom. Za jeho vlády sa viac ako inokedy začali formovať základy moderného slovenského národa. MUNCK, 1990, s. 35-39.

protitureckej obrany od Jadranu až po Sedmohradsko. V roku 1578 sa väčšie vojenské akcie Osmanov na uhorskom pohraničí skončili, kvôli začiatku dlhotrvajúcej vojny s Perziou. Celé nasledujúce obdobie bolo poznačené zaneprázdnením osmanskej armády na iných frontoch. To ale neznamenalo, že sa žiadne útoky a ozbrojené akcie nediali. Počas osemdesiatych a začiatku deväťdesiatych rokov 16. storočia sa odohralo mnoho porušení predĺženého mieru z Edirne.⁸³

5.2 PÄTNÁŠŤROČNÁ VOJNA 1593 - 1606

Konflikt rozhorel v chorvátskom vnútrozemí po porážke bosniackeho pašu Hasana pri pevnosti Sisak cisárskym a uhorským vojskom roku 1593. Sultán Murad III.⁸⁴ formálne vypovedal vojnu Habsburgovcom. Cisárske sily vedené preddunajským kapitánom Mikulášom Pálfiom využili zimné počasie, ktoré prinútilo Turkov stiahnuť sa do zimného tábora a dobyli v tom istom roku späť Fil'akovo, Divín, Modrý Kameň, Šomošku, Sečany, Hajnáčku a Novohrad. V Istanbule došlo k zmene, keď po smrti Murada III. roku 1595 nastúpil jeho odvážny a energický syn Mehmed III.⁸⁵ a osobne sa dostavil na uhorské bojiská. Na čele armády dobyl pevnosť Jáger a v roku 1599 Turci spoločne s oddielmi Krymských Tatárov⁸⁶ niekoľkokrát vpadli na územie Slovenska a prenikli ďaleko na severozápad až k Beckovu a Trenčínu.⁸⁷

Začiatkom roku 1604 sa obnovili mierové rokovania v Pešti a v Budíne s Habsburgovcami, no však podobne ako v minulosti skončili neúspešne. Na druhej strane monarchie sa sedmohradské knieža Štefan Bočkaj⁸⁸ spojil pri svojom povstaní

⁸³ KRAJČOVIČOVÁ, KOPČAN, 1983, s. 27-71.

⁸⁴ Murad III. (1546 - 1595). Osmanský sultán, chalífa, vnuk Süleymana I. Počas svojej vlády čelil dvom veľkým vojnovým konfliktom, a to s Habsburgovcami v Európe a Safíjovcami v Perzii. Jeho relatívne dlhá vláda (1574 - 1595) nebola priveľmi aktívna, keď skoro všetky výkonné právomoci za neho vykonával veľkovezír. Jeho vládu môžeme taktiež charakterizovať aj hospodárskym poklesom a veľkou láskou a obdivom k umeniu. ÁGOSTON, MASTERS, 2009, s. 401-403.

⁸⁵ Mehmed III. (1566 - 1603). Osmanský vládca a chalífa okrem svojej účasti v pätnásťročnej vojne a veľkom a slávnom úspechu v bitke u Mezökeresztese v roku 1596, keď porazil na severe dnešného Maďarska spojené habsburské a sedmohradské vojská, udržoval s európskymi mocnosťami pomerne kľudné vzťahy. Nepeknu škvrnu na jeho vláde je zavraždenie svojich vlastných aj nevlastných bratov, aby si mohol nárokovať na osmanský trón. ÁGOSTON, MASTERS, 2009, s. 368-370.

⁸⁶ Krymskí Tatári boli (stále sú) národ turkického pôvodu, ktorý zohral významnú časť v histórii osmanského impéria. Názov krymský je odvodený od Krymského polostrova, kde si vytvorili v 15. storočí štátny útvar Krymský chanát, ktorý bol vazalským štátom Osmanskej ríše. ÁGOSTON, MASTERS, 2009, s. 158-161.

⁸⁷ KOPČAN, 1986, s. 43-112.

⁸⁸ Štefan Bočkaj (1557 - 1606). Sedmohradské knieža, uhorský vzdorokráľ a vodca protihabsburského stavovského povstania, ktorý neváhal spojiť sily s Osmanmi. KOVÁČ, 2011, s. 66-67.

s Osmanmi a úspešne ohrozoval nielen veľkú oblasť Slovenska, ale aj Moravu a rakúske krajiny. Po dobytí Ostrihomu sa uskutočnil posledný akt turecko-bočkajovskej spolupráce, a to korunováciou samotného Štefana za uhorského kráľa.⁸⁹

Pokrok v mierových jednaniach prinieslo až nové mierové rokovanie. Zástupcovia oboch strán sa koncom októbra 1606 stretli pri ústí rieky Žitavy. Tureckú stranu zastupoval budínsky miestodržiteľ Ali paša a medzi cisárskymi splnomocnencami bol aj slávny oravský župan a budúci uhorský palatín, slovenský rodák, Juraj Turzo⁹⁰ a ďalší významní uhorskí šľachtici. Po trojtýždňových rokovaníach bol mier podpísaný 11. novembra 1606 na dvadsať rokov arcivojvodom a budúcim uhorským kráľom Matejom II. Habsburským⁹¹ aj napriek veľkému nesúhlasu jeho brata Rudolfa II. a sultánom Ahmedom I.,⁹² ktorý začal vládnuť veľmi mladý po smrti svojho otca. Žitavský mier⁹³ bol veľkým medzníkom v politických vzťahoch Osmanskej ríše a Európy, pretože prvý krát Osmani uznali svojho partnera pri rokovaníach za rovnocenného.⁹⁴

⁸⁹ MRVA, SEGEŠ, 2012, s. 143-171.

⁹⁰ Juraj Turzo (1567 - 1616). Známy diplomat a protiturecký bojovník, obranca Slvákov, podporovateľ protestantizmu bol od roku 1598 radcom cisára Rudolfa II., od roku 1599 kráľovský pohárnik, od roku 1602 kapitán preddunajského vojska a hlavný veriteľ novozámockej posádky. Ako palatín v roku 1610 odčlenil evanjelickú cirkev od katolíckej. Dôsledne uplatňoval právo „Cius regio, eius religio“ (koho panstvo, toho náboženstvo). KOVÁČ, 2011, s. 65-72.

⁹¹ Matej II. Habsburský (1557 - 1619). Bol rakúsky arcivojvoda, uhorský a český kráľ, nemecký kráľ a rímsky cisár. Bol opozíciou svojmu bratovi Rudolfovi II. V januári 1608 Matej zvolal do Bratislavy uhorský snem, na ktorom sa zišli i predstavitelia rakúskych a moravských stavov. Otvorene sa postavili proti Rudolfovi a s vojskom tiahli proti nemu. Keďže Rudolf nestihol zozbierať vojsko, kapituloval. 24. júna v Libni podpísali bratia dohodu, podľa ktorej Rudolf odstúpil Matejovi Uhorsko, Moravu a Rakúsko. KOVÁČ, 2011, s. 67.

⁹² Ahmed I. (1590 - 1617). Osmanský sultán, ktorého vládu od počiatku poznačilo podpísanie Žitavského mieru. Počas jeho krátkej vlády, ktorá bola charakterizovaná starostlivosťou o dodržiavanie islamských pravidiel a tradícií (1604 - 1617) sa musel vzdať ešte území na Kaukaze v prospech Sáfijovskej Perzie. ÁGOSTON, MASTERS, 2009, s. 22-23.

⁹³ Niektoré dôležité body Žitavského mieru: zmena titulovania habsburských vládcov; zmena platenia za mier z každoročných tribútov na jednorazový dar; spôsob uchovania mieru; opatrenia za dopustené priestupky; pevnosti na oboch stranách musia zostať v pôvodnom stave; výmena posolstiev a darov; platenie daní a poplatkov obcí na pohraničí. KOPČAN, 1986, 105-109.

⁹⁴ KRAJČOVIČOVÁ, KOPČAN, 1983, s. 27-71.

6. PROTIOSMANSKÉ OPEVNENIA NA STREDNOM, ZÁPADNOM A JUHOZÁPADNOM SLOVENSKU

Šiesta kapitola mojej diplomovej práce bude pojednávať o ďalších pevnostiach a hradoch na obrannej línii na slovensko-osmanskom pohraničí. V nej sa budem stručne venovať opevneniam, ktoré nezahrňujem do mnou vybraných pre hlbšiu analýzu, ale samozrejme sú dôležité pre doplnenie celej obrannej línie a pre úlohu, akú v skúmanom období zohrali. Ako aj v kapitole o opevneniach na východnom a juhovýchodnom Slovensku budem pokračovať v opise fortifikácií od východu na západ.

6.1 STREDNÉ SLOVENSKO

6.1.1 DIVÍN

Patril do sústavy strážnych hradov v oblasti Poiplia (rieka Ipel'). Veľký význam nadobudol hrad po vytvorení fil'akovského sandžaku. Fil'akovský beg Hamza sa z Divína pri svojich výpadoch viackrát pokúsil vytvoriť svoju predsunutú pozíciu. Hrad vydržal časté útoky až do roku 1575, keď ho napriek uzavretému mieru dobyl budínsky paša Mehmed Sokolovič.⁹⁵ Pre blízkosť k bankským mestám bol Divín pre Osmanov mimoriadne dôležitý, o čom svedčí aj veľkosť posádky v počte sto sedemdesiat šesť mužov, čo bolo viac ako vo Fil'akove. Vojská pod vedením Mikuláša Pálfiho a Krištofa Tieffenbacha v roku 1593 pevnosť získali späť. Hrad bol neskôr v 17. storočí vyhodенý do vzduchu a už viac nebol opravený.⁹⁶

6.1.2 VÍGLAŠ – VÍGLAŠSKÝ ZÁMOK

Pôvodne gotický kráľovský poľovnícky zámok chránil, ako aj iné hrady, prístup k stredoslovenským bankským mestám. V druhej polovici 16. storočia začal byť zámok postupne opevňovaný hradbovým múrom s okrúhlymi nárožnými baštami a bola na ňom umiestnená stála vojenská posádka. Po páde Modrého kameňa Osmani stále častejšie útočili na Vígl'aš, ale dobyť sa im ho nepodarilo.⁹⁷

⁹⁵ Mehmed Paša Sokolovič (1505 - 1579). Bol veľkovezírom Osmanskej ríše bosensko-srbského pôvodu. Počas svojho života slúžil trom sultánom: Süleymana I., Selima II., a Murada III. Zúčastnil sa nespočetných bitiek od tej pri Moháči, cez prvé obliehanie Viedne až po obsadenie pevnosti Sziget roku 1566. Taktiež obnovil srbský patriarchát. ÁGOSTON, MASTERS, 2009, s. 513-514.

⁹⁶ ŠKUBLA, 2014, s. 62-63.

⁹⁷ KRAJČOVIČOVÁ, KOPČAN, 1983, s. 173.

6.1.3 MODRÝ KAMEŇ

V turečtine bol hrad nazývaný *Ikpalanka* teda dvojitá alebo dvojnásobná palanka. Dobyť bol osmanskými vojskami v roku 1575 po trojdňovom obliehaní. Osmani opevnenie hradu rozšírili a pripojili k sečianskemu sandžaku. Pri oslobodzovaní pevnosti v roku 1593 bola väčšina hradných objektov zničená bojmi a delostreleckou paľbou.⁹⁸

6.1.4 BANSKÁ BYSTRICA

Mesto Banská Bystrica počas celého stredoveku nemalo kamenné hradby. Bolo obohané dreveným palankovým opevnením s priekopami. Drevené steny boli z vonkajšej strany omazané zeminou alebo blatom, čo zvyšovalo ich ohňovzdornosť a lepšie odolávali delovým guľiam. Koncom 15. storočia opevnili v Banskej Bystrici okolie farského kostola. Už zmieňované drevené opevnenie bolo postupne nahradené kamenným. Vstup do mesta umožňovali štyri hlavné mestské brány. Dôležitým obranným prvkom celej protiosmanskej obrany, nie len v Banskej Bystrici, bol mediarsky podnik, ktorý výzbrojou a muníciou zásoboval všetky pohraničné fortifikácie v stredoslovenskej banskej oblasti. Z diel vyrobených v tomto podniku sa strieľalo na všetkých úsekoch protiosmanskej obrannej línie od Jadranského mora až po Sedmohradsko. Z banskobystrického opevnenia sa najlepšie zachoval mestský hrad Barbakan.⁹⁹ (viď príloha č. 3)

6.1.5 ZVOLEN – ZVOLENSKÝ ZÁMOK

Zvolenský zámok často navštevoval už Matej Korvín¹⁰⁰ a bol aj súčasťou majetkov Juraja Thurza. V tomto období zámok nemal ešte primárne obrannú funkciu, gotický zámok slúžil skôr ako letné sídlo. Po páde Budína sa stal Zvolenský zámok strediskom obrany stredoslovenských banských miest. Potom, ako sa župan

⁹⁸ ŠKUBLA, 2014, s. 152-153.

⁹⁹ KRAJČOVIČOVÁ, KOPČAN, 1983, s. 116-119.

¹⁰⁰ Matej Korvín (1443 - 1490). Bol uhorský kráľ, rakúsky vojvoda a nárokoval si aj titul českého kráľa. Pochádzal z jedného najbohatších a najmocnejších rodov Uhorskej monarchie – Huňadyovcov. V Hornom Uhorsku zlikvidoval bratricke vojská. Proti Osmanom podnikol tri výpravy iba s čiastočným úspechom. Za jeho vlády došlo ku kultúrnemu a hlavne ekonomickému rozkvetu. V Bratislave založil v roku 1465 Universitas Istropolitana, ako prvú univerzitu na území Slovenska a jednu z najstarších univerzít v strednej Európe. KOVÁČ, 2011, s. 43-47.

Ján Balaša¹⁰¹ stal mestským kapitánom, začalo sa s opevňovaním pôvodného poľovníckeho letohrádku. V časoch osmanského nebezpečenstva si mesto vytváralo vlastnú stráž z mešťanov. Až v roku 1590 začali Zvolenčania budovať okolo mesta murované hradby. Boli dokončené koncom roka 1667 a spojené s opevnením zámku.¹⁰²

6.1.6 LEVICE

Ďalší z obranných hradov, ktorý môžeme zaradiť medzi tie, čo chránili prístup k dôležitej stredoslovenskej banskej oblasti, je Levický hrad. Bol vybudovaný na osamelej skale v močaristej oblasti. Ako dôležitý strategický bod v systéme obrany sa stali Levice kráľovským vojenským prezídiom. Mesto sa muselo prispôbiť vojenskému režimu a tak sa *de facto* stalo vojenským táborom. Levický hrad ako objekt bol podriadený viedenskej rade. Pôvodne sa opevnenie spevňovalo a zväčšovalo hlavne hlinou a drevom, a roku 1635 pri zosilňovaní opevnenia hradu s ním spojili aj mestské hradby. Aj napriek týmto úpravám padlo mesto v roku 1663 na pár mesiacov do rúk Osmanov, kým nebolo oslobodené kráľovskými vojskami v roku 1664. Tragický bol pre Levice veľký požiar roku Pána 1696, ktorý celé mesto úplne zničil.¹⁰³

Okrem vyššie opísaných fortifikácií tvorili protiosmanskú obrannú líniu na strednom Slovensku ešte opevnenia v obciach Pukanec, Čabrad', Dobrá Niva a Šahy.¹⁰⁴ Bohužiaľ z týchto opevnení sa buď nezachovalo vôbec nič, alebo len veľmi málo v podobe ruín, o čom som sa presvedčil sám na vlastné oči. Pri mojom skúmaní opevnenia v obci Pukanec v Štiavnických vrchoch, ktorá je mojou ťažiskovou oblasťou, som zistil, že z pôvodnej obce stojí už len kostol a na mieste bývalého opevnenia je mestský úrad či krčma.

¹⁰¹ Ján Balaša (1518 - 1577). Predstaviteľ starého šľachtického rodu známych protitureckých bojovníkov. Otec František zahynul v bitke pri Moháči. Ján vyrástol v Divíne a v Modrom Kameni, teda priamo na línii protiosmanských opevnení v oblasti, kde boli strety s osmanskými jednotkami veľmi časté. Spolu s bratom Melicharom sa pridali na stranu Ferdinanda I. Aj napriek svojej búrlivej povahe bol vymenovaný v roku 1554 za zvolenského kapitána. Tragickou škvrnou v jeho vojenskej kariére je prehra v bitke pri Sečanoch 4. apríla 1562, keď sa rozhodol zaútočiť na Sečany a veľká ofenzíva nakoniec skončila útekou. Neskôr bol vystriedaný aj vo funkcii kapitána banských miest, vo Viedni ho obvinili zo sprisahania a smrť ho našla v Považskej Bystrici. ELIÁŠ, 2013, s. 74-77.

¹⁰² KRAJČOVIČOVÁ, KOPČAN, 1983, s. 174-176.

¹⁰³ ŠKUBLA, 2014, s. 122-123.

¹⁰⁴ KOPČAN, 1986, s. 181.

6.2 JUHOZÁPADNÉ SLOVENSKO

V oblasti juhozápadného Slovenska stáli, či stále stoja pre laickú i odbornú verejnosť najznámejšie a najvýznamnejšie pevnosti, ktoré na opevnenej obrannej línii môžeme nájsť. Sú nimi Nové Zámky, Komárno a Štúrovo. V odbornej literatúre sú tieto pevnosti spracované tak dôkladne, že som ich do svojej diplomovej práce zaradil tak ako predchádzajúce opevnenia iba v stručnejšej verzii. Nie preto, že by som im prikladal menšiu dôležitosť, ale preto, že ich dôležitosť bola tak markantná a detailné informácie o nich je možné vyhľadať si v najlepších odborných publikáciách domácich aj zahraničných autorov.¹⁰⁵ Tak ako na iných miestach Slovenska tak aj v juhozápadnom Slovensku existovali menšie fortifikácie, z ktorých sa zachovali len veľmi malé zlomky pôvodnej obrany, či vôbec žiadne. Ich účasť v protiosmanských bojoch zohrala svoju úlohu, ale v porovnaní s väčšími a silnejšími opevneniami v tejto oblasti je určite ich úloha menšia. Takými mestami a obcami sú Svodín, Kolárovo/Guta a Komjatice.¹⁰⁶

6.2.1 ŠTÚROVO/PARKAN

Na území dnešného Štúrova, cez rieku Dunaj ležiaceho naproti maďarskému Ostrihomu už v stredoveku ležala prevoznícka osada. Po páde Ostrihomu v roku 1543 sa úplne vyludnila a zanikla. Na tomto strategickom mieste bolo vybudované palankové opevnenie tzv. *Đžigerdelen Parkan*. Tento názov v turečtine znamená „*Pevnosť prebodávajúca pečeň nepriateľovi*“. Stála posádka tureckých vojsk bola neustále navyšovaná najmä janičiarimi zo Srbska a Bosny. Opevnenie bolo zosilnené Osmanmi ešte pred rokom 1586 kvôli častým výpadom posádky z novozámockej pevnosti. V tomto období už bola dostavaná pevnosť, v ktorej sa nachádzala aj mešita a modlitebne. Podľa dobových rytín historici nepredpokladajú, že bol vybudovaný hrad, ale len prestavaná parkanská pevnosť. V roku 1663 sa odohrala pri Parkane dôležitá bitka. Osmanská armáda zorganizovala úspešnú výpravu na Nové Zámky a pri prechode cez Dunaj vylákali veliteľa Adama Forgáča¹⁰⁷ von

¹⁰⁵ Zo všetkých autorov a diel je nemožné nezmieniť práve: MATUNÁK, Michal. *Érsekújvár a török uralom alatt 1663 – 1685 - Nové Zámky počas tureckej nadvlády 1663 - 1685*, Nitra: 1901. Ktoré vyšli v maďarčine aj v slovenčine ešte za Rakúsko-Uhorskej monarchie na farnostiach v Nitre.

¹⁰⁶ KOPČAN, 1986, s. 181.

¹⁰⁷ Adam Forgáč (1601 - 1681). Najznámejší predstaviteľ rodu Forgáčovcov. Jeho otec bol palatín Žigmund Forgáč a matka Zuzana Turzová. Študoval v zahraničí, bol hornouhorským kapitánom,

z mesta, a spôsobili jeho vojsku veľké straty. Parkan však zohral úlohu aj pri ďalšej významnej bitke, keď sa ustupujúci Osmani po porážke pri Viedni v roku 1683 postavili ešte raz na odpor spojeným vojskám Karola Lotrinského¹⁰⁸ a Jána Sobieskeho.¹⁰⁹ Osmanské jednotky preživšie porážku pred hradbami Viedne utrpeli drvivú porážku a parkanská pevnosť bola v bojoch takmer úplne zničená.¹¹⁰

6.2.2 ŠURANY

Hrad sa začal opevňovať v roku 1543 a patril k hradom opevneným pre celkovú krajinnú pohotovosť, avšak v roku 1663 padol do nepriateľských rúk. Zaujímavosťou je, že najlepšiu predstavu, ako Šurany počas osmanskej hrozby vypadali, nám poskytuje osmanský kronikár Evlija Čelebi, hneď po ich dobytí: *„Ležia blízko Nitry, pod dubovými lesmi a lúkami. Je to štvorhranná, silná drevená palanka. Na južnej strane má dvojitú bránu z dosák, okolo je hlboká priekopa, vo vnútri zbrojnica a dokonalé delá. Je to pekné miesto a dôležitý útulok medzi Nitrou a Novými Zámkami.“*¹¹¹

6.2.3 NOVÉ ZÁMKY

Vojenská rada na zasadnutí vo Viedni v roku 1556 vo svojej obrannej koncepcii vyzdvihla strategický význam Nových Zámkov a cisár Maximilián II. sa rozhodol vybudovať z Nových Zámkov moderné opevnené mesto. Stupeň dokonalosti pevnostných múrov i iných fortifikačných článkov v značnej miere ovplyvnil pôdorys objektu. Štvorec bol talianskymi stavitelmi nahradený šesťuholníkom. Bastiónová fortifikácia sa neustále zdokonaľovala a pokrok v taktike obrany opevnených miest sa dosiahol vynájdením krytej cesty, ktorá umožňovala

grófom a v roku 1650 sa stal generálom. Vyznamenal sa v slávnej bitke pri Veľkých Vozokanoch v roku 1652. Najznámejší odkaz v dejinách však zanechal ako novozámocký kapitán, ktorý po tvrdých bojoch musel 24. septembra 1663 vydať mesto Turkom. ELIÁŠ, 2013, s. 164-169.

¹⁰⁸ Karol V. Lotrinský (1643 - 1690). Titulárny lotrinský vojvoda stál v čele cisárskeho a ríšskeho vojska a zásadnou mierou sa podieľal na porážke tureckej armády v roku 1683 v bitke pri Viedni. O dva roky neskôr oslobodil spod tureckej nadvlády Ostrihom a Nové Zámky, v roku 1686 dobyl Budín a v roku 1687 porazil Turkov v druhej bitke pri Moháči. HLAVAČKA, 2010, s. 290-293.

¹⁰⁹ Ján III. Sobiesky (1629 - 1696). Poľský kráľ a veľkoknieža litovský. Je považovaný za posledného z veľkých poľských kráľov. V roku 1683 stál v čele spojených poľsko-nemecko-litovsko-rakúskych jednotiek na pomoc Viedni. Proti nemu stála podstatne silnejšia osmanská armáda vedená Karou Mustafou, ktorú dokázal poraziť. Vďaka tomuto víťazstvu je považovaný za jedného z najväčších turkobijcov. WHEATCROFT s. 2009. 167-173.

¹¹⁰ KRAJČOVIČOVÁ, KOPČAN, 1983, s. 166-170.

¹¹¹ Tamtiež, s. 170.

vojsku robiť výpady do nepriateľských pozícií. Novým opevňovacím prvkom bol aj samostatná trojboká alebo päťboká hradba pred kurtinou¹¹² tzv. ravelín. Stála hrotom dopredu v strede priekopy medzi dvoma bastiónmi. Zo všetkých troch palebných pozícií mohli obrancovia hradu strieľať zároveň – z bastiónov, z kurtiny aj z ravelínu. Nové Zámky mali pravidelný šesťuholníkový pôdorys obohnaný mohutným pásom hradieb s veľkými bastiónmi a širokou vodnou priekopou. Bašty a hradby boli postupne vymurovávané, avšak práce trvali, ako sa neskôr ukázalo, príliš dlho. Pevnosť mala šesť päťcípnych viacposchodových bášť – Forgáčovu podľa kapitána Šimona Forgáča, Žerotínovu a Fridrichovu podľa Fridricha Žerotína, českého vojenského experta a staviteľa prvých mestských hradieb, Cisársku podľa cisára Maximiliána II., Ernestovu podľa miestodržiteľa Uhorska arcivojvodu Ernesta a šiesta z vďaky za poskytnuté finančné prostriedky bola nazvaná Česká. Pevnosť mala dve brány s dvíhateľnými drevenými mostmi a tridsaťpäť metrov širokú a štyri a pol metra hlbokú vodnú priekopu. Osmanské vojská vedené veľkovezírom¹¹³ Ahmedom Köprülü¹¹⁴ sa v roku 1663 v krátkom čase dostali až k Novým Zámkom. Oslabená posádka po stratách pri Parkane nedokázala čeliť päťdesiatim tisícom osmanských bojovníkov útočiacim na ešte nedokončené tri bašty, a po troch týždňoch sa tri a pol tisíca mužov 25. septembra 1663 vzdalo. Pád Nových Zámkov, najsilnejšej protiosmanskej pevnosti na západe monarchie, vyvolal v celej Európe obrovské znepokojenie. Osmanská ríša po ich dobytí dosiahla najväčšie rozšírenie svojej moci v strednej Európe. Nové Zámky sa podarilo oslobodiť až spojeneckým vojskám 19. augusta 1685.¹¹⁵

6.2.4 KOMÁRNO

Výhodnú polohu mesta, na križovatke vodnej a suchozemskej cesty, využil v druhej polovici 15. storočia Matej Korvín, ktorý dal hrad prestavať. Od čias kráľa Ferdinanda I. tvorila dunajská flotila po niekoľko storočí dôležitú a neopomínanú súčasť komárňanskej obrany. Po páde Budína sa Komárňanský hrad stal oporným

¹¹² Kurtina je priama časť hradby medzi streleckými stanovištami.

¹¹³ Veľkovezír je v Osmanskej ríši označenie najvyššieho sultánovho ministra, vybaveného plnou právomocou. Mohol zvolávať ostatných vezírov (vysoko postavených politikov) k prerokovávaní štátnych záležitostí. Toto slovo (vezír/wazír) pochádza z perzštiny a znamená minister, prostredník medzi poddaným a vladárom. BAHBOUH, FLEISSIG, 1993, s. 178.

¹¹⁴ V staršej literatúre je ho možné nájsť aj pod menom Köprülüzade. KOPČAN, 1986, s. 203.; ÁGOSTON, MASTERS, 2009, s. 256.

¹¹⁵ KRAJČOVIČOVÁ, KOPČAN, 1983, s. 155-160.

bodom v obrane slovenského vnútrozemia a obrany Viedne. Opevňovacie práce sa začali v 40. rokoch 16. storočia. Stredoveký hrad bol obohnaný zemnými násypmi a hlbokou priekopou. Hrad mal charakter ostrova, pretože bol celý obkolesený vodou z Dunaja a Váhu, keď na severozápadnej strane boli obe rieky spojené priekopou. Po prvý krát sa na našom území použili namiesto kamenných hradbových múrov zemné násypy spevnené drevenou konštrukciou. Projekt starej komárňanskej pevnosti vychádzal z osnovy hviezdicového opevnenia s bastiónmi. Stavba mala hrubý múr zosilnený na nárožniach.¹¹⁶

Podľa hlásenia kráľovských komisárov o stave posádky z roku 1552 však hradní obrancovia nedodržiavali vojenskú disciplínu, po meste sa potulovalo mnoho psov a podozrivých žien, a panoval neznesiteľný zápach. Najväčším problémom boli však národnostné spory medzi všetkými členmi posádky, čo kráľ vyriešil ponechaním v pevnosti len vojakov nemeckej národnosti. Po páde Rábu dorazila osmanská jazda 6. októbra 1594 ku Komárnu, pripravená dobyť ho. Obrancovia aj napriek zlej disciplíne a ešte horšej morálke vyhnali osmanskú presilu za Dunaj. Po páde Nových Zámkov ešte viac vzrástol význam Komárna, ale už viac sa o dobytie Osmani nepokúšali, okrem pokusu v roku 1600. Ďalšia rekonštrukcia hradu sa udiala v rokoch 1663 - 1673 na rozkaz kráľa Leopolda I. Pevnosti sa nezmocnili osmanské vojská ani povstalecké vojská počas protihabsburských povstaní v monarchii. Po zemetrasení na konci 18. storočia bola pevnosť poškodená a v niektorých častiach mesto zriadilo väznicu.¹¹⁷

6.3 ZÁPADNÉ SLOVENSKO

Niektoré opevnenia však zohrali veľmi malú, či takmer žiadnu úlohu pri obrane monarchie, ale sú zaradené do tejto obrannej línie. Známejšie sú však pre iné historické udalosti s nimi spojené a informácií sa o nich zachovalo veľmi poskromne. Ide opevnenia vo Vrábľoch, Topolčiankach i v Jelenci (Gýmeš).¹¹⁸

¹¹⁶ http://www.komarno.sk/historia_229.html [Cit. 28.4.2016].

¹¹⁷ KRAJČOVIČOVÁ, KOPČAN, 1983, s. 135-141.

¹¹⁸ KOPČAN, 1986, s. 181.

6.3.1 LEOPOLDOV

Pevnosť začali stavať až v roku 1665 na pravej strane Váhu a dokončená bola v roku 1669. Pomenovaná je podľa cisára Leopolda I. Pôdorys je veľmi podobný tomu v Nových Zámkoch, ale na oveľa menšej ploche. Spolu s predobránnymi valmi a hradbami sa rozprestierala na ploche okolo päťdesiatšesť hektárov, avšak vnútorná plocha bola len o niečo viac ako jeden a pol hektára. Ťažisko pevnosti spočívalo na mohutných bastiónoch s deväťdesiat metrov dlhými prednými stenami pre ťažké delá. Súčasne s výstavbou pevnosti vybudovali aj rozsiahle vonkajšie opevnenie. Dokonale vybudovaná leopoldovská pevnosť ale nezohrala nijakú dôležitú úlohu, a ani nemala možnosť osvedčiť sa v boji.¹¹⁹

6.3.2 BRATISLAVA

Prvý krát osmanská armáda krátky čas obliehala Bratislavu pri ťažení na Viedeň v roku 1529. Osmani bombardovali delami mestské hradby, ale dnu sa nedostali. Do Bratislavy sa začala sťahovať šľachta zo všetkých oblastí Uhorska ohrozených Osmanmi a roku 1536 bola Bratislava vyhlásená za hlavné mesto habsburskej časti Uhorska. Mesto sa časom premenilo na vojenský žoldniersky tábor a vojenské výdavky boli také veľké, že mešťania museli požiadať kráľa o oslobodenie od platenia cla. Za Bočkajovho povstania sa povstalecké vojská spolu s Osmanmi a Tatármi dostali až do predmestí Bratislavy, ale Bratislavský hrad nedobyli. To sa podarilo až povstalcovi Gabriela Betlena,¹²⁰ ktorí poškodili hrad do takej miery, že uhorský snem nariadil v roku 1635 jeho prestavbu. Namiesto výstavby rozsiahleho opevnenia sa uskutočnili len menšie úpravy. Posledný krát sa Osmanské vojská priblížili k Bratislave v roku 1683, keď tiahli na Viedeň.¹²¹

¹¹⁹ KRAJČOVIČOVÁ, KOPČAN, 1983, s. 148-150.

¹²⁰ Gabriel Betlen (1580 - 1629). Osmanskou ríšou dosadené sedmohradské knieža, ktorý v roku 1619 obsadil celé územie Slovenska od Košíc až po Bratislavu. Betlen využil zlú situáciu, v ktorej sa ocitli Habsburgovci, posilnenú českými stavovskými povstaniami. Jeho ozbrojené útoky niektorí považujú sčasti ako súčasť tridsaťročnej vojny.

¹²¹ KOVÁČ, 2011, s. 57-73.

7. OD ŽITAVSKÉHO MIERU PO DOBYTIE NOVÝCH ZÁMKOV

Siedma kapitola mojej diplomovej práce je ohraničená rokmi 1606 od podpísania mieru pri rieke Žitave, po rok 1663, keď Osmanskí Turci dobyli juhoslovenské mesto Nové Zámky. Vojtech Kopčan označil toto obdobie za „mierové časy“.¹²² On samozrejme vedel, prečo tento výraz dal do úvodzoviek. V porovnaní s obdobím minulým, osmanský nápor na Uhorsko zoslabol, ale ani toto obdobie sa neobišlo bez ďalších krviprelievání, nájazdov za účelom rabovania a ozbrojených stretov. Avšak krajiny Habsburskej monarchie nezostali bez vojny ani chvíľu. Obdobie od roku 1606 až do roku 1711 je dobou protihabsburských povstaní a ťažení sedmohradských kniežat,¹²³ ktorým sa ale v mojej diplomovej práci venujem len veľmi okrajovo v dobovom kontexte.

Habsburská strana vytýkala protestantom, že debatami o náboženských otázkach len odsúvajú hlavný problém boja proti spoločnému nepriateľovi Osmanskej ríši do úzadia, a dokonca mu aj preukazujú sympatie. Protestantské stavy sa sťažovali ale na to, že sa proti Turkovi nič (monarchia) nerobí. Turecká strana si nárokovala na dane a poplatky všetkých dedín, ktoré kedysi prisľúbili platiť Osmanskej ríši. Osmani považovali právny základ týchto súpisov za platný aj pre uhorskú stranu, aj keď dediny neboli už v osmanskom držaní. V roku 1618 sa v Komárne prerokovávalo predĺženie mieru a práve s touto skutočnosťou sa uhorská šľachta nehodlala zmieriť. V niektorých mestách sa dokonca platili dane na obe strany! Príkladom je Rimavská Sobota, ktorá mala dve vrchnosti – jágerského miestodržiteľa a uhorského zemepána. Častým svárom bolo aj odvliekanie zajatcov na trh s otrokmi, ktorí sa často obracali na príslušné uhorské úrady o pomoc a vykúpenie. Uhorská strana však iba mlčky neznášala toto vyčíňanie, ale vyzývala svoje hraničné posádky k oplácaniu rovnakou mincou.¹²⁴

Počas „mierových časov“ vypálili v roku 1640 Osmani hrad Pukanec a ich pustošenie zasiahlo v roku 1644 oblasť Pohronia v okolí Žarnovice, kde spustošili mnoho dedín. Turkom sa takmer podaril husársky kúsok v roku 1648, keď skoro zajali ostrihomského arcibiskupa Juraja Lippaya. V auguste tiahla osmanská armáda

¹²² KOPČAN, 1986, s. 113.

¹²³ MRVA, SEGEŠ, 2012, s. 169.

¹²⁴ KOPČAN, 1986, s. 113-124.

z Ostrihomu na Nové Zámky. Obrancom sa ju podarilo odraziť, ale tá sa obrátila a rabovaním a pálením postupovala smerom na Zlaté Moravce. Novozámocký kapitán Adam Forgáč sa vydal stíhať nepriateľov. Za pomoci obyvateľstva okolitých dedín napadol 26. augusta 1652 Osmanov pri Veľkých Vozokanoch. Táto bitka je zaujímavá tým, že hoci dedinčania boli ozbrojení len sekerami, vidlami a kosami, dokázali pomocou vozovej hradby poraziť kvalitne vyzbrojené osmanské jednotky.¹²⁵

15. júla 1663 dorazil hlavný voj tureckej armády do Budína. Z pevností, ktoré mali rozhodujúci význam si vybrali pre dobytie nakoniec Nové Zámky. Došlo síce k posledným rokovaniam o mieri, ale bez úspechu. Osmanská armáda sa pohla k Ostrihomu a pripravovala sa prekročiť Dunaj. Prenáhlené rozhodnutie o útoku Adama Forgáča stálo uhorské vojská porážku pri Parkane. Päťdesiat tisícová armáda tiahla ďalej a obkľúčila mesto zo severu. Pred začiatkom obliehania poslal veľkovezír Ahmed Köprülü list písaný v turečtine do pevnosti. Po turecky ale v Nových Zámkoch nevedel nikto, tak ho museli vrátiť a čakať na preklad.¹²⁶

Následne preložený text z listu znel takto:

„Tebe, Forgáč, ktorý si popredný z Uhrov, a Vám ostatným hlavným kapitánom Nových Zámkov!

Dávame Vám na známosť, že... my sme... z rozkazu jeho cisárskej jasnosti prišli dobyť Nové Zámky... Ak nám teda odovzdáte túto pevnosť, tak Vám na rozkaz nášho najmocnejšieho cisára a nášho proroka umožníme so všetkými ľuďmi slobodne odísť, kamkoľvek budete chcieť... Ak Vás však premôžeme silou, ako to s pomocou božou očakávame, nečaká od nás zmilovanie...

*V tábore pod Novými Zámkami 16. Augusta 1663.*¹²⁷

Osmanské vojská dobyli 24. septembra 1663 Nové Zámky a o niekoľko dní bol v novozámockej oblasti vytvorený šiesty ejálet¹²⁸ v Turkami obsadenom Uhorsku.¹²⁹

¹²⁵ KOPČAN, 1986, s. 124.

¹²⁶ MATUNÁK, 1983, s. 217-226.

¹²⁷ Nemecký preklad listu u J. von Hammera-Purgstalla: *Geschichte des osmanischen Reiches III*, s. 539, a u J. Ch. Wagnera: *Christlich- und Türkischer Staedt- und Geschicht-Spiegel*, Augsburg 1687 s. 69. V MATUNÁK, 1983, s. 223-224.

¹²⁸ Ejálet taktiež známy aj ako vilájet, bola osmanská územno správna jednotka, ktorá sa delila na sandžaky. V slovenskej i českej literatúre totožné s označením pašalík. ELIÁŠ, 2013, s. 206.

¹²⁹ *Turci v Uhorsku II.*, 2006, s. 27.

8. VYBRANÉ PROTIOSMANSKÉ PEVNOSTI NA SLOVENSKO-OSMANSKOM POHRANIČÍ

Nasledujúca kapitola sa opäť vzdiali od historického exkurzu a bude sa zaoberať hlavným cieľom mojej práce, ktorým je úloha a osud vybraných protiosmanských opevnení na slovensko-osmanskom pohraničí v rokoch 1526 až 1683.

8.1 ŠINTAVA (SEREDSKÝ KAŠTIEĽ)

Prechod cez rieku Váh v chotári obce Šintava mal dôležitú úlohu už v dobách predveľkomoravských. Známa Česká cesta, ktorá spájala Budín s Prahou ním prechádzala už od konca 11. storočia. Na území dnešného Slovenska začínala za Ostrihomom, pokračovala cez Nové Zámky, Šintavu, Trnavu a Holíč. V stredoveku na takto dôležitých priechodoch platil mýtny poriadok, ktorý v roku 1238 v Šintave vydal kráľ Belo IV.¹³⁰ Dnešné mesto Sered' sa vyvinulo z poddanskej osady strážcov vodného hradu v Šintave.¹³¹

Ak sa chceme zaoberať dejinami seredského kaštieľa, nie je iného východiska ako zaoberať sa dejinami vodného hradu Šintava. Kaštieľ v Seredi je posledným zachovaným zvyškom hradu. Najstaršia podoba hradu je zachovaná na Laziovej mape¹³² Uhorska z roku 1556.¹³³

Výbornú predstavu o podobe vodného hradu nám ukazuje 3D model (viď príloha č. 5) vytvorený na základe veduty z roku 1666 (viď príloha č. 6). Podľa nej sa pred hradom rozprestieralo mestečko Sered'. Okolo hradu sa nachádzala vodná

¹³⁰ Belo IV. (1206 - 1270). Bol slavónskym vojvodom, sedmohradským vojvodom a uhorským kráľom v rokoch 1235 – 1270 z rodu Arpádovcov. Na začiatku svojej vlády uväznil viacerých dvorských hodnostárov a skonfiškoval majetky sprisahancov, ktorá sa podieľali na zavraždení jeho matky. S jeho vládou je spojené hromadné pridelovanie mestských privilégiií. Na Slovensku to boli Trnava (najstaršie zachované mestské privilégium v celom Uhorsku), Banská Štiavnica, Krupina, Zvolen a Starý Tekov. Musel čeliť vpádu Mongolov, dovolil Kumánom ukryť sa pred nimi v Uhorsku. Povolil šľachte budovanie kamenných hradov na svojich majetkoch. Vďaka Belovej politike sa zlepšilo medzinárodné postavenie Uhorska. MRVA, SEGEŠ, 2012, s. 42-47.

¹³¹ KRAJČOVIČOVÁ, KOPČAN, 1983, s. 164-165.

¹³² Wolfgang Lazius (1514 - 1565) bol osobný lekár a matematik cisára Ferdinanda I., ktorý ho poveril vytvorením nového mapového diela Uhorska. Laziova mapa vychádzala z Lazarovej mapy. (Viď príloha č. 4) Laziova mapa vyniká po formálnej stránke, neodstraňuje však nedostatky z Lazarovej mapy. Mierka mapy je asi 1 :1 093 000. MACHAJDÍKOVÁ, RAGAČOVÁ, 2005, s.

¹³³ VRABCOVÁ, PETROVIČ, 2002, s. 319-320.

priekopa so štvorbokým ostrovom a vstupnou bránou. Spojenie s mestom zabezpečoval drevený most. Druhý, dlhší drevený most viedol z ostrova cez priekopu k hradnej bráne s padacím mostom a cimburím. Hradbu po stranách lemovali bastióny. Pravý bastión nemal delostreleckú plošinu, keďže do neho prestupovala časť poschodovej budovy. Tá je totožná z dnešným západným krídlom Seredského kaštieľa (viď príloha č. 7). Zaujímavý opis nám zanechal anglický lekár, cestovateľ a prírodovedec Edward Brown vo svojom cestopise vydanom v Londýne roku 1673. Zastavil sa na Šintavskom hrade počas svojej cesty z Komárna do Leopoldova: *„Pevnosť, ktorú postavili kedysi dávno, aby ovládala rieku i okolie. Pevnosť má uprostred vežu, štyri bašty a veľa spoľahlivých diel...“*¹³⁴

Podľa súpisu hradného inventára vykonaného za Turzovcov po roku 1625 sa hrad členil na vnútorný a vonkajší. Mal štyri bašty (Holú, Kováčsku, Pekársku a Kamennú), na ktorých sa nachádzali delá a iné zbrane. Ostatné zbrane boli uložené v hradnej zbrojnici. Hrad mal vonkajšiu aj vnútornú zdvíhaciu bránu. V inventári sa spomínajú aj Veľký palác, dom hajdúchov, Stará veža či hradný žalár. Miestnosti boli zariadené nábytkom, čalúneniami, obrazmi a gobelínmi. Kniežací palác mal izby pre krajčírov, lekárnika, kľúčiara, účtovníka, šafára i koniara. Nachádzali sa tu dve kuchyne a komory. Jedáleň bola v Starom paláci a malo ju zdobiť šesť starodávnych čalúnení z Perzie. Alexej I. Turzo¹³⁵ vlastnil vzácne šaty, nábytok, ručné zbrane, striebro, koberce, jazdecké a záprahové kone, konské postroje, vozy i koče. Na hygienu slúžila hradná kúpeľná miestnosť. Vodný hrad mal aj svoju vlastnú pekáreň a sklad múky.¹³⁶

Osmanské jednotky sa po prvý krát dostali k Šintavskému hradu už v roku 1530, ktorý sa ani nepokúsili dobyť, ale vyrabovali len okolité dediny. Alexej Turzo našiel pri ceste pred Šintavou stovky mŕtvych a ranených obyvateľov. Po smrti Alexeja vlastnil dva roky hrad jeho brat Ján Turzo.¹³⁷

¹³⁴ VRABCOVÁ, PETROVIČ, 2002, s. 320.

¹³⁵ Alexej I. Turzo (1490 - 1543). Kráľovský miestodržiteľ a jeden z najväčších pánov v krajine. Bohatstvo rodiny plynulo najmä z prenájmu medených baní. Neskôr sa stal sa kráľovským pokladníkom. V tejto funkcii bol obvinený pre zneužitie moci pri razení peňazí a bane mu boli zabavené. Hrad Šintava získal v roku 1523. Bojoval na strane Ferdinanda I. pri Zápoľskovcom. Za svoje služby neskôr dostal veľké majetky (Spiš, Oravský hrad, Bojnice...). Zúčastnil sa Viedenského kongresu 1515 ako uhorský zástupca, stal sa kremnickým grófom, kráľovským tajomníkom i krajinským sudcom. Pochovaný je v Levoči. KUČERA, 2004, s. 83-88.

¹³⁶ VRABCOVÁ, PETROVIČ, 2002, s. 319-320.

¹³⁷ KOPČAN, 1986, s. 35.

Po tureckých vpádoch z polovice 16. storočia bolo v Šintave a v Seredi evidovaných dvesto obyvateľov v poddanskom vzťahu, a spolu so obyvateľmi slobodnými, služobníctvom a vojakmi ich zrejme bolo dohromady okolo troch stoviek. Nárast tohto počtu však netrval dlho a do konca storočia sa zdvojnásobil.¹³⁸

Šintavský hrad sa dostal do majetku Júliusa Salmu,¹³⁹ zaťa Alexeja Thurza, na konci päťdesiatych rokov 16. storočia. Zaslúžil sa o prebudovanie vodného hradu na vojenskú pevnosť (prezídium). Nápis na náhrobnom kameni v kostole sv. Jána Krstiteľa v Seredi (viď príloha č.8) nás informuje o pochovaní šľachtica Frederika Rottenbergera, udatného bojovníka proti Osmanom, ktorý slúžil pod velením Júliusa Salmu ako jeden z dôstojníkov na Šintavskom hrade.¹⁴⁰

Na prelome rokov 1595 a 1596 sa vlastníkom šintavského panstva stal mladý syn Alexeja Thurza Stanislav.¹⁴¹ Turci plienili okolie už opevneného Šintavského hradu niekoľko krát v rokoch 1598 - 1601. Hrad však dobytý nebol. Po smrti Stanislava Thurza v roku 1625 dožila svoje roky na hrade jeho vdova Anna Rozina Listiusová v izolácii. Ešte počas Turzovho života sa spísal inventár a opis pevnosti. Okrem iného, tento súpis majetku uvádza bohaté vybavenie pevnosti s veľkým vojenským arzenálom. Zvlášť cennými boli korunovačná zástava kráľa Mateja, bojová zástava Stanislava Thurza, vlastná kováčska dielňa či chemikálie zlúčenín síry zvané „*smradľavý kameň*“. Posledným veliteľom pôsobiacim ešte za Turzovcov bol do roku 1636 Juraj Berény.¹⁴²

Začiatkom 16. storočia bola potreba posilniť obranu vstupnej brány hradu. Vytvorený bol obranný prvok chrániaci bránu – barbakán so zalomenou prístupovou cestou. Súčasťou bola aj vežovitá brána, ktorej časti sa zachovali v hmote dnešného kaštieľa (viď príloha č. 9). K bráne pristavali otvorený bastión, ktorý bol roku 1550 uzatvorený mohutnou tehlovou klenbou. Vežovitú bránu rozšírili o jeden priestor z južnej i severnej strany. Neustála hrozba tureckých nájazdov vyvolala ďalšiu

¹³⁸ VRABCOVÁ, PETROVIČ, 2002, s. 53-54.

¹³⁹Salmovci boli starou nemeckou šľachtickou rodinou, ktorá pomohla Ferdinandovi I. Habsburskému s upevnením moci v Uhorsku a organizovali systém protitureckej obrany. Júlis Salma pôsobil ako kastelán a veliteľ Šintavského hradu. VRABCOVÁ, PETROVIČ, 2002, s. 54.

¹⁴⁰ VRABCOVÁ, PETROVIČ, 2002, s. 54-55.

¹⁴¹ Stanislav II. Turzo (1576 - 1625). Stal sa vojenským veliteľom a zemepánom. Okrem maďarčiny a nemčiny hovoril aj latinsky, česky a po slovensky. Zúčastnil sa mnohých bojov proti Osmanom. Aj keď bol evanjelik, zostal verný Habsburgovcom. Zomrel počas liečenia v piešťanských kúpeľoch. ELIÁŠ, 2013, s. 15-17.

¹⁴² VRABCOVÁ, PETROVIČ, 2002, s. 58-59.

prestavbu vodného hradu. Moderná protiosmanská pevnosť vznikla ako štvorcípa bastiónová fortifikácia pod dohľadom talianskych inžinierov. Okolo vonkajšej strany opevnenia vykopali širokú priekopu, do ktorej zo západnej strany postavili štvorboký ravelín s novou vstupnou bránou. Ďalšia zmena prišla v roku 1618, keď bola zasypaná vodná priekopa vnútorného stredovekého hradu. Celá prestavba mala renesančný charakter.¹⁴³

Uhorskému palatínovi Mikulášovi Esterházi¹⁴⁴ sa šintavské panstvo zapáčilo na toľko, že kým v roku 1645 zomrel, urobil všetko preto, aby ho pripojil k svojmu majetku. A tak sa aj stalo. Preniesol do Serede sídlo svojho rodu, a od tých čias sa vytráca pomenovanie Šintavský hrad a začne sa používať označenie Sered'ský.¹⁴⁵

Lúpežné vpády Turkov začali toto územie opäť sužovať v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch 17. storočia. Ladislav Esterházi,¹⁴⁶ syn Mikuláša Esterháziho, ktorému po smrti otca patrilo panstvo v Šintave, sa zúčastnil v roku 1652 slávnej bitky pri Veľkých Vozokanoch. Bohužiaľ podľa listu jeho brata Pavla Esterháziho¹⁴⁷ utrpelo Ladislavovo telo päť a dvadsať rezných rán, a tak ich návrat do Serede sprevádzal smútok. Telo Ladislava Esterháziho bolo uložené v kaplnke Sered'ského hradu a pochované v Trnave.¹⁴⁸ Pre rodinu Esterházi bola bitka pri Veľkých Vozokanoch skutočne tragická. Okrem Ladislava zomreli aj František (synovec Mikuláša

¹⁴³ VRABCOVÁ, PETROVIČ, 2002, s. 322.

¹⁴⁴ Mikuláš Esterházi (1583 - 1645). Pobočník hornouhorskeho kapitána, protiturecký bojovník, šopronský a zvolenský župan, kráľov radca, hlavný kapitán Nových Zámkov a krajinský sudca. Okrem týchto titulov bol vymenovaný v roku 1625 za uhorského palatína a za svoje služby, počas ktorých neustále vyzýval kráľa na energickejší postup v bojoch proti Osmanskej ríši, dostal Rád zlatého rúna – najvyššie vyznamenanie Habsburgovcov. DUCHOŇOVÁ, 2013, s. 27-40.

¹⁴⁵ VRABCOVÁ, PETROVIČ, 2002, s. 59.

¹⁴⁶ Ladislav Esterházi (1626 - 1652). Bol dedičom Mikulášových panstiev. Veľa času strávil na svojom hrade v Šintave V bitke pri Veľkých Vozokanoch padol pri jazdeckej bitke z pomedzi svojho rodu ako prvý. V roku 1697 dala rodina Esterházi inštalovať monumentálny pamätník s bronzovou sochou leva. Na mieste pamätníku stával od roku 1734 vysoký kamenný obelisk od nitrianskeho biskupa Imricha Esterháziho s latinským textom: „*Turecký boh vojny nebol úspešný pri Esterháziovcoch... Tu vykvitla Esterháziovská trojruža sfarbená krvou štyroch hrdinov. Toto je pole Marsovo, ktoré nemá už len Rím. Uhorsko zaň vďačí Esterháziovským hrdinom.*“ ELIÁŠ, 2013, s. 161

¹⁴⁷ Pavol Esterházi (1635 - 1713). Bojoval po boku Mikuláša Zrínskeho v rokoch 1663 - 1664 proti Osmanom. Stal sa kapitánom stredoslovenských banských miest a v roku 1674 kapitánom Šintavy. Po páde Nových Zámkov bola južná hranica pod jeho kontrolou. V roku 1681 bol zvolený za palatína. Ako aj jeho otec Mikuláš, dostal ako šľachtic verný rodu Habsburgovcov Rád zlatého rúna a v roku 1686 po oslobodení Budína ho povýšili na ríšske knieža. ELIÁŠ, 2013, s. 153-154.

¹⁴⁸ ELIÁŠ, 2013, s. 151-160.

Esterháziho), Tomáš a Gašpar¹⁴⁹ (obaja boli synovia Daniela Esterháziho, Mikulášovho brata).¹⁵⁰

Po Ladislavovej smrti prešlo dedičstvo šintavsko-seredského panstva na Pavla, a to sa stalo jeho obľúbeným sídlom. Postupne ho prebudovával z vojenskej pevnosti na luxusnú barokovú rezidenciu. Po páde Nových Zámkov pokračovali vo svojom ťažení osmanské vojská na severozápad a postupne sa zmocnili dôležitých pevností, ale Seredský hrad dobytý nikdy nebol. Bavorský kapitán Niklas s posádkou päťsto mužov viedol v tomto období 1663 - 1666 obranu hradu.¹⁵¹

Keď bolo na počiatku leta 1683 jasné, že sa schyľuje k bitke o Viedeň, ponechal nový feudálny pán, František Esterházi, velenie Mikulášovi Berčénymu, ktorý však svoju veliteľskú úlohu nezvládol, a jeho vzbúrená posádka sa rozutekala. Niektoré pramene uvádzajú, že na ceste ku Viedni sa poľský kráľ Ján III. Sobiesky zastavil 8. septembra 1683 v Seredi a v starom kostole sa inkognito zúčastnil svätej omše. Táto okolnosť však nie je dostatočne fakticky doložitelná.¹⁵²

Po skončení tureckých vojen a protihabsburských povstaní stratil Šintavský vodný hrad svoj vojenský význam. V 18. storočí bolo postupne rozobrané celé opevnenie hradu. Neskôr v prvej polovici 19. storočia bola baroková rezidencia prebudovaná do novej klasicistickej podoby, ktorá sa s určitými zmenami zachovala dodnes. Na zasypaných priekopách založili anglický park. Klasicistická dispozícia interiéru sa zachovala až do roku 1949, keď bol kaštieľ prestavaný pre potreby Okresného národného výboru. Došlo k závažným zmenám v dispozícii celého kaštieľa. Kaštieľ bol síce v rokoch 1986 - 1991 rekonštruovaný, ale jeho stav k dnešnému dňu je tragický. V období rokov 1984 - 1992 bol na nádvorí realizovaný archeologický výskum, ktorý priniesol mnoho poznatkov o vzniku a vývoji hradu.¹⁵³

¹⁴⁹ VRABCOVÁ, PETROVIČ, 2002, s. 60.

¹⁵⁰ V súčasnosti je v niektorých oknách čiastočne zrekonštruovanej časti Šintavského hradu inštalovaná alternatívna výstava významných osobností uhorskej histórie spojených s dejinami hradu. (viď príloha č. 10 a č. 11).

¹⁵¹ VRABCOVÁ, PETROVIČ, 2002, s. 60-61.

¹⁵² KRAJČOVIČOVÁ, KOPČAN, 1983, s. 84.

¹⁵³ VRABCOVÁ, PETROVIČ, 2002, s. 321. Súčasnú podobu Šintavského vodného hradu, teraz Seredského kaštieľa je možné vidieť v prílohách č.12 a č. 13.

8.2 NITRA

V kultúrnom i kresťanskom živote na území terajšieho Slovenska mala bez pochýb prvoradé miesto mesto Nitra, a to ešte pred vznikom Veľkej Moravy. Počiatky osídlenia Nitry siahajú až do obdobia pred 30 tisíc rokmi. Slovanská história Nitry začína v 5. storočí, keď na jej územie prichádzajú prví Slovania. Hradný vrch bol svedkom najstarších slovanských dejín, keď sa tu koncom 8. storočia začalo formovať Nitrianske kniežatstvo. Výhodná poloha lokality, z troch strán chránenej riekou Nitrou, sa stala vhodným miestom na vybudovanie opevneného hradiska. V 8. storočí, v čase spravovania kniežatstva kniežaťom Pribinom¹⁵⁴ bola významným politickým, vojenským i hospodárskym centrom. Pribina dal postaviť v meste kostol, ktorý okolo roku 830 posvätil salzburský arcibiskup. Pribinov kostol je prvým kresťanským kostolom v stredovýchodnej Európe. Právom teda Nitre patrí označenie Slovenský Betlehem.¹⁵⁵

Po začlenení Nitrianskeho kniežatstva do Veľkej Moravy sa mesto stalo sídelným centrom kniežata, ktorý hradisko ďalej rozširoval a opevňoval. Hradný komplex sa z hradiska vyvinul pravdepodobne v čase formovania Uhorského kráľovstva, kedy bola Nitra dôležitým správnym centrom rovnomenného kniežatstva. Počas pustošivého vpádu Mongolov v roku 1241 stál na hradnom vrchu už opevnený hrad, ktorý odolal nájazdom útočníkov. Hrad sa stal stredom záujmu panovníkov ako Matúš Čák Trenčiansky¹⁵⁶ či Matej Korvín, ktorého vojsko hrad v roku 1465 spustošilo.¹⁵⁷

Kontakty mesta Nitry a zároveň aj Nitrianskeho hradu s osmanskými jednotkami neboli tak časté, aké zažívali mestá južnejšie a východnejšie na slovensko-osmanskom pohraničí, ale to vôbec neznamená, že obyvateľstvo Nitry a okolia netrpelo pod osmanským jarmom, a že hrad nebol ohrozený Turkami.

¹⁵⁴ Pribina (800 - 861). V rokoch 825 až 833 bol posledným kniežaťom samostatného Nitrianskeho kniežatstva. Ako pohanský panovník sa neskôr dal pokrstiť a stal sa šíriteľom kresťanstva. Pribina prehral súboj o moc s kniežaťom Mojmirom I., musel opustiť Nitru a napokon sa usadil v pri jazere Balatón v meste Blatnohrad. *Dějiny zemí koruny české*, 2003, s. 27-28.

¹⁵⁵ <http://www.biskupstvo-nitra.sk/historia/> [Cit. 05.04.2016].

¹⁵⁶ Matúš Čák Trenčiansky (1260 - 1321). Uhorský šľachtic a generál vytvoril zo svojho sídla v Trenčíne akýsi štát v štáte a počínal si na svojom území, kde vlastnil viac ako päťdesiat hradov ako kráľ. Vydrižoval si na svojom dvore úradníkov, pričom na moc uhorského kráľa Karola I. Róberta z Anjou nebral žiaden ohľad. Na začiatku 14. storočia ovládal väčšinu územia Slovenska a tradícia ho označuje ako „*Pána Váhu a Tatier*“. KOVÁČ, 2011, s. 38-39.

¹⁵⁷ KOVÁČ, 1998, s 189.

Osmanské vojská sa dostali do blízkosti Nitry už v druhej polovici septembra roku 1530 (viď poznámka č. 31). V tom čase však na silný hrad nezaútočili, lebo chceli získať čo najviac bohatej koristi v okolitých dedinách v Nitrianskej stolici. Mnoho obcí vypálili a obyvateľov vzali do otroctva. Preddunajský hlavný kapitán Štefan Deršfi¹⁵⁸ mal od roku 1564 svoje sídlo v Nitre. Po jeho smrti sa však presunulo do Šurian.¹⁵⁹

18. augusta 1576 asi tisícka Turkov vyplienila niekoľko dedín pri Nitre, ale na hrad znovu nezaútočili.¹⁶⁰ Na jar a v lete roku 1599 prišiel ďalší kontakt Nitry s Osmanmi, keď veľkovezír Ibrahim paša pri svojom postupe dosiahol až k Nitre.¹⁶¹

Nitra bola svedkom aj vzbury niektorých osmanských oddielov, ktorý sa vo vojenskom tábore koncom októbra 1626 postavili proti zotrvaníu na uhorskom území, keďže sa blížil dátum odchodu domov na zimu. Vojsko prepadlo pašov stan a vzburu sa podarilo potlačiť len za pomoci Betlenových oddielov. Ten sa osobne pričínil o to, aby boli pôvodcovia nepokojov, medzi nimi napríklad aj jágerský miestodržiteľ Ahmed paša, popravení.¹⁶²

Dnešný Nitriansky hrad je opevnený komplex budov rôznych štýlov. Vznikal postupne a najstaršou stavbou je románsky kostol z 11. storočia. Vojská Matúša Čáka Trenčianskeho kostol zničili a v rokoch 1328 - 1335 bol postavený nový gotický kostol. Začiatkom 15. storočia bol pristavaný biskupský palác, renesančne upravený v roku 1580. V rokoch 1622 pristavili k hornému (gotickému) kostolu novú loď, tzv. dolný kostol. Množstvo úprav, opevňovacích a rekonštrukčných prác počas stáročí úplne zmenili pôvodný vzhľad hradu. Najbližšie k pôvodnému vzhľadu má len bazilika svätého Emeráma¹⁶³ z prvej polovice 13. storočia, časť hradného múru a horný

¹⁵⁸ Štefan Deršfi (?? - 1568). Pred pridelením hodnosti preddunajského hlavného kapitána bol hlavným veliteľom Košíc. Predchádzajúce roky strávil v protitureckých bojoch po boku Mikuláša Zrúnskeho. ELIÁŠ, 2013, s. 68.

¹⁵⁹ KRAJČOVIČOVÁ, KOPČAN, 1983, s. 154-155.

¹⁶⁰ O tejto informácii sa dozvedáme z listu bratislavského prírodovedca Juraja Purkicherera cisárskemu knihovníkovi Hugovi Blotiusovi vo Viedni. „U nás je veľa zlého. Asi tisícka Turkov vyplienila 18. augusta zrána o 9 hodine niekoľko dedín pri Nitre... Počul som, že prišiel rýchly posol z Konštantínopola k vám...“ V *Turci v Uhorsku II.*, 2006, s. 27.

¹⁶¹ KOPČAN, 1983, s. 100-101.

¹⁶² Tamtiež, s. 117.

¹⁶³ Bazilika svätého Emeráma je katedrála nachádzajúca sa v areály Nitrianskeho hradu. JUDÁK, 2012, 60-63. (viď príloha č. 14).

gotický kostol z prvej polovice 14. storočia a vnútorná hradná brána zo 16. storočia. Takmer pôvodný vzhľad majú len zachovalé stavby z konca 17. a z 18. storočia.¹⁶⁴

Areál hradu obsahuje množstvo významných národných kultúrnych pamiatok. Z registru nehnuteľností Pamiatkového úradu Slovenskej republiky je možné dohľadať všetky pamiatky na Nitrianskom hrade. Medzi inými aj ohradné múry, bastióny, sochy, brány, priekopu, erby a vzácny inventár.¹⁶⁵

Opevňovanie hradu pokračovalo i v 16. storočí, v čase tureckého nebezpečenstva, keď bol postavený renesančný hradný palác a nová vnútorná hradná brána. Rekonštrukcia za biskupa Jána IV. Telegdyho v rokoch 1622 – 1642 priniesla radikálnu prestavbu sakrálneho komplexu. V roku 1663 sa dokonca dostal na krátky čas do rúk Turkov, ich prítomnosť sa podpísala na zničenom stave katedrály. Po odstránení škôd prebudovali v rokoch 1673 – 1674 celý obranný systém hradu podľa požiadaviek modernej fortifikácie.¹⁶⁶

Po dobytí Nových Zámkov v roku 1663 sa Turci zmocnili Nitrianskeho hradu bez boja. Veliteľ vojsk budínskeho ejáletu posilneného janičarmi a delostrelectvom Sary Hüseyin paša vyrazil k Nitre začiatkom októbra. Nitra sa vzdala 13. októbra 1663 po príchode osmanského vojska k mestu.¹⁶⁷

Až v máji 1664 sa podarilo pod vedením generálov Štefana Koháriho,¹⁶⁸ Mikuláša Berčényho a francúzskeho vojvodu menom Louis Raduit de Souches¹⁶⁹ protiofenzíva a kresťanské vojsko vyhnalo osmanské jednotky z Nitry.¹⁷⁰ Uhorské vojsko zložené prevažne s insurgentov zo slovenských stolíc dorazilo k Nitre skôr ako de Souches. 17. apríla sa začalo obliehanie Nitry, ktorá

¹⁶⁴ ŠKUBLA, 2014, s. 160-161.

¹⁶⁵<http://www.pamiatky.sk/po/po?page=1&Kraj=4&Okres=27&Obec=782&KatastralneUzemie=1068&Ulica=J%C3%A1na> [Cit. 20.3.2016].

¹⁶⁶ <http://www.nitrianskyhrad.sk/historia/> [Cit 20.3.2016].

¹⁶⁷ KOPČAN, 1983, s. 138.

¹⁶⁸ Štefan I. Koháry (1616 - 1664). Po smrti svojho otca sa usadil v ich dedičnom hrade Čabrad'. Bol menovaný kapitánom hradov Sečany (1647) a Filakovo (1657). Neskôr sa stal hontianskym županom a kapitánom stredoslovenských banských miest. Ako jeden z veliteľov viedol protiútok proti osmanským pozíciám aj na území Slovenska po dobytí Nových Zámkov. Zahynul pri dobývaní Levického hradu. ELIÁŠ, 2013, s. 177-179.

¹⁶⁹ Louis Raduit de Souches (1608 – 1682). Jeden z najschopnejších veliteľov tridsať ročnej vojny, ktorý sa vyznamenal pri obrane Brna v roku 1645. Jeho kariéra stúpala veľmi rýchlo a svoje schopnosti potvrdzoval aj na ďalej, najmä v oslobodzovaní Uhorska od osmanskej nadvlády. TRMAČ, 1976, 33-41.

¹⁷⁰ MRVA, SEGEŠ, 2012, s. 179-180.

kapitulovala pod podmienkou slobodného odchodu posádky 2. mája 1664. Spojené cisárske vojská potom spoločne tiahli na Levice.¹⁷¹

Osmanská armáda sa posledná krát dostala k Nitre počas povstania Imricha Tököliho v lete roku 1683. Keď popri nej prešli na pomoc povstalcovi oddiely varadínskeho pašu Gürdžü Mehmeda.¹⁷² Koncom októbra veliteľ nitrianskej insurgentnej jazdy Adam Cobar s tisíc dvesto husármi náhle napadol a obsadil Šurany.¹⁷³

K ďalšej veľkej stavebnej a obnovnej činnosti došlo na hrade až po skončení povstania Františka II. Rákociho¹⁷⁴ v roku 1704, keď nitriansky biskup Ladislav Adam Erdödy¹⁷⁵ prestaval tzv. horný kostol a vybudoval nový biskupský palác. Do Nitry boli pozývaní významní umelci, aby sa podieľali na výzdobe chrámu. Hrad po tejto prestavbe nadobudol dnešnú podobu.¹⁷⁶ (viď prílohy č. 15, č. 16 a č. 17)¹⁷⁷

8.3 SVÄTÝ ANTON

Názov obce je odvodený zo staršieho pôvodného kostola, ktorý bol zasvätený putovnému mníchovi, prezývaného aj „Otec mníchov“ Svätému Antonovi Pustovníkovi. V prameňoch z roku 1415 sa tento kostol spomína ako *castellum*, teda menšia opevnená stavba. Od roku 1472 patrila celá obec panstvu hradu Čabrad' a od roku 1517 prešli majetky rozhodnutím kráľa Ľudovíta II. Jagelovského do vlastníctva rodu Erdödy.¹⁷⁸ Ale už v polovici 16. storočia patrila dedina pod panstvo hradu Sitno, ktoré vlastnila šľachtická rodina Pálfiovcov. V roku 1629 daroval Ferdinand II. Habsburský hrádok aj s príslušnými majetkami rodine Kohári, ktorí boli v Svätom

¹⁷¹ KOPČAN, 1983, s. 140-141.

¹⁷² KRAJČOVIČOVÁ, KOPČAN, 1983, s. 94-95.

¹⁷³ MATUNÁK, 1983, s. 266.

¹⁷⁴ František II. Rákoci (1676 - 1735). Sedmohradský veľmož a výborný vojenský veliteľ s heslom „za slobodu“ viedol posledné protihabsburské povstanie v Uhorsku. Narodil sa ako člen jedného z najbohatších šľachtických rodov, ktorému patrilo takmer celé východné Slovensko. Po počiatkových úspechoch a ovládnutia značného územia Slovenska nevyužil ponuku cisárskeho mieru a v roku 1708 pri Trenčíne utrpel Rákociho vojská rozhodujúcu porážku. DANGL, 1986, s. 214-216.

¹⁷⁵ Ladislav Adam Erdödy taktiež patril pod šľachtický rod Erdödy spomínaný v poznámke č. 178.

¹⁷⁶ <http://www.nitrianskyhrad.sk/historia/> [Cit. 25.3.2016].

¹⁷⁷ Dnes na hrade sídli biskupský úrad. V roku 1995 navštívil Nitriansky hrad jeho excelencia Svätý Ján Pavol II. a vyzdvihol úlohu kresťanskej Nitry v prvom tisícročí nášho letopočtu. <http://www.biskupstvo-nitra.sk/historia/> [Cit. 25.3.2016].

¹⁷⁸ Rod Erdödy, založený kancelárom kráľa Mateja Korvína, Tomášom Erdödym, je najstarším žijúcim grófskym rodom Uhorska. Listinou vydanou 25. novembra 1511 kráľom Vladislavom II. získali titul gróf ako jediný rod pred vládou Habsburgovcov okrem rodov čo vymreli. Ako aj mnohé iné šľachtické rody v Uhorsku, sa príslušníci rodu Erdödy zúčastnili protitureckých bojov. MRVA, SEGEŠ, 2012, s. 160.

Antone až do roku 1826, kedy vymreli po meči. Svätoantonský hrádok bol na protitureckú pevnosť prebudovaný v 16. storočí, aby spolu s ďalšími fortifikačnými objektmi chránil významné stredoslovenské banské mestá pred osmanskými nájazdmi.¹⁷⁹ Súčasná podoba neskorobarokovo-klasicistického kaštieľa je z doby v rokoch 1744 – 1750.¹⁸⁰

Opevnenie vo Svätom Antone síce slúžilo na obranu proti osmanským vpádom, ale podľa všetkých mne dostupných zdrojov, ktoré som preskúmal, samotná fortifikácia nikdy priamemu osmanskému útoku nečelila. Aj napriek tomu, že samotné opevnenie nemuselo odrážať nepriateľské útoky, tento kaštieľ v protisomanských bojoch istú úlohu zohral, ako uvádzam v nasledujúcej časti.

A to úlohu v podobe rodiny Kohári, ktorá sa z pomedzi všetkých šľachtických rodov pôsobiacich v Svätom Antone zapísala do dejín kaštieľa najhrubšími písmenami. Dejiny rodu začal písať v 16. storočí zeman Imrich Kohári. Vzostup a sláva kohárovského rodu začali v Krupine a na hrade Čabrad, kde bol Imrich Kohári podkapitánom a neskôr veliteľom hradu. Jeho syn, Peter Kohári (1564 – 1629) sa stal vojakom a preslávil svoj rod hrdinskými činmi v protitureckých bojoch. Začínal v Hontianskej župe ako podnotár, neskôr však úrad vymenil za bojisko a stal sa podkapitánom Nových Zámkov. Peter Kohári bojoval pri Ostrihome pod velením arcivojvodu a neskoršieho cisára Mateja II. Habsburského. V roku 1616 mu bol udelený barónsky titul a v roku 1622 dostal do zálohy čabradsko-sitnianske panstvo, ktorého právoplatným majiteľom sa stal v roku 1629. Tým položil základy neskoršieho veľkého bohatstva kohárovského rodu. Dedičom majetkov a pokračovateľom vojenskej tradície sa stal jeho syn Štefan I. Kohári. V roku 1664, keď do Uhorska vtrhla veľká osmanská armáda, cisár Leopold I. poveril Štefana I. velením armády s rozkazom, aby dobyl naspäť každú obsadenú pevnosť a porazil turecké vojsko.¹⁸¹

¹⁷⁹ ŠKUBLA, 2014, s. 203.

¹⁸⁰ Súčasný krásne zachovaný kaštieľ slúži od roku 1962 ako múzeum a spolu s celým svojim areálom sa stal v roku 1985 Národnou kultúrnou pamiatkou. Viď prílohy č. 18 a č. 19. <http://www.pamiatky.sk/po/po?Kraj=6&Okres=44&Obec=1340&KatastralneUzemie=1773&Ulica=&OrientacneCislo=&UnifikovanyNazovPO=&CUZText=&SearchButton=H%C4%BEada%C5%A5> [Cit. 12.4.2016.].

¹⁸¹ Štefan I. Kohári viď poznámka č. 161.

Majetky po otcovi zdedil jeho prvorodený syn Štefan II. Kohári (1649 – 1731). Zvolil si vojenskú dráhu a už ako osemnásťročný sa stal veliteľom preddunajských vojsk. Keďže bol dedičným kapitánom fiľakovského hradu, dal v roku 1672 opraviť hradné múry. Počas jeho velenia vypuklo povstanie vedené Imrichom Tökölim a v roku 1678 Štefan II. Kohári úspešne odrazil útoky tureckých a kuruckých¹⁸² vojsk. O štyri roky sa Imrich Tököli do Fiľakova vrátil aj s tureckou posilou, lenže muži Štefana II. už nevládali odolávať presile a kapitulovali. Imrich Tököli Štefana II. zajal, a ten sa na slobodu dostal až po porážke Turkov v roku 1685. Po ťažkých útrapách sa mu od cisára dostalo najvyšších pôct, získal dedičný grófsky titul, dedičné županstvo Hontianskej župy a hodnosť poľného maršala.

Podobne ako on, aj jeho bratia sa zúčastnili protitureckých bojov. Brat Ján bol spolu so Štefanom väznený a brat Wolfgang zomrel pri bojoch v Chorvátsku. Dvaja Wolfgangovi synovia tiež položili svoje veľmi mladé životy v protitureckých bojoch. Dejiny koháriovského rodu uzatvára František Jozef Kohári (1766 – 1826), ktorý žil v období, kedy už turecké nájazdy nehrozili. Zvolil si preto úradnícku kariéru. Stal sa kráľovským dvorným kancelárom, tajným radcom a predsedom Uhorskej kráľovskej komory.¹⁸³

8.4 HRONSKÝ BEŇADIK

Kláštor v Hronskom Beňadiku vznikol na križovatke starej historickej cesty, ktorej význam stúpol v rannom období uhorského štátu, keď tadiaľ viedla cesta do stredoslovenskej banskej oblasti. Pri príležitosti posvätenia kostola v roku 1483 dostalo opátstvo od kráľa Mateja Korvína I. cenný dar v podobe relikvie Kristovej Krvi (kúsok plátna s kvapkami Kristovej krvi). Vojenský význam vystúpil do popredia v časoch protiosmanských vojen. Kláštor bol postupne pretváraný na rozľahlú renesančnú pevnosť od roku 1537 a plnil funkciu strážneho bodu na severnej časti slovensko-osmanského pohraničia. Zo starších stavieb použili celú pôvodnú východnú fasádu a staršiu obrannú vežu so vstupnou bránou. Kostol plnil funkciu nárožnej bašty. Ďalšie dve nárožia hradu spevňovali mohutné valcové bašty,

¹⁸² Kuruc je označenie pre povstaleckého vojaka z obdobia protihabsburských povstaní v Uhorsku. Používalo sa najmä ku koncu 17. storočia. Tvar slova je odvodený zrejme z maďarského označenia pre križiaka teda *kuruc*, latinsky *crutianus*. Turci označovali týmto termínom uhorských utečencov spod habsburskej nadvlády. KOVÁČ, 2011, s. 69.

¹⁸³ <http://www.msa.sk/expozicie/umenie-a-historia/koharyovci.html> [Cit. 10.4.2016].

z ktorých sa dodnes zachovala len juhozápadná (viď príloha č. 20). Štvrté nárožie objektu bolo len upravenou staršou vstupnou vežou. Valcové bašty boli niekoľkopošchodové, vybavené delovými strieľňami. Centrálnu stavbu pevnosti chránil ešte vonkajší pás opevnenia zo 16. storočia (viď príloha č.21). Na východnej strane bol zosilnený polvalcovým bastiónom a na západnej valcovou baštou.¹⁸⁴

Turci sa prvý krát priblížili k Hronskému Beňadiku, keď toto územie drancovali a pustošili na jeseň v roku 1530. V roku 1548 museli banské mestá podľa nariadenia grófa Mikuláša Salma z vlastných nákladov najat' päťsto strelcov a poslať ich do Hronského Beňadiku a Krupiny. Takýto počet vojakov predstavoval ohromné náklady na už aj tak prázdne pokladnice banských miest. Roku 1553 vyslanci slovenských banských miest žiadali, aby vojsko proti tureckým nájzdom bolo umiestnené v Hronskom Beňadiku, ktorý bol skoro úplne opustený a údajne mal v tomto období len pätnásť mužov. V tom čase ešte nebolo isté, či sa Turci rozhodli napadnúť banské mestá, a toto opevnenie malo veľmi výhodnú polohu. Začiatkom augusta 1555 Turci opäť spustošili majetky neďaleko Hronského Beňadiku a zamýšľali zničiť aj beňadický kaštieľ. Ostrihomská kapitula sa ako majiteľka kaštieľa obrátila o pomoc na snem a napísala do Banskej Štiavnice list z Trnavy 26. februára 1556, v ktorom tvrdí, že kláštor v Hronskom Beňadiku tlakom nepriateľa dospel do takej situácie, že spása banských miest po Bohu závisí len na ňom. Nemožno pochybovať, aké dôležité je udržať a ubrániť tento opevnený kláštor. V záujme ohrozeného mesta zakročili aj páni zo žarnovickej vrchnosti, ktorí napísali Kremnici list. V liste stálo, že Hronský Beňadik je skutočnou bránou do banských miest a bolo by treba urobiť lepšie opatrenia. Aj sám banský kapitán Ján Balaša sa zdržoval v Hronskom Beňadiku v roku 1557. Počas bitky pri Sečanoch 4. a 5. apríla 1562 poslalo mesto Hronský Beňadik do boja sto mužov.¹⁸⁵

V roku 1564 spustošili osmanské jednotky okolie Hronského Beňadiku a preto bolo na sneme v roku 1578 rozhodnuté o spevnení všetkých pevnostenských zariadení slúžiacich na obranu banských miest. Výsledkom bolo prebudovanie kláštora i kostola na renesančnú pevnosť, ktoré bolo začaté už v roku 1565 a ukončené 1588. Ani to však nezabránilo Osmanom vyrabovať mesto znovu v roku

¹⁸⁴ KRAJČOVIČOVÁ, KOPČAN, 1983, s. 133-135. Súčasná podoba kaštieľa i celého opevnenia je zobrazená na prílohách č. 22, č. 23, č. 24, č. 25 a č. 26.

¹⁸⁵ MATUNÁK, 1983, s. 29-136.

1585 počas fortifikačných prác. V súvislosti s renesančnou prestavbou pevnosti v 16. storočí sa priestor kláštora zväčšil asi až trojnásobne. V jednej z bášť sa zachoval na vtedajšiu dobu unikátny systém odsávania spálených plynov, vznikajúcich pri streľbe. Ďalším technickým prvkom, ktorý našiel uplatnenie pri prestavbe, bol rúrkový keramický vodovod privádzajúci pre obyvateľov kláštora vodu z neďalekého prameňa. Jeho ústie bolo v dnešnej studni na nádvorí. Najviac však Hronský Beňadik utrpel pri nájazde tatárskych oddielov z roku 1599, ktorí mesto úplne vypálili.¹⁸⁶

Po roku 1663 a zabratí hradu Levice sa posádka opevneného kláštora aktívne zapájala od protiosmanských bojov a plnila aj spravodajskú funkciu, keď posielala správy o pohybe nepriateľa okolitým mestám. Dokonca v Hronskom Beňadiku sídlil v roku 1664 aj významný generál Louis Raduit de Souches. Tragickým dňom pre kláštor sa stal 21. júl 1881, kedy boli takmer všetky budovy kláštora zachvátené veľkým požiarom. Ten poškodil objekt natoľko, že kapitula v Ostrihome bola nútená pristúpiť k rozsiahlym úpravám na prelome 19. a 20. storočia. Na objekte prebehla pamiatková obnova, kedy sa regotizoval exteriér a do interiéru umiestnili neogotické oltáre s časťami pôvodného gotického zariadenia.¹⁸⁷

8.5 ŠTIAVNICKÉ BANE

Štiavnické Bane boli v minulosti administratívne spojené s Banskou Štiavnicou. Opevnenie Štiavnických Baní je veľmi špecifické, pretože nešlo o opevnenie sídliskového útvaru, ale o zabezpečenie banských zariadení, štôlní, banského podniku a vstupov do baní. Pôvodná obec pozostávala z troch celkov a staršie opevnenie z dreva bolo postupne nahradené kamennými múrmi s vežovitými kruhovými baštami. Vďaka terénu nehrozilo Štiavnickým Baniam nebezpečenstvo z viacerých strán súčasne a dômyselné rozvrhnutie umiestnenia bášť poskytovalo bezpečnosť aj proti útokom väčších posádok. Pred poslednou zákrutou ceste do obce stávala vstupná brána,¹⁸⁸ ktorá sa dodnes sa zachovala spolu s dvoma baštami.¹⁸⁹

¹⁸⁶ KRAJČOVIČOVÁ, KOPČAN, 1983, s. 133-135.

¹⁸⁷ SZÉNÁSSY, REŠKO, 2005, s. 75-82.

¹⁸⁸ Súčasnú podobu brány a bašty je možné vidieť v prílohách č. 27 a č. 28.

¹⁸⁹ KRAJČOVIČOVÁ, KOPČAN, 1983, s. 121-122.

V roku 1552 po páde hradov ležiacich v údolí rieky Ipeľ sa pre okolie banských miest otvoril prameň ešte väčšieho utrpenia, aké zažívalo za posledných desať rokov od budínskych, ostrihomských a novohradských Turkov. Do boja pri Sečanoch 4. a 5. apríla 1562 poslala štiavnická komora posádku sedemsto mužov, medzi ktorými boli aj vojaci zo Štiavnických Baní. Turecké nájazdy obec často veľmi poškodili, ale nápor, ktorým museli čeliť okolité mestá a opevnenia v takej miere Štiavnické Bane nezažili.¹⁹⁰

8.6 BANSKÁ ŠTIAVNICA

V starobyľom banskom meste Banská Štiavnica sa ťažili kovy už od roku 1075 a z 12. storočia pochádza zmienka o osade *terra banensium*, teda o zemi baníkov. Banské a mestské práva získala obec v roku 1238. Banskoštiavnický rudný revír bol v ťažbe striebra od 13. až do konca 18. storočia jeden z najproduktívnejších v celej Európe. V roku 1763 vznikla v meste Vysoká banská škola, neskôr premenovaná na akadémiu, prvá banská škola v Európe a najstaršia technická škola svojho druhu na svete. V 18. storočí bolo mesto s počtom obyvateľov prevyšujúcich dvadsať tisíc tretím najväčším mestom v Uhorsku. Banská Štiavnica spolu s okolím je od roku 1993 zapísaná do Svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO.¹⁹¹

Protiturecké opevnenie v Banskej Štiavnici pozostáva z dvoch najvýznamnejších mestských stavieb. Sú nimi Starý zámok a Nový zámok. Starý Zámok je známy aj pod názvom Mestský hrad¹⁹² a Nový zámok pod viacerými pomenovaniami ako napríklad Dievčenský hrad, Dievčenský zámok, Nový hrad či Panenský hrad.

Mestská rada Banskej Štiavnice sa rozhodla už v roku 1541 uzavrieť hlavné vstupy do mesta bránami a kratšími samostatnými hradbami popri nich. Veľmi bohato členený terén neumožňoval postaviť súvislé opevnenie. Zvýšená hrozba osmanských vpádov prinútila mešťanov hľadať čo možno najrýchlejšie a nie veľmi nákladné riešenia ako zlepšiť obranu mesta. Farský kostol zasvätený Panne Márii sa stal strediskom obrany mesta a bol prestavaný v rokoch 1546 - 1559 na novú pevnosť,

¹⁹⁰ MATUNÁK, 1983, s. 29-136.

¹⁹¹ <http://whc.unesco.org/en/list/618> [Cit. 24.4.2016].

¹⁹² Súčasnú podobu Starého zámku spolu s popisom jednotlivých častí opevnenia je možné vidieť na prílohách č. 29, č. 30, č. 31, č. 32 a č. 33.

neskôr pomenovanú ako Starý zámok. Strhli sa klenby lodí, zamurovali arkády, zosilnili obvodové múry a vyplnili medzery medzi piliermi. Priestory bočných lodí predelili klenbami a vytvorili dvojposchodové krídla paláca, kde umiestnili sklady, zbrojnice i ubytovacie priestory. Z hlavnej lode vzniklo vnútorné nádvorie, podkrovné pozície upravili na pozície pre strelcov perforovaním múrov strieľňami. Na každom zo štyroch nároží vybudovali vežičky valcovitého tvaru a na juhovýchodnom nároží polkruhovou baštu. Pevnosť nemusela čeliť obliehaniu, pretože Turci sa k Starému zámku nikdy nedostali.¹⁹³

Nový zámok ako renesančná protiturecká pevnosť bol postavený v rokoch 1564 – 1571. Pozostáva z šesťpodlažnej pevnostnej stavby so štyrmi nárožnými baštami a strieľňami. Pevnosť mala chrániť mesto pred možným vpádom Osmanov od Levíc a Pukanca a súčasne bola aj súčasťou signalizačného zariadenia. Okolo zámku bolo rozmiestnených 21 diel, ktoré tam zostali až do roku 1848. Skoro bez zmeny sa zachoval až do súčasnosti.¹⁹⁴

System obrany sa budoval v etapách od štyridsiatych rokov 16. storočia až do 17. storočia. Najvýznamnejšie predsunuté body obrany boli hrad Sitno a pevnosťka v Svätom Antone. Od spomínaného začiatku zlepšovania obrany mesta sa začalo v dvoch okruhoch s uzatvárajúcimi a prejazdovými bránami a na ne nadväzujúcimi hradbami bez prepojenia. V druhej polovici 16. storočia boli postavené brány vonkajšieho okruhu - Krupinská (Dolná), Belianska, Roxerova (Horná), Frauenberská (Piarska), vo vnútornom okruhu postupne Čilingerská, Farkašova, Kammerhofska, Banská a brána na Katovej ulici. Okrem vojenskej posádky bolo do obrany mesta zapojené aj obyvateľstvo. Mesto sa delilo na štvrte na čele so štvrťmajstrom, ktorému podliehali desiatnici riadiaci menšie celky, desiatky. Obyvateľstvo sa zúčastňovalo na úlohách strážnej a hlásnej služby. Mestské brány boli vybavené sečnými a strelnými zbraňami. V časoch akútnych hrozieb sa na hlásení svetelnými a dymovými signálmi zúčastňovalo dvadsaťpäť až štyridsaťpäť ľudí. Banská Štiavnica mala ako je už v práci spomenuté i výzvednú službu, ktorá získavala správy o pohybe Turkov. Tieto informácie potom mesto poskytovalo aj svojim susedom zo spolku banských miest.¹⁹⁵

¹⁹³ KRAJČOVIČOVÁ, KOPČAN, 1983, s. 119-121.

¹⁹⁴ Dnes je zámok sídlom Slovenského banského múzea. Súčasnú podobu Nového zámku je možné vidieť na prílohách č. 34 a č. 35.

¹⁹⁵ <http://www.banskastiavnica.sk/o-meste/historia-a-banictvo-2/historia/stredovek.html> [Cit. 11.4.2016].

26. augusta r. 1547 o šiestej hodine podvečer napadli turecké jednotky Pukančanov a Pečeničanov (obyvatelia okolitých dedín) idúcich zo štiavnického jarmoku. Na ich sťažnosť poslala Kremnica do Štiavnice tridsať zlatých ako polmesačný žold päťdesiatich drábov. V roku 1551 začali Turci napádať a vypaľovať dediny veľmi blízko mesta. Banská Štiavnica aj napriek svojej chudobe dvanásť dní vydržovala tristopäťdesiat strelcov. 6. júla 1552 obkľúčili Turci s asi osemtisícovým vojskom a dvanástimi delami hrad Drégel', jedno z najsilnejších ohniskov poipeľskej obrany. Posádku posilnili aj štyridsiati žoldnieri a dvadsiati šiesti vojaci z Banskej Štiavnice. V apríli 1556 osmanský veliteľ Filakova vyzval Banskú Štiavnicu a iné mestá, aby sa podrobili tureckému sultánovi. Banské mestá dva krát vyslali poslov do Viedne a do Prahy ku kráľovi prosiť o pomoc. Oba dvory nasľubovali banským mestám pomoc, ale všetky sľuby skončili ako tie predchádzajúce, odpoveďou bránite sa sami. Kráľ namiesto poslania pomoci žiadal od banských miest štyritisíc zlatých na všeobecné výdavky kráľovstva. Požiadavku neskôr znížil o polovicu. Počas bitky pri Sečanoch 4. a 5. apríla 1562 poslalo mesto Banská Štiavnica spolu s niekoľkými okolitými obcami sedemsto mužov. Po zhromaždení z mája 1562 žiadali predstavitelia mesta o obsadenie okolitých lesov stálou vojenskou posádkou. Ku koncu 16. storočia oslaboval osmanský nápor na banské mestá, čo prispelo k ďalšiemu rozvoju baníctva na konci storočia i na začiatku storočia nového, o čom svedčí prvé použitie pušného prachu na banské účely vo svete z roku 1627. Zlepšilo to samozrejme i celkový hospodársky rast tejto významnej oblasti.¹⁹⁶

V 17. storočí začalo v meste prevažovať slovenské obyvateľstvo. Postavenie postupne získavali v remeselníctve a obchode, snažili sa i o primerané zastúpenie v mestskej správe. Z mesta sa odsťahovali viaceré nemecké ťažiarne rodiny, prichádzali úradníci a banskí odborníci z rakúskych krajín a Moravy. Počas 17. storočia vznikli dva samostatné slovenské cechy - klobučníkov a hrnčiarov. Hoci úradným jazykom správy mesta bola nemčina, zachovali sa záznamy zo 17. storočia, písané v slovenčine.¹⁹⁷

¹⁹⁶ MATUNÁK, 1983, s. 29-136.

¹⁹⁷ KUČERA, 2002, s. 85-92.

8.7 KRUPINA

Mesto Krupina zabezpečovalo dôležitú banskú cestu pozdĺž rieky Krupina k Zvolenu. V polovici 15. storočia bolo postavené opevnenie len okolo kostola, pozostávalo zo štyroch vzájomne spojených bášť. Na dané obdobie bola fortifikácia veľmi pokroková a mala už črty renesančných pevností. Svoju základnú podobu opevnenia dostalo mesto Krupina v polovici 16. storočia. Práce však pre nedostatok finančných prostriedkov pokračovali len veľmi pomaly.¹⁹⁸

Dňa 13. Augusta 1551 napísal kráľ všetkým banským mestám list, v ktorom im oznámil, že ich obranu zveril zvolenskému hlavnému županovi. Vyslanci banských miest vo Zvolene 23. februára 1553 žiadali silne obsadiť vojskom Krupinu, pretože malé a slabé oddiely sa nemôžu postaviť proti mocnému nepriateľovi. K tomu bolo rozhodnuté o postavení vartovky v Krupine a iných mestách. Už 10. februára 1555 kapitán Ján Balaša napísal banským mestám varovný list, podľa ktorého sa môžu obávať útokov nepriateľa. Túto istú informáciu oznamuje ostatným banským mestám aj krupinské mešťanstvo. 20. mája 1555 arciknieža Maximilián (neskorší uhorský kráľ Maximilián II.) vymenoval zvolenského župana a kapitána Jána Balašu za hlavného kapitána banských miest. Do bitky pri Sečanoch 4. a 5. apríla 1562 poslalo mesto Krupina spolu s kráľovskou posádkou osemsto mužov. František Forgáč, krajinský hodnostár a historik opisuje príčiny porážky pri Sečanoch, hlavne neprofesionalitu vojska.¹⁹⁹ Po tejto bitke však zostalo mesto úplne bez ochrany a vrchnosť nemohla najať nikoho, pretože v meste zostalo veľmi málo ľudí. Ján Balaša poslal na ochranu Krupiny stopäťdesiat mužov pod vedením Štefana Dobóa.²⁰⁰ Ten zvolal na 7. mája 1562 banskobystrické zhromaždenie, na ktoré pozval zástupcov banských miest. Krupinský zástupca však prísť nemohol kvôli výmene vojska. Poprosil preto banské

¹⁹⁸ KRAJČOVIČOVÁ, KOPČAN, 1983, s. 146-148.

¹⁹⁹ V tomto stručnom opise je spomenutý aj veliteľ Krupiny Ján Kurišič, ktorý sa spolu s Tomášom Pálfim dostali živí do osmanského zajatia. F. FORGÁCS: *Rerum Hungaricarum sui temporis commentarii libri XXII, Cassoviae: 1788. V Turci v Uhorsku I.*, 2005, s. 45.

²⁰⁰ Štefan Dobó (1500 - 1572). Zúčastnil sa bitky pri Moháči ako príslušník telesnej stráže kráľa Ľudovíta. Bránil pevnosť Jéger pred osmanskou inváziou. Dostal hodnosť dočasného kapitána banských krajov, postupne navštevoval všetky pohraničné hrady a mestá, aby zistil nedostatky a zaistil obranu. Vytvoril vojenský poriadok a taktiku obrany územia proti Turkom. Zreorganizoval systém veliteľstiev a spôsob svetelnej signalizácie. Často naliehal na uhorskú vrchnosť a prosil o pomoc pre banské mestá. ELIÁŠ, 2013, s. 68-73.

mestá, aby do všetkých porád zahrnuli aj Krupinu. Nech prosia o opevnenie kolového plotu, žiadajú muníciu, pušný prach, gule a olovo.²⁰¹

Z Novohradu robili Turci časté vpády do okolia Krupiny, ba roku 1678 zaútočili aj na samotné mesto, ale odvážni mešťania ich od brán odrazili. V tom istom roku rabovali Turci aj Poniky.²⁰²

Krupina pokračovala v opevňovaní mesta hradbami. Ďarcha protiosmanskej obrany ležala na pleciach najchudobnejších vrstiev. Osmani často využívali moment prekvapenia, a tak ako aj inde v oblasti pod osmanskou hrozbou boli na vysokých kopcoch postavené strážne a signalizačné veže, známe pod názvom vartovky. Vartovka nad Krupinou sa dochovala dodnes.²⁰³

Opevnenie Krupiny dosiahlo v 16. storočí vysokú fortifikačnú úroveň. Úseky hradieb členili na východnej strane vystupujúcimi ravelínmi a na východe boli vybudované nárožné bastióny. V 17. storočí dospela architektúra k vyvrcholeniu renesančných pevnostenských zásad a tie sa uplatnili aj pri zosilňovaní opevnenia v Krupine. Namiesto predchádzajúcich malých nárožných bastiónov vybuildovali nové mohutné, ktoré boli vhodné aj pre umiestnenie ťažkého delostrelectva. Juhozápadný bastión, tzv. turecká bašta je jediná zachovaná časť mestského opevnenia v Krupine.²⁰⁴

8.8 BZOVÍK

Kláštor v Bzovíku vznikol už v prvej polovici 12. storočia. Pôvodne išlo o benediktínsky kláštor, ktorý bol zasvätený prvému uhorskému kráľovi svätému Štefanovi. Za jeho zakladateľa je považovaný príslušník legendárneho rodu Hont-Poznaňovcov.²⁰⁵ Pôvodný kláštor prestavali v rokoch 1530 – 1545 majitelia majetkov rod Balaša (z ktorého pochádzal aj Ján Balaša)²⁰⁶ na opevnený kaštieľ. Okolo budovy bol postavený vysoký múr s otvormi pre strelcov a štyrmi mohutnými

²⁰¹ MATUNÁK, 1983, s. 29-136.

²⁰² Z tohto obdobia pochádza báseň nachádzajúca sa v mojej diplomovej práci Turčin Poničan (viď poznámka č. 35).

²⁰³ Vartovku nad mestom Krupina v jej súčasnej podobe je možné vidieť v prílohe č. 36.

²⁰⁴ KUČERA, 2002, s. 73-93. Tzv. turecká bašta je v prílohách pod č. 37.

²⁰⁵ Historický pôvod týchto dvoch rodov spojených v jedno nie je ešte stále vyskúmaný s úplnou istotou. Malo by ísť o jeden z prvých šľachtických rodov v Uhorsku slovanského pôvodu zo súčasného slovenského územia, pôsobiacich už Nitrianskeho kniežactva. LUKAČKA, 1987, 191-199.

²⁰⁶ Viď poznámka č. 101.

podkovovitými nárožnými baštami. Medzi strieľňami sa z vnútra pohybovalo po ochodziach a z vonkajšej strany chránila kaštieľ hlboká priekopa. K múru boli pristavané obydlia pre vojsko a hospodárske budovy. Zvyšok starej románskej veže, ktorý bol pri prestavbe zachovaný, mal nahradiť vartovku, z ktorej mohli obrancovia pozorovať prichádzajúceho nepriateľa.²⁰⁷

Spomínané požiadavky vyslancov banských miest na kráľovských vojenských komisárov z roku 1553 obsahovali aj otázku, kde majú byť postavené drevené vartovky. Okrem Krupiny to boli mestá Hronský Beňadik, Divín, Čabrad, Modrý Kameň a Bzovík. Taktiež vyslanci žiadali o zabezpečenie týchto hradov dostatočným počtom stáleho vojska a potravinami. Počas bitky pri Sečanoch 4. a 5. apríla 1562 poslal Bzovík svoju stálu posádku v počte dvesto mužov, ale nebezpečenstvo hrozilo naďalej. Zeman bzovického panstva poslal dôveryhodného muža, aby varoval banské mestá o zhromažďovaní osmanského vojska v Sečanoch.²⁰⁸

V roku 1620 hrad vyhorel a v roku 1678 ho dobyli povstalecké vojská Imricha Tököliho. Koncom 17. storočia sa opäť vrátil cirkvi. Po krátkom vlastníctve rádu jezuitov a ostrihomského arcibiskupa začal objekt začiatkom 19. storočia pustiť. Poslednú ranu v procese chátrania mu uštedrili boje počas druhej svetovej vojny.²⁰⁹

Z hľadiska fortifikačnej techniky patril kaštieľ k veľmi vyspelým moderným pevnostiam a zabezpečoval spolu s inými prístupové cesty k stredoslovenským banským mestám. Osmani sa pevnosť viackrát usilovali dobyť, ale bez úspechu.²¹⁰

²⁰⁷ KRAJČOVIČOVÁ, KOPČAN, 1983, s. 124.

²⁰⁸ MATUNÁK, 1983, s. 29-136.

²⁰⁹ KOPČAN, s. 1986, s. 74-76.

²¹⁰ Súčasnú podobu opevneného kaštieľa je možné vidieť v prílohách č. 38, č. 39, č. 40, č. 41, č. 42, č. 43 a č. 44.

9. DRUHÉ OBLIEHANIE VIEDNE A VYHNANIE OSMANOV Z UHORSKA

Na jar v roku 1664 sa na slovenskom území začali operácie spojených cisárskych vojsk, určených k vyhnaniu Osmanmi obsadených dŕžav. Tieto operácie patrili k najúspešnejším akciám vojny v rokoch 1663 - 1664 proti Turkom. Od slovenského obyvateľstva si táto vojna vyžiadala veľké obete. Ratifikácia mierovej zmluvy cisárom Leopoldom I. z 27. septembra 1664 potvrdila osmanskú nadvládu nad Novými Zámkami, ktoré sa stali centrom najzápadnejšieho tureckého ejáletu v Európe. Na konci šesťdesiatych rokov 17. storočia rokmi skúšaní ľud aj napriek výzvam tureckých hodnostárov prestal platiť dane.²¹¹

Po Vestfálskom mieri²¹² sa v Európe vytvorili nové mocenské pomery. Protihabsburské kurucké povstanie Imricha Tököliho vrcholilo, keď požiadal o pomoc veľkovezíra Kara Mustafu,²¹³ ktorý mu poslal najsilnejšie vojsko, aké kedy Turci poskytli protihabsburským povstalcem v Uhorsku. Spoločnými silami sa im podarilo dobyť Košice a Filákov. Spolu s nimi sa im podrobilo mnoho ďalších miest, čím sa zmocnil územia od Váhu až na východ krajiny. Kurucké oddiely dokonca pustošili Moravu i Sliezsko.²¹⁴

Sultán Mehmed IV.²¹⁵ sa na jeseň v roku 1682 rozhodol pre ďalšiu vojenskú výpravu do habsburskej monarchie. Zámer zaútočiť na Viedeň z počiatku tajil, aby sa vyhol nožnej hanbe pri svojom neúspechu. Sultán Mehmed IV. veľmi bažil po sláve. Príčin znovu začať vojnu s Habsburgovcami bolo zrejme viac. Tököliho povstanie

²¹¹ KRAJČOVIČOVÁ, KOPČAN, 1983, s. 106-108

²¹² Vestfálsky mier je označenie pre mierové zmluvy, medzi Svätou ríšou rímskou, Španielskom, Francúzskom, Republikou spojených nizozemských provincií a Švédskom, ktorými bola ukončená tridsať ročná a osemdesiat ročná vojna. Podpísané boli v roku 1648 v mestách Osnabrück a Münster. Mier priniesol územné zmeny v Európe, v Uhorsku posilnili moc Habsburgovcov a krajiny koruny českej zostali súčasťou monarchie. MUNCK, 1990, s. 53-55 a s. 393-394.

²¹³ Kara Mustafa paša (1634/1635 – 1683) sa stal osmanským veľkovezírom a generálom, a bol ústrednou postavou posledného vojenského snaženia Osmanskej ríše v strednej Európe. Je známy oddanosťou ríši a rodine Köprülü, a taktiež aj ako hlavný veliteľ osmanskej flotily. Po porážke pri druhom obliehaní Viedne bol na priamy rozkaz sultána zbavený všetkých hodností a popravený. KREISER, NEUMANN, 2010, s. 100-103.

²¹⁴ KOPČAN, 1986, s. 155-158.

²¹⁵ Mehmed IV. (1642 – 1693). Osmanským sultánom sa stal iba v šiestich rokoch, jeho menovanie ukončilo roky bojov o trón medzi jeho predchodcami. V počiatkoch svojej vlády dosiahol čiastočné zvýšenie vojenskej i hospodárskej moci ríše, ale neúspešné obliehanie Viedne i nútené úplne stiahnutie Turkov z Uhorska ho pripravilo o sultanát. V roku 1687 bol zosadený janičiarimi a zvyšok svojho života prežil v domácom väzení. ÁGOSTON, MASTERS, 2009, s. 370.

bola jedna z nich, ďalšou bola francúzska agitácia na Vysokej Porte²¹⁶ a nemôžeme opomenúť ani osobný záujem veľkovezíra. Z Edirne sa osmanská armáda koncom marca 1683 vydala smerom na Belehrad. Postup armády spomaľovalo počasie aj terén, a tak sa osmanské vojsko spojené s oddielmi Imricha Tököliho dostalo k Viedni 14. júla. Vrchné velenie sa dostalo do rúk veľkovezíra Kary Mustafy. Veliteľom viedenskej posádky bol gróf Ernest Rüdiger von Starhemberg²¹⁷ a český šľachtic Zdeněk Kaplíř.²¹⁸ Údaje o počte obrancov Viedne sú nasledovné: Vo vnútri Viedne operovalo štrnásť tisíc vojakov, v jej okolí vojsko Karola Lotrinského v počte dvadsaťsedem tisíc žoldnierov, ďalšie jednotky dorazili z Bavorska, Saska i Švábska v množstve asi tridsať tisíc.²¹⁹

Vojenská rada rozhodla, že bude lepšie ak sa cisár kvôli bezpečnosti presťahuje na čas do Lincu a pošle okamžite do Poľska posla s urgentnou žiadosťou o pomoc. Poľský kráľ Ján Sobiesky vyrazil z Krakova so svojim vojskom 11. augusta 1683. Správy o zložení poľskej armády máme veľmi presné: 3 217 husárov, 8 061 pancierovaných jazdcov, 2 422 ľahkých jazdcov, 590 strelcov na koňoch (arkebuzieri), 11 640 vojakov pechoty, 3 580 dragúnov.²²⁰

Proti kresťanskej armáde stála najväčšia armáda Osmanskej ríše, akú Turci v 17. storočí zmobilizovali v počte asi sto štyridsať tisíc mužov. Osmanské oddiely začali najprv mesto ostreľovať a potom ho obklúčili. Tatárske oddiely s kuruckým vojskom Imricha Tököliho, ktoré plienili a rabovali okolie Viedne mali za úlohu zastaviť postup poľskej armády, boli rozprášené pri Bratislave jazdcami pod velením Karola Lotrinského.²²¹

Útoky sa obrancom podarilo odrážať za cenu veľkých strát, keď sa začiatkom septembra spojili cisárske a nemecké vojská s poľskou armádou, bola situácia

²¹⁶ Podobne ako označenie kráľovský či cisársky „dvor“ v európskych monarchiách sa v Osmanskej ríši zaužívalo označenie „Vysoká Porta“ pre najvyšší vládny orgán. Názov Vysoká Porta v osmanskej turečtine je باب عالی/*Bâb-ı Âli*. Tento názov pôvodne označoval sultánovu rezidenciu a Európania, v polovici 17. storočia začali používať pojem „Porta“ (z francúzskeho *Sublime Porte*) pre označenie úradu veľkovezíra Osmanskej ríše. KREISER, NEUMANN, 2010, s. 79.

²¹⁷ Ernest Rüdiger von Starhemberg (1638 - 1701). Ako rakúsky generál sa stal hlavným obrancom Viedne od roku 1680. Bránil mesto proti veľkej presile, kým ku koncu obliehania neochorel na úplavicu. Po víťazstve ho cisár vymenoval za maršala a predsedu viedenskej vojenskej rady. ELIÁŠ, 2013, s. 192-193.

²¹⁸ Zdeněk Kaplíř zo Sulevíc (1611 - 1686). Zastupoval vrchného veliteľa Starhemberga pri obliehaní Viedne. Po bitke bol povýšený na poľného maršala. HLAVAČKA, 2010, s. 291.

²¹⁹ MILLAR, 2008, s. 21-22.

²²⁰ WHEATCROFT, 2009, s. 109-223.

²²¹ MILLAR, 2008, s. 21-22.

obrancov veľmi povážlivá. Z posádky zostala schopná maximálne tretina mužstva a Osmani vytvorili v hradbách prielom, kde bol očakávaný sústredený útok.²²²

Dňa 12. septembra 1683 ráno, z blízkeho kopca Kahlenberg pod vedením hlavného veliteľa celej armády, Jána Sobieskeho zaútočili spojené vojská na osmanské pozície. Nápor kresťanských jednotiek bol nezastaviteľný do takej miery, že poobede sa jadro osmanských vojakov dalo na útek až k Rábu. Veľkosť víťazstva sa ukázala až nasledujúce ráno. Spojencom sa do rúk dostala obrovská korisť, oslobodili tisíce zajatcov, na bojisku ostali všetky osmanské delá a približne pätnásť tisíc mŕtvych tiel Osmanov.²²³

9.1 VEĽKÁ PROTITURECKÁ VOJNA

Na jar, rok po veľkom víťazstve pri Viedni, spojené kresťanské vojská začali postupne vytláčať Osmanov z pozícií, najmä v Uhorsku. Vojenské oddiely postupne dobyli v roku 1684 späť mestá Vyšehrad, Vacov, Pešť, 1685 Nové Zámky a 1686 Budín. Koncom roku 1687 cisárske vojská vyhnali Osmanov z Jágru, čím sa územie Slovenska definitívne oslobodilo od tureckej nadvlády a skoro stopäťdesiatročné turecké nebezpečenstvo prestalo pre naše územie existovať.²²⁴

Nasledujúce roky priniesli spojeneckým vojskám skvelé víťazstvá: r. 1687 druhá bitka pri Moháči s katastrofálnou porážkou tureckých vojsk a následné dobytie Belehradu. Porážky pri Slankameni (1691) a Zente (1697) definitívne zmarili nádeje osmanských sultánov na obnovenie niekdajšej moci v Európe a zvýšili ich ochotu uzavrieť mier aj za nepriaznivých podmienok. Na základe mierovej zmluvy z roku 1699²²⁵ uzavretej v Karloviaciach (dnešné Srbsko), získali Habsburgovci späť takmer celé územie tureckého Uhorska.²²⁶

²²² PALMER, 1994, s. 14-19.

²²³ WHEATCROFT, 2009, s. 109-223.

²²⁴ KRAJČOVIČOVÁ, KOPČAN, 1983, s. 106-108.

²²⁵ Karlovičský mier podpísaný 26. januára 1699 zástupcami Osmanskej ríše a Svätej ligy uzatváral dlhodobý konflikt trvajúci v rokoch 1683 – 1699. Tento mier potvrdil úpadok Osmanskej ríše a upevnil dominantné postavenie Habsburskej monarchie v strednej Európe. MUNCK, 1990, s. 386.

²²⁶ KRAJČOVIČOVÁ, KOPČAN, 1983, s. 106-108.

Počas celého obdobia, kedy hrozilo územiu dnešného Slovenska nebezpečenstvo zo strany osmanských Turkov, mali protiosmanské opevnenia, ktoré skúmam vo svojej diplomovej práci, významnú úlohu v ochrane celej krajiny. Všetky tieto fortifikácie od západu na východ našli svoje miesto pri obrane monarchie. Niektoré boli nútené čeliť nepriateľským útokom priamo a neustále, niektoré nepriamo v podobe rabovania okolia či iných zákerných činov. Mnohé z nich takúto agresiu ustáli, ale sú aj také, ktoré padli do rúk nepriateľom. Počas celého písania diplomovej práce som stále nachádzal dôkazy o tom, že úloha a osud vybraných protitureckých opevnení v období od roku 1526 do roku 1683, ale i v čase po tomto roku, bola pre celé kráľovstvo významná.

V prvom rade to boli tie hrady a pevnosti, ktoré vydržali nepriateľské obliehanie a nikdy sa nevzdali. Nesmieme však zabudnúť ani na fortifikácie, ktoré pod mohutným náporom kapitulovali, ale odvahu a odhodlanie ich posádok pocítili Osmani v plnej sile. A taktiež sú to mestá a obce, ktoré podporovali zásobami, jedlom, muníciou, zbraňami, potrebným materiálom i ľudskými zdrojmi tie opevnenia, ktoré to najviac potrebovali.

Od Košíc cez Zvolen až po Bratislavu, všetky vybrané opevnenia na obrannej línii zohrali dôležitú úlohu, ktorá je nepopierateľným historickým faktom.

10. ZÁVER

Rozhodnutie skúmať v mojej diplomovej práci úlohu a osud vybraných protiosmanských opevnení na slovensko-osmanskom pohraničí sa zrodilo hlavne z dôvodov, ktoré som uviedol v úvode mojej práce. Tejto časti histórie a hlavne úlohe, ktorú zohralo slovenské územie, obyvateľstvo a samozrejme opevnenia, nie je podľa môjho názoru venovaná dostatočná pozornosť ani v našej a v prvom rade zahraničnej literatúre. Len veľmi málo vybraných autorov skutočne objektívne zhodnocuje úlohu Slovenska a Slovákov v protitureckých bojoch. To sa samozrejme týka aj slovenských autorov, ktorí najmä z národnej hrdosti a pýchy často tieto skutočnosti preceňujú a idealizujú k vyzdvihnutiu národného povedomia, či vytvorenia lepšieho obrazu našich predkov v očiach verejnosti.

Opačným prípadom sú zahraniční autori, ktorí sa veľa krát vôbec ani neobťažujú zaoberať faktom, že v protiosmanskom odboji figurovali aj menšie národy Európy a generalizujú celú monarchiu pod jeden či maximálne dva národy. Takto sa úloha menej početných národov, ako boli v tomto prípade hlavne Slováci, Chorváti, Sedmohradskí Rumuni, ale i Česi a Moravia, znižuje a všetky zásluhy sú pripisované iným.

V mojej práci som cielil k predstaveniu objektívnych informácií, historických faktov a skutočností, bez zbytočnej idealizácie, ale aj naopak bez zbytočného podceňovania úlohy vybraných protiosmanských opevnení na území dnešného Slovenska. S tým je samozrejme spojená aj úloha slovenského obyvateľstva v tejto oblasti. V žiadnom prípade nechcem opomenúť nezanedbateľnú úlohu väčšinového nemeckého a maďarského obyvateľstva, ale chcem ukázať, že oni neboli jediní, ktorí padli pre obranu monarchie.

Vybrané protiosmanské opevnenia na slovensko-osmanskom pohraničí som skúmal vo svojej diplomovej práci aj z dôvodu, že to boli práve oni, opevnenia, ktoré veľkou mierou prispeli k odrazeniu vpádov osmanských vojsk a udržaniu hranice monarchie pred násilným prelomením a pokračovaním ďalej do Európy.

Na záver môjho skúmania som po preštudovaní všetkých mne dostupných zdrojov prišiel k záveru, že ak by od začiatku obrovskej osmanskej hrozby pre celé uhorské kráľovstvo, po bitke pri Moháči v roku 1526, bola podpora všetkých častí

Habsburskej monarchie väčšia vo všetkých smeroch, tak by celá krajina nemusela trpieť tak, ako sa to dialo a vyhnanie Turkov z Uhorska by malo rýchlejší, a skorší priebeh. Ak by nezostalo len pri planých sľuboch z najvyšších pozícií v kráľovstve, nevedli sa zbytočné spory a pozornosť by sa zamerala na skutočný problém ochrany hraníc pred nebezpečenstvom a venovala sa mu dostatočná podpora, tak si dovoľím tvrdiť, že by bol taký ohromný územný a vojenský úspech Osmanskej ríše menší a ťažšie realizovateľný.

11. ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

ÁGOSTON, Gábor, MASTERS, Bruce. *Encyclopedia of the Ottoman Empire*. New York: Facts on File Inc, 2009, ISBN 978-0-8160-6259-1.

AKSAN, H. Virginia. *Ottomans and Europeans: Contacts and Conflicts*. Istanbul: The Isis Press, 2004, ISBN 975-428-270-6.

BAHBOUH Charif; FLEISSIG, Jiří. *Malá encyklopedie islámu*. Praha: Dar ibn Rush, 1993, ISBN 80-900767-3-4.

DANGL, Vojtech. *Slovensko vo víre stavovských povstaní*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1986, bez ISBN.

Dějiny zemí koruny české I. Kolektiv autorů. Praha: Paseka, 2003, ISBN 80-7185-605-3.

DUCHOŇOVÁ, Diana. *Palatín Mikuláš Esterházy a jeho dvor: spoločnosť, normy, rituály každodennosti*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2013, ISBN 978-8-0893-9625-2.

ELIÁŠ, Miroslav. *Zabudnutí hrdinovia protitureckých bojov*. Nové Zámky: vydané vlastným nákladom, 2013, ISBN 978-80-971365-9-8.

HLAVAČKA, Milan; MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk; POLÍVKA, Miloslav; VOREL, Petr; VEBER, Václav; WIHODA, Martin. *Dějiny Rakouska*. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny, 2010, ISBN 978-80-7106-239-4.

HORVÁTH, Pavol, KOPČAN, Vojtech. *Turci na Slovensku*. Bratislava: SPN, 1971, bez ISBN.

KAMENCOVÁ, Lýdia. *Vojtech Kopčan – osobný fond, 1957-1997*, Bratislava, Ústredný archív Slovenskej akadémie vied. Rok spracovania 2006, bez ISBN.

KONTLER, László. *History of Hungary: Millennium in Central Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2002, ISBN 978-1-4039-0316-7.

KOPČAN, Vojtech. *Turecké nebezpečenstvo a Slovensko*. Bratislava: Veda, 1986, bez ISBN.

KOVÁČ, Dušan. *Dějiny Slovenska*. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny, 2011, ISBN 978-80-7422-099-9.

KOVÁČ, Dušan. *Kronika Slovenska: od najstarších čias do konca 19. storočia*. Bratislava : Fortuna Print, 1998, ISBN 80-7153-174-X.

KRAJČOVIČOVÁ, Klára, KOPČAN Vojtech. *Slovensko v tieni polmesiaca*. Martin: Osveta, 1983, bez ISBN.

KREISER Klaus, NEUMANN K. Christoph. *Dějiny Turecka*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2010, ISBN 978-80-7422-012-8.

KUČERA, Matúš. *Cesta dejinami. Novoveké Slovensko*. Bratislava: PERFEKT, 2002, ISBN 80-8046-257-7.

Lexikon Zemí, Svazek 1: střední, jižní a jihovýchodní Evropa. Praha: Geocenter International, 1994, ISBN 3-575-11784-5.

LUKAČKA, Ján. Úloha šľachty slovanského pôvodu pri stabilizácii uhorského včasnofeudálneho štátu. In: *Typologie raně feudálních států*. Praha: Ústav československých a světových dějin ČSAV, 1987, bez ISBN.

MACKENNEY, Richard. *Sixteenth century Europe: expansion and conflict*. London: Macmillan Press Ltd., 1993, ISBN 978-0-3333-6924-1. (aj česky)

MACHAJDÍKOVÁ, Elena; RAGAČOVÁ Júlia. *Slovensko na mapách v 16. – 20. storočí*. Bratislava: Kartografické listy, 2005, 13, 5 figs., 3 refs, ISSN 1336-5274.

MATUNÁK, Michal. *Život a boje na slovensko-tureckom pohraničí*. Bratislava: Tatran, 1983, bez ISBN.

MILLAR, Simon. *Vienna 1683 – Christian Europe repels the Ottomans*. Oxford: Osprey Publishing, 2008, ISBN 978-1-84603-231-8.

Mons. JUDÁK, Viliam; a kol. autorov. *Nitriansky hrad a Katedrálny chrám - Bazilika sv. Emeráma*. Nitra : Arte Libiris, 2012, ISBN 978-80- 971057-5-4.

MRVA, Ivan, SEGEŠ, Vladimír. *Dejiny Uhorska a Slováci*. Bratislava: Perfekt, 2012, ISBN 978-80-8046-586-5.

MUNCK, Thomas. *Seventeenth Century Europe: State, Conflict, and the Social Order in Europe, 1598-1700*. New York: St. Martin's Press, 1990, ISBN 978-0-3120-4012-3.

NICOLLE, David. *Ottoman Fortifications 1300-1710*. Oxford: Osprey Publishing, 2010, ISBN 978-1-84603-503-6.

PALMER, Alan. *The Decline and Fall of the Ottoman Empire*. New York: Barnes and Noble, 2011, ISBN 978-1-435-13951-0.

Pod osmanskou hrozbou: osudy Slovenska od Albrechta Habsburského do tragickej bitky pri Moháči v roku 1526 s prihliadnutím na začiatky renesancie v čase vlády Mateja Korvína. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2004, Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov. ISBN 80-88878-90-x.

POLLA, Belo. *Hrady a kaštiele na východnom Slovensku*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1980, bez ISBN.

Pravidlá slovenského pravopisu. Kolektív autorov. Bratislava: VEDA, 2013, ISBN 978-8-0224-1331-2.

REŠKO Alexander, SZÉNÁSSY, Arpád. *Hronský Beňadik*. Komárno: KT, 2005, ISBN 80-8056-459-0.

ŠKUBLA, Pavol. *Hrady, zámky a kaštiele Slovenska: História, povesti, legendy, zaujímavosti*. Bratislava: PERFECT, 2014, ISBN: 978-8-0804-6640-4.

TRMAČ, Miloslav. „Jean Luis Raduit de Souches, úspešný obhájce Brna proti Švédum, jeho pôvod, potomci a dedičové na Moravě“. In: *Listy genealogické a heraldické spoločnosti v Praze, 4. řada*, 1976, sešit 1-6, s. 33-41, bez ISBN.

Turci v Uhorsku I. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2005, Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov, ISBN 80-89222-00-5.

Turci v Uhorsku II. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2006, Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov, ISBN 80-89222-10-2.

VRABCOVÁ Eva; PETROVIČ, Rastislav. *Sered' dejiny mesta*. Sered': mesto Sered', 2002, ISBN 80-968022-3-2.

WHEATCROFT, Andrew. *The Enemy at the Gate: Habsburgs, Ottomans, and the Battle for Europe*. New York: Basic Books, 2009, ISBN 978-0-2240-7364-6.

INTERNETOVÉ ZDROJE

[HTTP://KORZAR.SME.SK/TEMA/POZIAR_KRASNEJ_HORKY/](http://korzar.sme.sk/tema/poziar_krasnej_horky/)

[HTTP://WHC.UNESCO.ORG/EN/LIST/618](http://whc.unesco.org/en/list/618)

[HTTP://WWW.BANSKASTIAVNICA.SK/O-MESTE/HISTORIA-A-BANICTVO-2/HISTORIA/STREDOVEK.HTML](http://www.banskastiavnica.sk/o-meste/historia-a-banictvo-2/historia/stredovek.html)

[HTTP://WWW.BANSKASTIAVNICA.TRAVEL/CO-VIDIET-2/CO-VIDIET-V-SKRATKE/STIAVNICKE-TOP/](http://www.banskastiavnica.travel/co-vidiet-2/co-vidiet-v-skratke/stiavnicke-top/)

[HTTP://WWW.BISKUPSTVO-NITRA.SK/HISTORIA/](http://www.biskupstvo-nitra.sk/historia/)

[HTTP://WWW.JULS.SAVBA.SK/EDIELA/PSP2000/PSP.PDF](http://www.juls.savba.sk/ediela/psp2000/psp.pdf)

[http://www.komarno.sk/historia_229.html.](http://www.komarno.sk/historia_229.html)

[HTTP://WWW.MSA.SK/EXPOZICIE/UMENIE-A-HISTORIA/KOHARYOVCI.HTML](http://www.msa.sk/expozicie/umenie-a-historia/koharyovci.html)

[HTTP://WWW.MUZEUM.SERED.SK/KLIENT-223/KINO-108/STRANKA-2521](http://www.muzeum.sered.sk/klient-223/kino-108/stranka-2521)

[HTTP://WWW.MUZEUM.SK/?OBJ=MESTO&IX=SRD](http://www.muzeum.sk/?obj=mesto&ix=srd)

[HTTP://WWW.MUZEUM.SK/?OBJ=MUZEUM&IX=MMSRD](http://www.muzeum.sk/?obj=muzeum&ix=mmsrd)

[HTTP://WWW.NITRIANSKYHRAD.SK/HISTORIA/](http://www.nitrianskyhrad.sk/historia/)

[HTTP://WWW.OBECBZOVIK.SK/?STRANKA=FOTOGALERIA&ID=214](http://www.obecbzovik.sk/?stranka=fotogaleria&id=214)

[HTTP://WWW.PAMIATKY.SK/PO/PO?KRAJ=6&OKRES=44&OBEC=1340&KATASTRALNEUZEMIE=1773&ULICA=&ORIENTACNECISLO=&UNIFIKOVANYNAZOVPO=&CUZTEXT=&SEARCHBUTTON=H%C4%BEADA%C5%A5](http://www.pamiatky.sk/po/po?kraj=6&okres=44&obec=1340&katastralneuzemie=1773&ulica=&orientacne Cislo=&unifikovanyNazovPO=&cuZText=&seArchButton=H%C4%BEADA%C5%A5)

[HTTP://WWW.PAMIATKY.SK/PO/PO?PAGE=1&KRAJ=4&OKRES=27&OBEC=782&KATASTRALNEUZEMIE=1068&ULICA=J%C3%A1na](http://www.pamiatky.sk/po/po?page=1&kraj=4&okres=27&obec=782&katastralneuzemie=1068&ulica=J%C3%A1na)

[HTTP://WWW.SGS.EDU.SK/IMG/MAP/OBR1_19.JPG](http://www.sgs.edu.sk/img/map/obr1_19.jpg)

[HTTP://WWW.SLOVACIVZ.UMB.SK/NODE/199](http://www.slovacivz.umb.sk/node/199)

[HTTP://ZLATYFOND.SME.SK/DIELO/125/CHALUPKA_TURCIN-PONICAN/1](http://zlatyfond.sme.sk/dielo/125/chalupka_turcin-ponican/1)

[HTTPS://SK.WIKIPEDIA.ORG/WIKI/KL%C3%A1%C5%A1TOR_HRONSK%C3%BD_BE%C5%88ADIK#/MEDIA/FILE:GARAMSZEGCIVERTANLEGI1.JPG](https://sk.wikipedia.org/wiki/KL%C3%A1%C5%A1tor_Hronsk%C3%BD_BE%C5%88ADIK#/media/File:Garamszegcivertanlegi1.jpg)

12. RESUMÉ

In my diploma thesis I focused on the topic „From Mohács to Vienna. The Role and Fate of selected anti-Ottoman Fortifications in Slovak-Ottoman Border in the Years 1526 – 1683“. My goal was to provide objective information about history, historical background, architecture and contemporary condition of selected fortification in former Slovak-Ottoman border during the years 1526 - 1683.

I began with describing the battle of Mohács in 1526 and big defeat of royal army of Hungarian Empire against Ottoman Turks led by Suleiman the Magnificent. I continued with historical context in Great Hungary after battle of Mohács, fights for the free Hungarian crown after the death of former king Louis II and first battle of Vienna in 1529.

Then I focused on history of Slovakia territory in the times of Ottoman threat and divided all anti-Ottoman Fortifications in Slovak-Ottoman borders. I mentioned some famous European and Hungarian noblemen such as Ferdinand I or John Zápolya, and their fighting for power and crown. After the first historical context I described almost all anti-Ottoman fortifications in Slovakia. I added all necessary historical facts and events which happened in Habsburg Monarchy during the sixteenth and seventeenth century to my description. I mentioned important noble houses operating at these castles like house Turzo, Koháry, Nádašdy, Forgáč, Esterházy and others.

After all important historical data, names and years I tried to fulfil the aims of my diploma thesis. I introduced selected anti-Ottoman fortifications, their history, architecture, reconstruction and the most important defenders and captains, who served on these castles. I chose castles and fortifications in cities Nitra, Banská Štiavnica, Krupina, Hronský Beňadik and villages Šintava, Svätý Anton, Štiavnické Bane and Bzovík. Of course I focused my attention on the role and faith of these cities and castles during the years 1526 – 1683.

I finished with the second battle of Vienna and final expulsion of Turks from Hungary. Important part of my diploma thesis was the photo research of selected fortifications, which I attached to the end of my work.

13. PRÍLOHY

Príloha č. 1

Píseň o bitve Moháčské

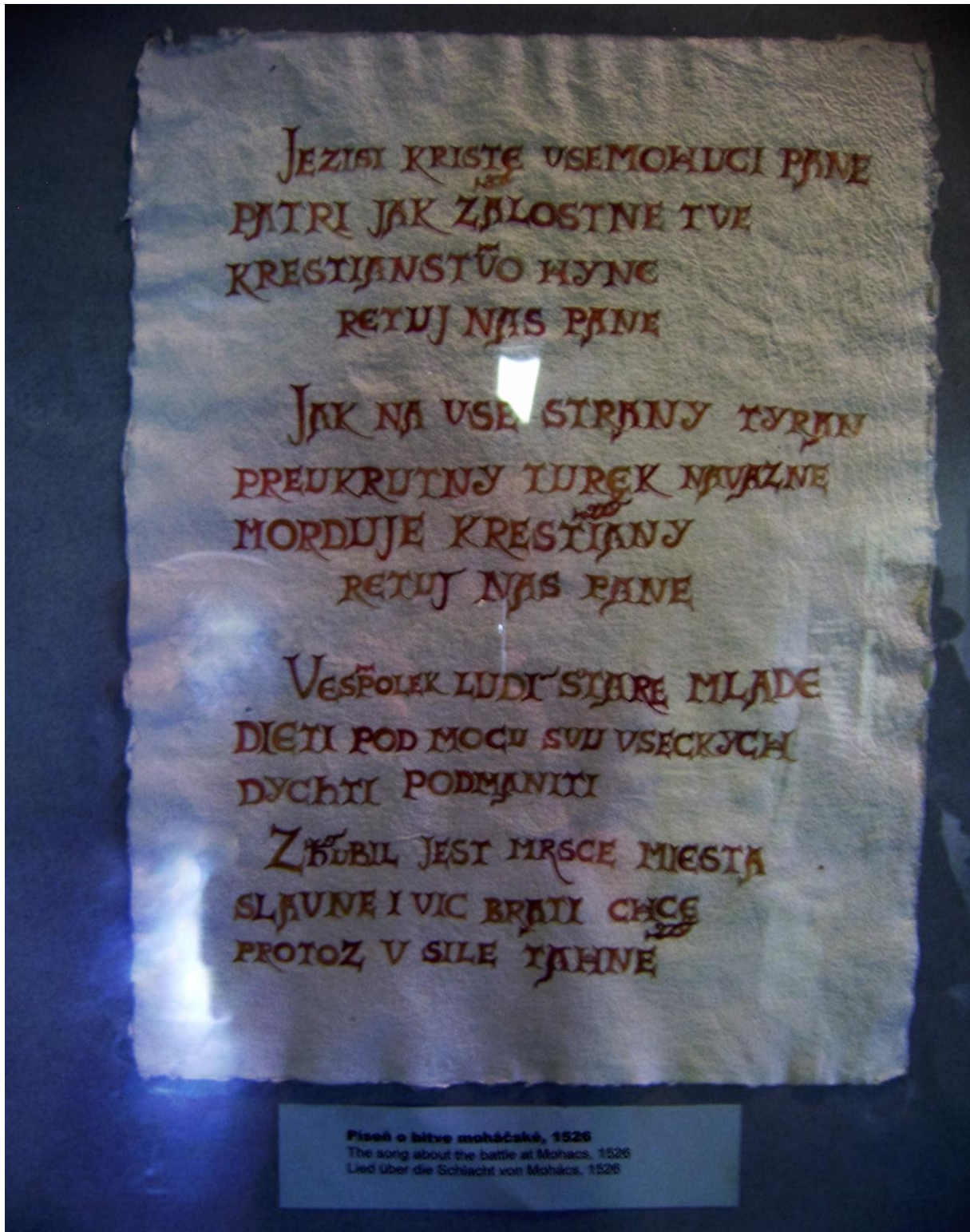


Foto: autor

Príloha č. 2

Hrad Krásna Hôrka pred požiarom



Foto: autor



Foto: autor

Príloha č. 4

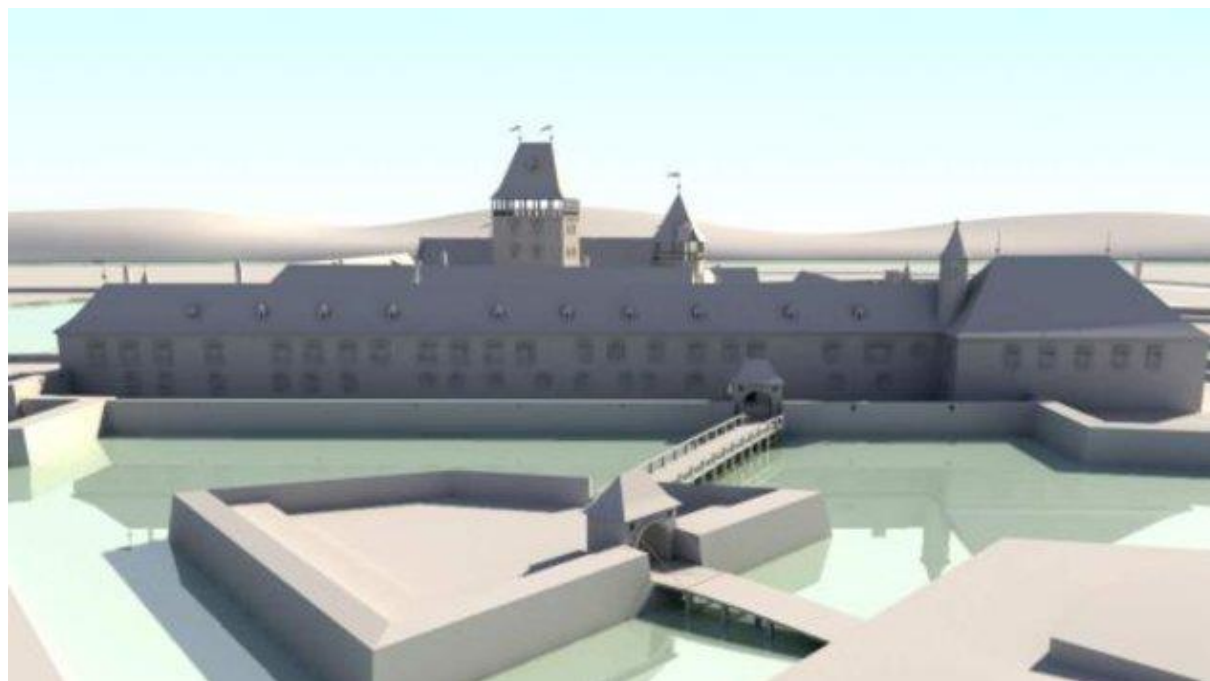
Časť Lazarovej mapy



Dostupné z: http://www.sgs.edu.sk/IMG/MAP/obr1_19.jpg

Príloha č. 5

3D model Šintavského vodného hradu



Dostupné z: <http://www.muzeum.sered.sk/klient-223/kino-108/stranka-2521>



Dostupné z: <http://www.muzeum.sk/?obj=mesto&ix=srd>

Príloha č. 7 Západné krídlo Sered'ského kaštieľa (bývalého Šintavského hradu)



Foto: autor

Príloha č. 8 Erb Frederika Rottenbergera v kostole Sv. Jána Krstiteľa v Seredi



Foto: autor

Príloha č. 9 Časť kaštieľa kde stávala vstupná brána



Foto: autor

Príloha č. 10 Výstava významných osobností spojených s dejinami Vodného hradu



Foto: autor

Príloha č. 11 Výstava významných osobností spojených s dejinami Vodného hradu 2



Foto: autor

Príloha č. 12

Súčasná podoba Sereďského kaštieľa



Foto: autor

Príloha č. 13

Letecký snímok Sereďského kaštieľa



Dostupné z: <http://www.muzeum.sk/?obj=muzeum&ix=mmsrd>

Príloha č. 14

Bazilika svätého Emeráma v Nitre



Foto: autor

Príloha č. 15

Nitriansky hrad



Foto: autor



Foto: autor



Dostupné z: <http://www.slovacivz.umb.sk/node/199>

Príloha č. 18

Kaštieľ vo Svätom Antone



Foto: autor

Príloha č. 19

Kaštieľ vo Svätom Antone 2



Foto: autor



Foto: autor



Foto: autor



Dostupné z:

https://sk.wikipedia.org/wiki/Kl%C3%A1tor_Hronsk%C3%BD_Be%C5%88a_dik#/media/File:Garamszegcivertanlegi1.jpg



Foto: autor



Foto: autor



Foto: autor



Foto: autor



Foto: autor



Foto: autor



Foto: autor



Dostupné z: <http://www.banskastiavnica.travel/co-vidiet-2/co-vidiet-v-skratke/stiavnicke-top/>



Foto: autor



Foto: autor



Foto: autor



Foto: autor



Foto: autor



Foto: autor



Foto: autor



Foto: autor

Príloha č. 39

Nádvorie opevneného kláštora v Bzovíku



Foto: autor

Príloha č. 40

Nádvorie kláštora v Bzovíku



Foto: autor



Foto: autor

Príloha č. 42

Opevnenie kláštora v Bzovíku z vnútra 2



Foto: autor

Príloha č. 43

Opevnenie kláštora v Bzovíku z vnútra 3



Foto: autor



Dostupné z: <http://www.obecbzovik.sk/?stranka=fotogaleria&id=214>